

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ САМАРҚАНД ДАВЛАТ
АРХИТЕКТУРА ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ**

**«ШАҲАР ҚУРИЛИШИ ВА КАДАСТР»
КАФЕДРАСИ**

**«ЕР ТУЗИШ ИҚТИСОДИ»
фанидан**

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

САМАРҚАНД – 2011 йил

«Ер тузиш иқтисоди» фанидан тайёрланган ўқув-услугий мажмуа СамДАКИ илмий - методик кенгашида муҳокама қилинди ва нашрга тавсия этилган (2011 йил « ____ » _____ -сонли баённома)

Илмий –методик кенгаши раиси _____

«Ер тузиш иқтисоди» фанидан тайёрланган ўқув-услугий мажмуа кафедра профессор-ўқитувчиларининг йиғилишида муҳокама қилинди ва нашрга тавсия этилган (2010 йил « ____ » _____ -сонли баённома)

Кафедра мудири _____

доц. А.Рахимов

«ЕР ТУЗИШ ИҚТИСОДИ»

фани бўйича

ўқув-услугий мажмуадаги материаллар

РЎЙХАТИ

1. Ўқув дастури
2. Ишчи дастури
3. Таълим технологияси
4. Масалалар ва машқлар тўплами
5. Тестлар
6. Назорат учун саволлар (ЖН, ОН, ЯН)
7. Умумий саволлар
8. Таркатма материаллар
9. Глоссарий
10. Реферат мавзулари
11. Адабиётлар руйхати
12. Таянч конспект
13. Ўқув материаллари (маъруза матни, ўқув кулланмалари)
14. Хорижий манбалар
15. Курс ишлари мавзулари
16. Аннотациялар
17. Муаллифлар хақида маълумот
18. Фойдали маслахатлар
19. Норматив ҳужжатлар
20. Баҳолаш мезонлари

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

Руйхатга олинди
№ _____
200_ йил “_”_

Ўзбекистон Республикаси
Олий ва ўрта махсус таълим
вазирининг 2008 йил “_”
_____даги “_”-сонли
буйруғи билан тасдиқланган

«ЕР ТУЗИШ ИҚТИСОДИ» ФАНИНИНГ

ЎҚУВ ДАСТУРИ

Таълим йўналишлари: 5620700 - Ер тузиш ва ер кадастри
5140900 – Касб таълими (Ер тузиш ва ер кадастри)

Тошкент – 2008

Фаннинг ўқув дастури Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 200_ йил “___” _____даги “___”-сон мажлис баёни билан маъқулланган.

Фаннинг ўқув дастури Тошкент ирригация ва мелиорация институтида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Раҳмонов Қ.- Тошкент ирригация ва мелиорация институти (ТИМИ)
Геодезия ва ер кадастри кафедраси доценти, и.ф.н.,
Рўзибоев С. - Геодезия ва ер кадастри кафедраси ўқитувчиси
Норбоев Н. - Геодезия ва ер кадастри кафедраси ўқитувчиси

Такризчилар:

Нишонбоев Тошкент архитектура ва қурилиш институти, Геодезия ва кадастр кафедраси доценти, т.ф.н.
Жураев М. “Ўздаверлойиха” илмий-лойихалаш институти Тошкент вилояти бўлим бошлиғи

Фаннинг ўқув дастури Тошкент ирригация ва мелиорация институти Илмий-методик кенгашида тавсия қилинган (2008 йил “___” _____даги “___” - сонли баённома).

1. КИРИШ

Ушбу дастур ер тузиш ва ер кадастри буйича барча лойихаларнинг иктисодий асосланиш таснифи, уларнинг тузилиши ва хисоблаш усуллари. Фан тарихи ва ривожланиш тенденцияси, истикболи ҳамда республикамиз ижтимоий- иктисодий ислохотлар натижалари ва муаммоларининг ер тузиш соҳасида ечишида объектив иктисодий конунларнинг таъсирини, уларнинг худудни ташкил кили шва ер муносабатларини тартибга солишдаги ахамиятини, ҳамда ердан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш йуллари ва усулларни камраб олади.

Укув фанининг максоди ва вазифалари

Фаннинг уқитишдан мақсад-талабаларда иктисодий конунларнинг таъсирини, уларнинг худудларини ташкил кили шва ер муносабатларини тартибга солишдаги ахамияти, ҳамда ердан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш йуллари ва усулларини мос билим ва малака шакллантиришди.

Фаннинг вазифаси- ер тузишнинг иктисодий маъносини ва ижтимоий иқтиодий мазмунини очиш, объектив иктисодий конунларни ва уларнинг худудни ташкил килишга таъсир турларини урганиш, ер муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий механизмда ер тузишнинг ролини аниқлаш ер тузиш ечимларининг самарадорлигини баҳолаш ва иктисодий асослаш услубларини такомиллаштириш, ердан фойдаланишни яхшилашнинг энг самарали йулларини аниқлаш; ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларнинг ратцианал турларини, кишлок хужалик ишлаб чиқаришни ва унга мос равишда худудни ташкил килишни усулларни аниқлаш ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчи ерларнинг оптимал улчамлари ва таркибини белгилаш улар ривожланишнинг устувор йуналашларини танлаш, ер тузиш самарадорлигини ошириш йулларини аниқлаш.

Фан буйича талабаларнинг билимига, куникма ва малакасига куйиладиган талаблар. «Ер тузиш иктисоди» фанини узлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр: - мамлакат иктисодиётига ер тузишнинг урн ива ахамиятини хужаликлараро ва ички ер тузишнинг хусусиятларини кишлок хужалик корхоналарини иктисослаштириш ва жойлаштиришни иктисодий ва экологик асослашни, ер тузиш лойихаларнинг иктисодий самарадорлигини комплек баҳолашни, хужаликлараро ер тузишни ижтимоий иктисодий характерини, кишлок корхоналар ва ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерларнинг оптимал улчамларини ва иктисодий самарадорлигини баҳолашни билиши керак;

-умумхужалик ахамиятига эга инженерлик объектларни жойлаштиришни иктисодий асослаш ер тузиш лойихаларнинг иктисодий самарадорлигини комплек баҳолаш кишлок хужалик корхоналари ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерларининг оптимал улчамларини аниқлаш ва иктисодий самарадорлигини баҳолаш *куникмалари эга булиши керак.*

Фаннинг укув режадаги бошка фанлар билан узаро богликлиги ва услубий жихатдан узвий кетма-кетлиги

Ер тузиш иктисодий Фани асосий умумкасбий фани хисобланиб 8- семестрда уқитилади.

Дастурни амалга ошириш укув режасида режалаштирилган умумкасбий (геодезия, ер тузишда геодезик ишлар, ер тузишнинг илмий асослари, урмон тузиш асослари, урмон тузиш асослари ва ихота дарахтлари паласаларини лойихалаш, ер тузишнинг лойихалашнинг автоматлаштилган тизимлари, ер кадастри, ер тузиш тузиш ишларини ташкил кили шва режалаштириш, ер хукуки) фанларидан етарли билим ва куниумаларга эга булишлик талаб этилади.

Ер тузиш иқтисоди фанининг мақсади ва мазмуни.

Ер тузиш иқтисоди фанининг мақсади ва мазмуни, унинг ер тузишни ўрганувчи фанлар тизимидаги ўрни. Ер тузиш иқтисодининг табиатдан ва ердан фойдаланиш иқтисоди билан боғлиқлиги, ер тузишни лойиҳалаш, қишлоқ хўжалигида иқтисодий жараёнларни математик моделлаш, ер тузишда иқтисодий математик усуллар ва моделлаштириш фанлари билан ўзаро алоқаси.

Мамлакат иқтисодиётида ер тузишнинг ўрни ва аҳамияти.

Ер муносабатларининг маъноси ва уларнинг ердан фойдаланиш самарадорлигига таъсири. Ерга эгалик қилиш ва ердан фойдаланишни давлат томонидан тартибга солиш жараёнлари. Инвестиция ва солиқ сиёсатини, ердан рационал фойдаланишни иқтисодий рағбатлантириш чоралари ва бошқаларни ўз ичига олган ер муносабатларини тартибга солишнинг иқтисодий механизми. Ер тузишнинг аҳамияти.

Фаннинг предмети, усуллари ва вазифаси.

Ердан рационал фойдаланишни ташкил этиш ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг асоси. Ер тузиш иқтисоди фанн предметининг ер тузишни лойиҳалаш фани предметидан фарқи. Фаннинг услубий асослари. Фаннинг илмий тушуниш услубиятлари асосида аниқланадиган усуллари (илмин абстракция, бошқ.).

Хўжаликлараро ер тузишнинг мазмуни ва ижтимоий-иқтисодий характери.

Хўжаликлараро ер тузиш - ҳуқуқий, иқтисодий-ижтимоий ва техник тадбирлар мажмуи. Ер тузишнинг ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш мақсадида ерга эгалик қилиш ва ердан фойдаланишни ташкил этиш, такомиллаштириш ва тартибга солишдаги роли ва халқ хўжалигига учун аҳамияти. Хўжаликлараро ер тузишнинг иқтисодий моҳияти.

Қишлоқ хўжалик корхоналари ер эгаликлари (ердан фойдаланувчилар) ерларининг оптимал ўлчамлари.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ва ҳудудни ташкил этишнинг ўзаро боғлиқлиги. Ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил этишнинг тамойиллари ва иқтисодий асослари. Қишлоқ хўжалик корхоналарининг ер ва асосий ишлаб чиқариш турларини оптималлаш. Ер ижарасининг иқтисодий мазмуни

Ташкил этиладиган қишлоқ хўжалик корхонасининг иқтисодий самарадорлигини (ракобатбардошлигини) баҳолаш

Қишлоқ хўжалик корхоналари иқтисодий самарадорлигини баҳолаш мезоми ва кўрсаткичлари. Ишлаб чиқаришнинг рентабеллиги тушунчаси ва уни ҳисоблаш йўллари. Ер рентаси тушунчаси. Дифференциал ер рентасининг вужудга келишига тўғриқўл унумдорлигининг, хўжаликнинг жойлашган ўрни ва ишлаб чиқариш интегративлик даражасининг таъсири. Лойиҳани агроиқтисодий асослаш

Ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерларининг камчиликларини тугатишнинг иқтисодий самарадорлиги.

Ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерларининг камчиликларини гуруҳлаш. Хўжаликларда ички ер тузиш иқтисодий. Ер тузишнинг қишлоқ хўжалик корхоналари иқтисодига таъсири. Ер тузиш ўтказилган ва ўтказилмаган хўжаликлар самарадорлигининг асосий кўрсаткичлари. Ер тузиш ўтказилган хўжаликларда ердан фойдаланишни таҳлил қилиш ва хўжаликларда ички ер тузиш лойиҳаларининг амалга оширилиши устидан муаллифлик назоратини олиб бориш услубияти. Хўжаликларда ички ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий баҳолаш кўрсаткичлари тизимини белгилашнинг услубий асослари.

Хўжалик марказлари ва ишлаб чиқариш бўлимларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш.

Иқтисодий асослаш мезони ва кўрсаткичлари. Янги қурилиш, қишлоқларни ва ишлаб чиқариш марказларини жойлаштириш, ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва такомиллаштириш билан боғлиқ ер тузиш тадбирларини баҳолаш.

Капитал харажатлар самарадорлиги коэффнциентини, келтирилган харажатларнинг бир сумга тўғри келадиган қўшимча соф даромад миқдорини аниқлаш.

Магистрал йул тармоқларини ва умумхўжалик аҳамиятига эга бошқа инженерлик объектларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш.

Йўл ва йўл иншоотлари қурилиши учун сарфланадиган капитал харажатларни ҳисоблаш. Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатларини ҳисоблаш (амортизация ажратмаси, йўл ва йўл иншоотларини таъмирлаш ва фондаланиш учун яроқли ҳолда сақлашга қилинадиган харажатлар, ташиш билан боғлиқ харажатлар, қишлоқ хўжалик ерларини йўл қуриш учун ажратилган натижасида қўриладиган зарар).. Ичимлик сув манбааларини ва бошқа умумхўжалик аҳамиятига эга инженерлик тармоқларини ва иншоотларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш. Капитал харажатларнинг нисбий самарадорлиги кўрсаткичларини аниқлаш

Хўжаликда алмашлаб экин тизимини ташкил этишни иқтисодий ва экологик асослаш.

Хўжаликда экинларни тупроқ турларига қараб жойлаштиришни ҳисобга олган ҳолда деҳқончиликнинг ялпи маҳсулоти қийматини ҳисоблаш. Алмашлаб экиннинг тупроқ унумдорлигига таъсири. Қишлоқ хўжалик экинларига қилинадиган ишлаб чиқариш харажатларини аниқлаш. Дала йўллари ва ихота дарахтларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш..

Дарахтзорлар ва ем - ҳашак олиннадиган ерлар ҳудудларини ташкил этишни баҳолашнинг ўзига хос хусусиятлари.

Бог ва узумзорларга механизация ёрдамида ишлов бериш харажатларини, дала йўллари, ёрдамчи хўжалик марказлари, суториш ва мелиорация тармоқлари, ихота дарахтлари тагидаги ерлардан ҳосил олинмаслиги натижасида қўриладиган зарарни аниқлаш. Хўжалик марказларини, йўллари, ихота дарахтлари тизимини лойиҳалаш ва ташкил этишга сарфланадиган кашгал харажатлар самарадорлигини баҳолаш. Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатларини ва зарарларини баҳолаш. Пичанзорларда илмий асосланган алмашлаб ўртли ташкил этиш натижасида олиннадиган қўшимча маҳсулот миқдорини аниқлаш.

Амалий машғулотлар

Хўжалик марказлари ва ишлаб чиқариш бўлимларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш .

Магистрал йўллари ва бошқа умумхўжалик аҳамиятига эга инженерлик иншоотларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш

Қишлоқ хўжалигини учун янги ерларни ўзлаштириш, ерларни бир турдан иккинчи турга ўтказиш (трансформациялаш) ва уларнинг сифатини яхшилашни иқтисодий баҳолаш

Хўжаликда ички ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий асослаш.

Ер тузиш иқтисоди фан сифатида

Хўжаликлараро ер тузиш иқтисоди

Хужаликларда ички ер тузиш иктисоди

Ер тузиш ечимларини иктисодий асослаш.

Ер тузишда иктисодий математик усуллар

Курс ишини ташкил этиш буйича курсатмалар

Курс ишининг мақсади талабаларнинг мустақил ишлаш қобилиятини ривожлантириш олган билимларни қўллашда амалий қўникмалар ҳосил қилиш, бевосита ишлаб чиқаришдаги реал шароитларга мос лойиҳа ечимларини қабул қилиш ва замонавий технологияларни қўллаш қўникмаларни ҳосил қилишдир.

Курс иши мавзулари бевосита ишлаб чиқаришда ишланаётган лойиҳа объектларига боғлиқ ҳолда аниқ кишлоқ хужалиқ қорхонаси учун белгиланади.

Курс ишларининг мавзулари умумий магистрантлар сонидан 20-30% қўпроқ олдиндан тайёрланади, ҳар бир магистрантга шахсий топширик берилади.

Курс иши объекти сифатида фермер хужалиқлари кишлоқ хужалиқ қорхонаси хизмат қилади. Курс ишининг ҳисоб график ишлари замонавий қўмпютерлар дастурларида бажарилади.

Курс иши алоҳида бажариладиган қўйидаги топшириклардан ташкил топади:

- 1.Хужалиқ марказлари ва ишлаб чиқариш бўлимларини жойлаштиришни иктисодий асослаш
- 2.Магистрал йўлларни жойлаштиришни иктисодий асослаш
- 3.Кишлоқ хужалиқ учун ерларни ўзлаштириш, ерларни трансформациялаш ва яхшилашни иктисодий баҳолаш.
- 4.Алмашлаб экиш массивларини жойлаштириш ва улар ҳудудларини ташкил этиш иктисодий асослаш.
- 5.Лойиҳанинг техник иктисодий курсаткичларини аниқлаш.

Мустақил иш

Ўзбекистонда аграр ва ер ислохотлари.

Ишлаб чиқариш муносабатларини тартибга солишнинг иқтисодий усуллари.

Хўжалиқлараро ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий асослаш.

Хўжалиқда ички ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий асослаш.

Магистрал йўлларни ва бошқа умумхўжалиқ аҳамиятга эга инженерлик иншоотларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш

Кишлоқ хўжалиқ учун янги ерларни ўзлаштириш, ерларни бир турдан иккинчи турга ўтказиш (трансформациялаш) ва уларнинг сифатини яхшилашни иқтисодий баҳолаш

Ер тузишда иқтисодий математик усуллар

2. ТАВСИЯ ЭТИЛГАН АСОСИЙ ВА КУШИМЧА АДАБИЁТ, МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАР РУЙХАТИ.

Асосий

1. Аvezбаев С, Волков С. Н. Ер тузиш иқтисоди. Т.: Янги аср авлоди, 2002.
2. Волков С.Н. Экономика землеустройства. М.: Колос, 1996.

Қўшимча

1. Аvezбаев С. Ер тузиш иқтисоди. Маърузалар матни. Т.: Маърифат, 2001.
2. Аvezбаев С. Экономика землеустройства. Конспект лекций. Т.: Маърифат, 2002
3. www.Tsure.ru; www.yerish.net; www.guz.ru; www.go.mail.ru; www.colibri.ru; www.zeml.ru; www.kadastr.ru; www.geosistem.kz.

«Организация и планирование работ по землеустройству»	Оленев А.А	1985 й	«Колос»
«Ер тузиш ишларини ташкил қилиш ва режалаштириш» маърузалар матни	М.Х.Сулаймонова	2001 й	ТИМИ
«Ер тузишни лойиҳалаш» дарслик. (лотин)	Аvezбаев С. Волков С.	2006 й	Молия
«Ер тузишни лойиҳалаш» дарслик.	Аvezбаев С. Волков С.	2006 й	О..Т. вазирлиги
Кушимча адабиётлар Ер тузиш ишларини ташкил этиш ва режалаштириш	Мурадуллаев Н	2007	Сам ДАКИ

УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА УРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ САМАРКАНД ДАВЛАТ АРХИТЕКТУРА
КУРИЛИШ ИНСТИТУТИ.

«ШАХАР КУРИЛИШИ ВА КАДАСТР» КАФЕДРАСИ

«ТАСДИКЛАЙМАН»
Факультет декани доцент
_____ Гиясов Б.Ж.
«_____» _____ 2011 й.

«ЕР ТУЗИШ ИҚТИСОДИ»
Фанидан

ИШЧИ УКУВ ДАСТУРИ

5620700 «Ер тузиш ва ер кадастри» бакалавр
(шифр) (номи)

таълим йуналишлари учун

САМАРКАНД – 2011 ЙИЛ.

Тузувчи: «Шахар ткурилиши ва кадастр» кафедраси доценти,
Рахимов А
(Ф.И.Ш.)

Мазкур ишчи укув дастури Тошкент Ирригация ва Мелиорация институти

600.000

Кишлоқ хўжалиги

соҳаси

Ер иқтисоди

фанидан

(Фаннинг номи)

5620700 «Ер тузиш ва ер кадастри» бакалавр
(шифр) (таълим йуналишининг номи)

таълим йуналиши учун тузилган ва 2008 23.08 йил _____ да олий ва урта махсус
(кун, ой)

таълим вазирлиги томонидан тасдиқланган (қарор № 263, БД-56207-3.14)
Намунавий дастур асосида ишлаб чиқилди.

Фан буйича укув юкламаларининг таксимоти (401- ЕТ ва ЕК)

Семестр	Умумий укув юкламаси	Машгулотлар турлари				
		Маъруза машгулотлари	Амалий машгулотлар (семинар)	Лаборатория	Курс иши ёки курс лойихаси	Мустақил иш
VIII	161	40	40	-	81	72
Жами	161	40	40	-	81	72

«Шахар қурилиши ва кадастри» кафедрасининг
(Кафедранинг номи)

2011 йил 29 август даги йигилишида (баённома № 1) муҳокама
(кун, ой)

қилинган ва маъқулланган.

Кафедра мудири:

_____ (имзо)

Рахимов А

_____ (Ф.И.Ш.)

«Қурилишни бошқариш»
кенгашида

факультети илмий услубий

2011 йил _____ да (баённома № 1) қуриб чиқилган ва тавсия қилинган.
(кун, ой)

Илмий услубий кенгаш раиси:

_____ (имзо)

_____ (Ф.И.Ш.)

3. КИРИШ

Ушбу дастур ер тузиш ва ер кадастри буйича барча лойихаларнинг иктисодий асосланиш таснифи, уларнинг тузилиши ва хисоблаш усуллари. Фан тарихи ва ривожланиш тенденцияси, истикболи ҳамда республикамиз ижтимоий- иктисодий ислохотлар натижалари ва муаммоларининг ер тузиш соҳасида ечишида объектив иктисодий конунларнинг таъсирини, уларнинг худудни ташкил кили шва ер муносабатларини тартибга солишдаги ахамиятини, ҳамда ердан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш йуллари ва усулларни камраб олади.

Укув фанининг максоди ва вазифалари

Фаннинг уқитишдан мақсад-талабаларда иктисодий конунларнинг таъсирини, уларнинг худудларини ташкил кили шва ер муносабатларини тартибга солишдаги ахамияти, ҳамда ердан фойдаланиш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш йуллари ва усулларини мос билим ва малака шакллантиришди.

Фаннинг вазифаси- ер тузишнинг иктисодий маъносини ва ижтимоий иқтиодий мазмунини очиш, объектив иктисодий конунларни ва уларнинг худудни ташкил килишга таъсир турларини урганиш, ер муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий механизмда ер тузишнинг ролини аниқлаш ер тузиш ечимларининг самарадорлигини баҳолаш ва иктисодий асослаш услубларини такомиллаштириш, ердан фойдаланишни яхшилашнинг энг самарали йулларини аниқлаш; ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларнинг ратцианал турларини, кишлок хужалик ишлаб чиқаришни ва унга мос равишда худудни ташкил килишни усулларни аниқлаш ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчи ерларнинг оптимал улчамлари ва таркибини белгилаш улар ривожланишнинг устувор йуналашларини танлаш, ер тузиш самарадорлигини ошириш йулларини аниқлаш.

Фан буйича талабаларнинг билимига, куникма ва малакасига куйиладиган талаблар. «Ер тузиш иктисоди» фанини узлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр: - мамлакат иктисодиётига ер тузишнинг урн ива ахамиятини хужаликлараро ва ички ер тузишнинг хусусиятларини кишлок хужалик корхоналарини иктисослаштириш ва жойлаштиришни иктисодий ва экологик асослашни, ер тузиш лойихаларнинг иктисодий самарадорлигини комплек баҳолашни, хужаликлараро ер тузишни ижтимоий иктисодий характерини, кишлок корхоналар ва ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерларнинг оптимал улчамларини ва иктисодий самарадорлигини баҳолашни билиши керак;

-умумхужалик ахамиятига эга инженерлик объектларни жойлаштиришни иктисодий асослаш ер тузиш лойихаларнинг иктисодий самарадорлигини комплек баҳолаш кишлок хужалик корхоналари ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерларининг оптимал улчамларини аниқлаш ва иктисодий самарадорлигини баҳолаш *куникмалари эга булиши керак.*

Фаннинг укув режадаги бошка фанлар билан узаро богликлиги ва услубий жихатдан узвий кетма-кетлиги

Ер тузиш иктисодий Фани асосий умумқасбий фани хисобланиб 8- семестрда уқитилади. Дастурни амалга ошириш укув режасида режалаштирилган умумқасбий (геодезия, ер тузишда геодезик ишлар, ер тузишнинг илмий асослари, урмон тузиш асослари, урмон тузиш асослари ва ихота дарахтлари паласаларини лойихалаш, ер тузишнинг лойихалашнинг автоматлаштилган тизимлари, ер кадастри, ер тузиш тузиш ишларини ташкил кили шва режалаштириш, ер хукуки) фанларидан етарли билим ва кунималарга эга булишлик талаб этилади.

4. Маъруза машгулотларининг ишчи дастури

№	Фаннинг булим ва мавзулари	Ажратилган соат	Тавсия этилган адабиёт
VIII- семестр			
1	<p>Ер тузиш иқтисоди фанининг мақсади ва мазмуни. Ер тузиш иқтисоди фанининг мақсади ва мазмуни, унинг ер тузишни ўрганувчи фанлар тизимидаги ўрни. Ер тузиш иқтисодининг табиатдан ва ердан фойдаланиш иқтисоди билан боғлиқлиги, ер тузишни лойиҳалаш, қишлоқ хўжалигида иқтисодий жараёнларни математик моделлаш, ер тузишда иқтисодий математик усуллар ва моделлаштириш фанлари билан ўзаро алоқаси.</p>	2	1,2,3
2	<p>Мамлакат иқтисодиётида ер тузишнинг ўрни ва аҳамияти. Ер муносабатларининг маъноси ва уларнинг ердан фойдаланиш самарадорлигига таъсири. Ерга эгалик қилиш ва ердан фойдаланишни давлат томонидан тартибга солиш жараёнлари. Инвестиция ва солиқ сиёсатини, ердан рационал фойдаланишни иқтисодий рағбатлантириш чоралари ва бошқаларни ўз ичига олган ер муносабатларини тартибга солишнинг иқтисодий механизми. Ер тузишнинг аҳамияти.</p>	2	1,2,3
3	<p>Фаннинг предмети, усуллари ва вазифаси. Ердан рационал фойдаланишни ташкил этиш ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг асоси. Ер тузиш иқтисоди фанн предметининг ер тузишни лойиҳалаш фани предметидан фарқи. Фаннинг услубий асослари. Фаннинг илмий тушуниш услубиятлари асосида аниқланадиган усуллари (илмин абстракция, бошқ.).</p>	2	1,2,3
4	<p>Хўжаликлараро ер тузишнинг мазмуни ва ижтимоий-иқтисодий характери. Хўжаликлараро ер тузиш - ҳуқуқий, иқтисодий-ижтимоий ва техник тадбирлар мажмуи. Ер тузишнинг ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш мақсадида ерга эгалик қилиш ва ердан фойдаланишни ташкил этиш, такомиллаштириш ва тартибга солишдаги роли ва халқ хўжалигига учун аҳамияти. Хўжаликлараро ер тузишнинг иқтисодий моҳияти.</p>	2	1,2,3
5	<p>Қишлоқ хўжалик корхоналари ер эгаликлари (ердан фойдаланувчилар) ерларининг оптимал ўлчамлари. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ва ҳудудни ташкил этишнинг ўзаро боғлиқлиги. Ишлаб чиқаришни ҳудудий ташкил этишнинг тамойиллари ва иқтисодий асослари. Қишлоқ хўжалик корхоналарининг ер ва асосий ишлаб чиқариш турларини оптималлаш. Ер ижарасининг иқтисодий мазмуни</p>	2	1,2,3
6	<p>Ташкил этиладиган қишлоқ хўжалик корхонасининг иқтисодий самарадорлигини (ракобатбардошлигини) баҳолаш</p>	2	1,2,3,4

	Қишлоқ хўжалик корхоналари иқтисодий самарадорлигини баҳолаш мезоми ва кўрсаткичлари. Ишлаб чиқаришнинг рентабеллиги тушунчаси ва уни ҳисоблаш йўллари. Ер рентаси тушунчаси. Дифференциал ер рентасининг вужудга келишига тупроқ унумдорлигининг, хўжаликнинг жойлашган ўрни ва ишлаб чиқариш интегративлик даражасининг таъсири. Лойиҳани агроиқтисодий асослаш	2	
7	<p>Ер эгаликлар ва ердан фойдаланувчилар ерларининг камчиликларини тугатишнинг иқтисодий самарадорлиги.</p> <p>Ер эгаликлар ва ердан фойдаланувчилар ерларининг камчиликларини гуруҳлаш.</p> <p>Хўжаликларда ички ер тузиш иқтисодий. Ер тузишнинг қишлоқ хўжалик корхоналари иқтисодига таъсири. Ер тузиш ўтказилган ва ўтказилмаган хўжаликлар самарадорлигининг асосий кўрсаткичлари. Ер тузиш ўтказилган хўжаликларда ердан фойдаланишни таҳлил қилиш ва хўжаликларда ички ер тузиш лойиҳаларининг амалга оширилиши устидан муаллифлик назоратини олиб бориш услубияти. Хўжаликларда ички ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий баҳолаш кўрсаткичлари тизимини белгилашнинг услубий асослари.</p>	2	1,2,3,4
8	<p>Хўжалик марказлари ва ишлаб чиқариш бўлимларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш.</p> <p>Иқтисодий асослаш мезони ва кўрсаткичлари. Янги қурилиш, қишлоқларни ва ишлаб чиқариш марказларини жойлаштириш, ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва такомиллаштириш билан боғлиқ ер тузиш тадбирларини баҳолаш.</p> <p>Капитал харажатлар самарадорлиги коэффициентини, келтирилган харажатларнинг бир сумга тўғри келадиган қўшимча соф даромад миқдорини аниқлаш.</p>	2	1,2,3
9	<p>Магистрал йул тармоқларини ва умумхўжалик аҳамиятига эга бошқа инженерлик объектларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш.</p> <p>Йўл ва йўл иншоотлари қурилиши учун сарфланадиган капитал харажатларни ҳисоблаш. Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатларини ҳисоблаш (амортизация ажратмаси, йўл ва йўл иншоотларини таъмирлаш ва фондаланиш учун яроқли ҳолда сақлашга қилинадиган харажатлар, ташиш билан боғлиқ харажатлар, қишлоқ хўжалик ерларини йўл қуриш учун ажратилган натижасида қўриладиган зарар).. Ичимлик сув манбааларини ва бошқа умумхўжалик аҳамиятига эга инженерлик тармоқларини ва иншоотларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш. Капитал харажатларнинг нисбий самарадорлиги кўрсаткичларини аниқлаш</p>	2	1,2,3,4
10	<p>Хўжаликда алмашлаб экин тизимини ташкил этишнинг иқтисодий ва экологик асослаш.</p> <p>Хўжаликда экинларни тупроқ турларига қараб жойлаштиришни ҳисобга олган ҳолда деҳқончиликнинг ялпи маҳсулоти қийматини ҳисоблаш. Алмашлаб экиннинг</p>	2	1,2,3

	тупроқ унумдорлигига таъсири. Кишлоқ хўжалик экинларига қилинадиган ишлаб чиқариш харажатларини аниқлаш. Дала йўллари ва ихота дарахтларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш..		
11	Дарахтзорлар ва ем - хашак олинадиган ерлар худудларини ташкил этишни баҳолашни ўзига хос хусусиятлари. Бог ва узумзорларга механизация ёрдамида ишлов бериш харажатларини, дала йўллари, ёрдамчи хўжалик марказлари, суториш ва мелиорация тармоқлари, ихота дарахтлари тагидаги ерлардан ҳосил олинмаслиги натижасида кўриладиган зарарни аниқлаш. Хўжалик марказларини, йўлларни, ихота дарахтлари тизимини лойиҳалаш ва ташкил этишга сарфланадиган қашғал харажатлар самарадорлигини баҳолаш. Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатларини ва зарарларини баҳолаш. Пичанзорларда илмий асосланган алмашлаб ўртини ташкил этиш натижасида олинадиган қўшимча маҳсулот миқдорини аниқлаш.	2 2	1,2,3,4
	Жами:	40	

5. Амалий машғулотларнинг ишчи дастури

№	Амалий машғулот мавзуси	Ажратилган соат	Кургазмал и куруллари	Тавсия этилган адабиёт
VIII- семестр				
1	Хўжалик марказлари ва ишлаб чиқариш бўлимларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш .	4	Плакат	1,2,3
2	Магистрал йўлларни ва бошқа умумхўжалик аҳамиятга эга инженерлик иншоотларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш	4	Харита	1,2,3
3	Қишлоқ хўжалигини учун янги ерларни ўзлаштириш, ерларни бир турдан иккинчи турга ўтказиш (трансформациялаш) ва уларнинг сифатини яхшилашни иқтисодий баҳолаш	4 4	Плакат	3,4
4	Хўжаликда ички ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий асослаш.	4	Плакат	2,3
5	Ер тузиш иқтисоди фан сифатида	4	Харита	1,3
6	Хўжаликлараро ер тузиш иқтисоди	4	Харита	1,2,3,4
7	Хўжаликларда ички ер тузиш иқтисоди	4	Плакат	

8	Ер тузиш ечимларини иктисодий асослаш.	4	Харита	3,4
9	Ер тузишда иктисодий математик усуллар	4	Плакат	1,3,4
	ЖАМИ:	40		

Курс ишини ташкил этиш буйича курсатмалар – 81 соат

Курс ишининг мақсади талабаларнинг мустақил ишлаш қобилиятини ривожлантириш олган билимларни қўллашда амалий қўникмалар ҳосил қилиш, бевосита ишлаб чиқаришдаги реал шароитларга мос лойиха ечимларини қабул қилиш ва замонавий технологияларни қўллаш қўникмаларни ҳосил қилишдир.

Курс иши мавзулари бевосита ишлаб чиқаришда ишланаётган лойиха объектларига боғлиқ ҳолда аниқ кишлоқ хўжалиқ қорхонаси учун белгиланади.

Курс ишларининг мавзулари умумий магистрантлар сонидан 20-30% қўпроқ олдидан тайёрланади, ҳар бир магистрантга шахсий топшириқ берилади.

Курс иши объекти сифатида фермер хўжалиқлари кишлоқ хўжалиқ қорхонаси хизмат қилади. Курс ишининг ҳисоб график ишлари замонавий компьютерлар дастурларида бажарилади.

Курс иши алоҳида бажариладиган қуйидаги топшириқлардан ташкил топади:

1. Хўжалиқ марказлари ва ишлаб чиқариш бўлимларини жойлаштиришни иктисодий асослаш
2. Магистрал йўлларни жойлаштиришни иктисодий асослаш
3. Кишлоқ хўжалиқ учун ерларни узлаштириш, ерларни трансформациялаш ва яхшилашни иктисодий баҳолаш.
4. Алмашлаб экиш массивларини жойлаштириш ва улар ҳудудларини ташкил этиш иктисодий асослаш.
5. Лойиханинг техник иктисодий курсатқичларини аниқлаш.

6. Мустақил иш мавзулари

№	Мустақил иш мавзуси	Ажратилган соат	Тавсия этилган адабиёт
VIII- семестр			
1	Ўзбекистонда аграр ва ер ислохотлари.	10	1,2,3
2	Ишлаб чиқариш муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий усуллари.	10	2,3
3	Хўжалиқлараро ер тузиш лойиҳаларини иктисодий асослаш.	10	1,3,4
4	Хўжалиқда ички ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий асослаш.	10	1,2,3,4
5	Магистрал йўлларни ва бошқа умумхўжалиқ аҳамиятга эга инженерлик иншоотларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш	10	2,3,4

6	Қишлоқ хўжалигига учун янги ерларни ўзлаштириш, ерларни бир турдан иккинчи турга ўтказиш (трансформациялаш) ва уларнинг сифатини яхшилашни иқтисодий баҳолаш	10	2,3,4
7	Ер тузишда иқтисодий математик усуллар	12	2,3,4
	Жами	72	

7. ТАВСИЯ ЭТИЛГАН АСОСИЙ ВА ҚУШИМЧА АДАБИЁТ, МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАР РҲЙХАТИ.

Асосий

1. Аvezбаев С, Волков С. Н. Ер тузиш иқтисоди. Т.: Янги аср авлоди, 2002.
2. Волков С.Н. Экономика землеустройства. М.: Колос, 1996.

Қўшимча

1. Аvezбаев С. Ер тузиш иқтисоди. Маърузалар матни. Т.: Маърифат, 2001.
2. Аvezбаев С. Экономика землеустройства. Конспект лекций. Т.: Маърифат, 2002
3. www.Tsure.ru; www.yerish.net; www.guz.ru; www.go.mail.ru; www.colibri.ru; www.zeml.ru; www.kadastr.ru; www.geosistem.kz.

«Организация и планирование работ по землеустройству»	Оленев А.А	1985 й	«Колос»
«Ер тузиш ишларини ташкил қилиш ва режалаштириш» маърузалар матни	М.Х.Сулаймонова	2001 й	ТИМИ
«Ер тузишни лойиҳалаш» дарслик. (лотин)	Аvezбаев С. Волков С.	2006 й	Молия
«Ер тузишни лойиҳалаш» дарслик.	Аvezбаев С. Волков С.	2006 й	О..Т. вазирлиги
Қушимча адабиётлар			
Ер тузиш ишларини ташкил этиш ва режалаштириш	Мурадуллаев Н	2007	Сам ДАКИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА УРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

**«Ер тузиш иктисоди» фанидан 5620700 – Бакалавр йўналиши
бўйича таълим, олаётган талабалари учун
ТЕСТ САВОЛЛАРИ**

1. Ерларнинг табиий ,хужалик, ҳукукий режими, тоифалари, сифат хусусиятлари ва киммати, ер участкаларининг урни ва улчамлари, уларнинг ер эгалари, ердан фойдаланувчилар, ижарачилар ва мулкдорлар уртасидаги тақсимоти бўйича маълумотлар ва хужжатлар тизими.
А) ер тузиш ҳисобланади
В) иктисодий баҳолаш
С) тупроқ банитировкаси
*D) ер кадастри ҳисобланади
2. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси неча бобдан иборат ?
*A) 14
В) 35
С) 45
D) 48
3. Ўзбекистон Республикаси “Ер мониторинги ” қонуни қачон қабул қилинган?
А)1997
В)1998
С) 1999
*D)2000
4. Ўзбекистон Республикаси “Давлат ер кадастри тугрисида” қонуни қачон қабул қилинган ?
А)1991
В)1995
*С)1998
D)1996
5. Ўзбекистон Республикаси “ Дехкон хужалиги тугрисида” қонун қачон қабул қилинган?
А) 1991
В)1993
*С)1998
D)2000
6. Ўзбекистон Республикаси “ Фермер хужалиги тугрисида” қонуни қачон қабул қилинган ?
А)1991
В)1995
*С)1998

D)2000

7. Ер фонди тоифалари неча хил булади ?
A) 2
B)3
*C)8
D)10
8. Пичанзорлар кайси ер фонди тоифасига киради ?
*A) кишлок хужалигига мулжалланган ерлар
B)аҳоли пунктлари ерлари
C)саноат, транспорт, алока, мудофаа ва бошка мақсадларга мулжаллаган ерлар
D)табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, рекреация мақсадларига мулжалланган ерлар
9. Куп йиллик мевали дарахтлар кайси ер фонди тоифасига киради ?
*A) кишлок хужалигига мулжалланган ерлар
B) аҳоли пунктлари ерлари
C) саноат, транспорт, алока, мудофаа ва бошка мақсадларга мулжаллаган ерлар
D) табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, рекреация мақсадларига мулжалланган ерлар
- 10.Оммавий дам олиш ва туризм кайси ер фонди тоифасига киради ?
A) кишлок хужалигига мулжалланган ерлар
B)аҳоли пунктлари ерлари
C)саноат, транспорт, алока, мудофаа ва бошка мақсадларга мулжаллаган ерлар
*D) табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, рекреация мақсадларига мулжалланган ерлар
- 11.Урмон хужалиги эҳтиёжлари учун ерлар кайси ер фонди тоифасига киради ?
A) кишлок хужалигига мулжалланган ерлар
B)аҳоли пунктлари ерлари
C)саноат, транспорт, алока, мудофаа ва бошка мақсадларга мулжаллаган ерлар
*D) урмон фонди ерлари
- 12.Сув объектларининг киргоклари эгаллаган ерлар кайси ер фонди тоифасига киради?
A) кишлок хужалигига мулжалланган ерлар
B)аҳоли пунктлари ерлари
C)саноат, транспорт, алока, мудофаа ва бошка мақсадларга мулжаллаган ерлар
*D) сув фонди ерлари
- 13.Давлат ер кадастри нимани аниқлаш учун асос булади
*A) ернинг киймат баҳосини аниқлаш учун
B) бино қуриш учун

- C) ерни сотиш учун
 - D) ерни совга килиш учун
14. Давлат ер кадастри утказилиш мазмуни ва мохиятига қараб:
- A) 4 турга бўлинади
 - B) 3 турга бўлинади
 - *C) 2 турга бўлинади
 - D) 10 турга бўлинади
15. Ер кадастрини юритиш учун олиб бориладиган кузатувлар ишларини аниқланг :
- *A) агрохужалик ва махсус
 - B) дала ва камерал
 - C) дала
 - D) махсус
16. Тупрок унумдорлиги асосан:
- *A) 2 турга
 - B) 3 турга
 - C) 8 турга
 - D) 10 турга
17. Қисқа муддатли ердан фойдаланиш муддати
- A) 2 йил
 - *B) 1-3 йилгача
 - C) 8-10 йилгача
 - D) 10 йилгача
18. Ерларни табиий, барқарор хусусиятлари ва хужалик шароитида фойдаланиш жараёнида олган тупрок унумдорлиги бўйича унинг сифатининг такқосланган баҳосига
- A) ерларни баҳолаш дейилади
 - B) иқтисодий баҳолаш дейилади
 - *C) тупрок банитировкаси дейилади
 - D) ер ҳисоби дейилади
19. Ерларни самарадорлик хусусиятларини, иқтисодий унумдорлигини қиймат жиҳатидан улчашга:
- A) ерларни баҳолаш
 - *B) иқтисодий баҳолаш
 - C) ер ҳисоби
 - D) ер эгаллиги
20. Ер кадастрининг турларининг номлари:
- A) жорий ва объективлик
 - B) объективлик ва қурғазмалыйлик
 - *C) асосий ва жорий
 - D) қонунийлик ва бирлик
21. Ер кадастри ҳужжатларининг турлари:
- A) асосий ва жорий
 - B) тупрок банитировкаси ва иқтисодий баҳолаш
 - C) бирлик ва қонунийлик

- *D) текст ва план-харита
22. Ер кадастрининг асосий принциплари
- A) ведомат, очерк
 - B) асосий ва жорий
 - C) план-харита, текст
 - *D) бирлик, конунийлик, танаффуссизлик, объективлик, кургазмалилик, марказланган рахбарлик
23. Ер кадастрининг объекти:
- A) урмонлар
 - B) сувлар, дарёлар
 - *C) Ўзбекистон республикасининг ер фонди
 - D) усимликлар дунёси
24. Ер фонди ерлардан фойдаланишнинг асосий максадларига қараб нечта тоифага бўлинади.
- A) 9 тоифага
 - B) 5 тоифага
 - C) 7 тоифага
 - *D) 8 тоифага
25. Бир хил ер турига ҳамда ёпик ташки чегарага эга бўлган майдон.
- A) юза
 - B) меридиан
 - C) бонитет бали
 - *D) контур
26. Ер эгалиги ёки ердан фойдаланиш ҳуқуқини берувчи давлат ҳужжатини номи.
- A) контурлар кайдномаси
 - B) ер кадастр китоби
 - *C) давлат далолатномаси
 - D) ер кодекси
27. Ер кадастри қандай таркибий қисмлардан иборат.
- A) 10 та
 - B) 2 та
 - C) 7 та
 - *D) 5 та
28. Ўзбекистон Республикасининг ер кодекси қачон қабул қилинган.
- A) 1999 йил 1 май
 - B) 1993 йил 6 май
 - C) 1996 йил 17 январ
 - *D) 1998 йил 29 апрел
29. Давлат кадастрлари ягона тизими қачон қабул қилинган.
- A) 1998 йил 29 апрел
 - B) 1999 йил 30 май
 - C) 2000 йил 20 сентябр
 - *D) 2001 йил 6 июн
30. Узок муддатли ердан фойдаланиш муддати.

- A) 6- 8 йилгача
 - B) 5- 7 йилгача
 - C) 3- 10 йилгача
 - * D) 50 йилгача
31. Муддатсиз ердан фойдаланишнинг муддати.
- A) 5- 10 йилгача
 - B) 12- 15 йилгача
 - C) 9-11 йилгача
 - * D) муддати курсатилмайди
32. Кишлоқ хужалик корхона, муассаса ташкилотларнинг ер кадастри дафтари биринчи булимида нималар ёзилади
- *A) ерлардан фойдаланиш муддатлари ёзиб борилади
 - B) тупрок сифат ҳолати
 - C) тупрокнинг меъёрий баҳоси
 - D) тугри жавоб йук
33. Кишлоқ хужалик ерларининг тупроқлар буйича майдонларини аниқлаш қандай олиб борилади.
- *A) ҳар бир тупрок буйича аниқланади
 - B) тупрок банитировкаси шкаласи асосида
 - C) асосий ва жорий ҳисоблар асосида
 - D) ер ажратиш асосида
34. Ер эгаллиги таркибида юз берадиган узғаришни аниқлаш учун:
- A) сугориладиган ерлар ҳисобланади
 - B) ер ажратилади
 - C) ерларнинг сифат тавсифи тақдим этилади
 - *D) жорий ер кадастри утказилади
35. Бир ер турини иккинчи ер турига утказиши нима?
- A) руйхатга олиш
 - *B) трансформациялаш
 - C) тупрок банитировкаси
 - D) микдорий ҳисоб
36. Туман ер кадастрини умумдавлат тизими буйича юритиш:
- A) вилоят бош ер тузувчи муҳандисига юклатилади
 - B) хужалик ер тузувчи муҳандисига юклатилади
 - *C) туман бош ер тузувчи муҳандисига юклатилади
 - D) кадастр бош бошқармасига юклатилади
37. Ер кадастр дафтарига иккиламчи маълумотларни тушириш.
- *A) узғаришларни ҳисобга олган ҳолда
 - B) бирламчи маълумотларни ҳисобига
 - C) узгармаган ҳолдаги
 - D) иктисодий баҳолашда
38. Ёил давомида юз берган жорий узғаришларни экспликациясига киритишда қайси ерларинобатга олинади?
- A) ҳайдалма ерлар

- В) яйлов ва пичанзорлар
 - С) кишлок хужалик ерлари
 - *D) хужалик чегарасидаги барча ерлар
39. Кишлок хужалик корхонаси ер кадастри дафтарига бирламчи маълумотларни тушириш.
- А) жорий ер хисоби утказилганда
 - *B) асосий ер хисоби утказилганда
 - С) бирлик принципи асосида
 - Д) иктисодий бахолаш хисобига
40. Ер турлари деб нимага айтилади?
- *A) Аник бир ишлаб чиқариш мақсадида системали тарзда фойдаланиладиган ер участкаларига
 - В) Вактинчалик берилган ерларга
 - С) Узок муддатга берилган ерларга
 - Д) Барча жавоблар тугри
41. Кишлок хужалик ер турларига кандай ерлар киради?
- А) Хайдарма ерлар
 - В) Пичанзор ва яйловлар
 - С) Буз ерлар ва куп йиллик дарахтзорлар
 - *D) Юкорида барча ерлар киради
42. Кишлок хужалиги экинларини экиш мақсадида системали тарзда фойдаланиладиган ер турларига
- А) Доимий ерлар дейилади
 - *B) Хайдарма ерлар дейилади
 - С) Буз ерлар дейилади
 - Д) Вактинчилик фойдаланиладиган ерлар дейилади
43. Куп йиллик дарахтзорлар типига нималар киради?
- А) Сунъий равишда яратилган мевали дарахтлар
 - В) Бутазор ёки утсимон куп йиллик усимликлар
 - С) Махсулот берадиган куп йиллик дарахтзорлар
 - *D) Барча жавоблар тугри
44. Яйловлар кандай турларга булинади?
- А) Тубдан яхшиланган, маданийлашган турларга
 - В) Тог, чорва моллари хайдаладиган турларга
 - С) Сув билан таъминланган турлари
 - *D) Юкорида келтирилган барча турларга
45. Ер фонди кайси ер тоифаларга булинади?
- А) Кишлок хужалиги ва ахоли пунктлари ерларига
 - В) Саноат – транспорт, табиатни муҳофаза қилиш ва тарихий – маданий мақсадларда фойдаланиш учун мулжалланган ерларга
 - С) Урмон фонди, сув фонди ва захира ерларига
 - *D) А, В, С жавоблар тугри
46. Кишлок хужалик ерлари Республикада умумий ер майдонининг неча фоизини ташкил қилади?
- А) 10 %

- B) 25,5%
*C) 66,9 %
D) 80,1%
47. Шахар ва поселка ерлари таркибига нималар киради?
*A) Шахар ва поселка доирасидаги барча ерлар
B) Кишлок хужалигида фойдаланиладиган ерлар
C) Барча муассасалар ва ташкилотлар ерлари
D) Барча жавоблар тугри
48. Давлат ер кадастр маълумотларидан каерда фойдаланилади?
A) Ер майдонларига ижара хаки микдорларини белгилашда
B) Кишлок хужалик экинлари хосилдорлигини режалаштиришда
C) Ер тузишда ва ер солигини белгилашда
*D) A, B, C жавоблар тугри
49. Хисоб – китоб ишлари ер кадастри соҳасида кандай уринни эгаллайди?
*A) У ижтимоий хаётнинг асосини ташкил килади
B) Ер кадастри соҳасида хисоб - китоб ишлари хеч кандай уринни эгалламайди
C) Хисоб китоб ишлари олдинги этапларда килинган холос
D) Барча жавоблар тугри
50. Хисоб-китоб ишлари ибтидоий – жамоа тузумида кандай булган?
A) Бой табакага мансуб булган кишилар манфаатини кузлаган
*B) Жойдаги жамоанинг манфаатини кузлаган
C) Федал табакага мансуб булган кишиларнинг манфаатини кузлаган
D) Барча жавоблар тугри
51. Кулдорлик жамиятида олинадиган соликлар кайси максадларда сарфланган?
A) Янги ерларни сотиб олишда
*B) Армияни саклаш ва уларнинг харажатларини кутаришга
C) Кейинги авлодлар учун бойликларни туплаш
D) A, B, C жавоблар тугри
52. Нима учун ерларнинг микдори билан бир каторда уларнинг сифат холати хам хисоб-китоб килинади?
*A) Турлича умумдорликка эга булган ерлардан олинадиган фойда микдорини белгилаш учун
B) Солик тизимини рижалантириш учун
C) Давлатга купрок фойда келтириш учун
D) Барча жавоблар тугри
53. Ерларни руйхат килиш тадбири нима учун пайдо булган?
*A) Ерларга хусусий мулкчилик ҳукуқини конунлаштириш учун
B) Ерларни нархлаш учун
C) Солик тизимини ривожлантириш учун
D) Ерларни нархлаш учун ва солик тизимини ривожлантириш учун
54. Ўзбекистон Республикаси «Ер кодексида» кайси тадбирларни хал килиш масаласи куйилган?

- A) Ер тузишни тартибга солиш
 - B) Ерларни бахолаш
 - C) Ерларнинг хукукий химоялаш
 - *D) Юкорида келтирилган барча жавоблар тугри
55. Кадастрга берилган нотугри таърифни аникланг?
- A) Муайян объект хакида даврий ёки узлуксиз кузатиш
 - B) Объект хакида маълумотларни йигиш ва тартибга солиш
 - C) Объектни иктисодий бахолаш
 - *D) Муассаса ва ташкилотларнинг мулкый дафтарини бекор қилиш
56. Кадастрнинг қайси турлари мавжуд эмас?
- A) Ер кадастри
 - B) Кучмас мулк кадастри
 - *C) Хаво кадастри
 - D) Транспорт кадастри
57. Давлат ер кадастри таркибида қайси маълумотлар булмайдими?
- A) Ер эгаларининг руйхати
 - B) Ернинг микдори ва сифати
 - C) Тупрок банитировкаси
 - *D) Тупрокнинг солиштирма огирлиги
58. Ер кадастри китобида асосан қайси маълумотлар киритилади?
- *A) Ер участкасининг тартиб раками, тавсифи, ер эгалари
 - B) Қушни ерларнинг майдони
 - C) Бир неча йил олдинги ернинг сотув бахоси
 - D) Олдинги ер эгасининг олинган фойдаси
59. Ернинг гумус қатлами деганда нимани тушунамиз?
- A) Ернинг скелети
 - B) Ернинг бахоси
 - C) Экологик ҳолати
 - *D) Тупрокнинг унумдорлиги ва химиявий таркиби
60. Англияда ер солиги нечанчи йилдан бошлаб жорий этилган?
- *A) 991 йилдан
 - B) 1000 йилдан
 - C) 1500 йилдан
 - D) 2001 йилдан
61. Францияда биринчи кадастр китоби нечанчи йилда ёзилган?
- *A) 1269 й.
 - B) 1000 й.
 - C) 1800 й.
 - D) 2005 й.
62. Қадимий Миср ва Рим мамлакатларида солиқлар нима асосида белгиланади?
- *A) Ер ресурслари ҳисобланиб, ернинг хақиқий бахоси белгиланган
 - B) Олдинги йилдаги ресурслар ҳисобланган
 - C) Одамларнинг шароитига қараб солиқлар олинган
 - D) Одамларнинг тоифага бўлинишига қараб солиқлар белгиланган

63. «Милан» кадастри деб номланган дастурда куйилган кайси вазифа узини окламади?
- A) Ер майдонларининг чегараларини аниклаш
 - B) Ердан олинадиган уртача хосилдорлик
 - C) Олинадиган соф фойда микдорини белгилаш
 - *D) Ерларни бахолашда соф виждонлиликка ишониш
64. Ривожланган хорижий мамлакатларда кадастр ишларини кайси гурухлар бажаради?
- *A) Геодезия хизматидаги одамлар ва хукукшунос гурухлари
 - B) Математиклардан тузилган гурухлар
 - C) Физиклар гурухи
 - D) Тарих ва фалсафа соҳасида ишлайдиган гурухлар
65. Ерларни руйхат қилишда қандай тадбирлар бажарилади?
- *A) Ер майдонлари ўлчаниб, чегаралари белгиланади ва эгалари аникланади
 - B) Ердаги сувнинг кўтарилиш баландлиги белгиланади
 - C) Ернинг меъёрий баҳоси белгиланади
 - D) Ернинг ижтимоий-иқтисодий ҳолати аникланади
66. Кадастр сўзи маъноси нимани билдиради?
- A) Юридик дафтар
 - *B) Мол-мулк дафтари
 - C) Тупроқнинг сифатини аниқлайдиган дафтар
 - D) Ўқлама дафтари
67. Ерларни иқтисодий бахолашда кайси параметрлар инобатга олинмайди?
- A) Тупроқ бонитети баллари
 - B) Самарали ҳарорат йиғиндиси
 - C) Тупроқнинг сифат ва микдори ҳолати
 - *D) Тупроқнинг массаси
68. Нима учун Ўзбекистон Республикасининг «Фермер хўжалиги тўғрисида», «Ер солиғи тўғрисида» ги қонунлари қабул қилинган?
- *A) Кишлоқ хўжалигида аграр ислоҳатларни амалга ошириш
 - B) Кишлоқ хўжалиги соҳасида солиқни ошириш
 - C) Сув тармоқларини такомиллаштириш
 - D) Кишлоқ хўжалик ерларини кадастр турларига бўлиш
69. Хар йили туланадиган ер солиғи кайси курсаткичлар асосида белгиланади?
- A) Ер участкасининг баланд-пастлигига караб
 - B) Ердан фойдаланувчининг шароитига караб
 - C) Ер эгасининг иши ва хоҳишига караб
 - *D) Ер участкасининг микдори, сифати, жойлашган урн ива сув билан таъминланганлик даражасига караб.
70. Нима учун Давлат кадастрининг ягона тизими ташкил қилинган?
- *A) Барча турдаги давлат ва тармоқ кадастрларни бирлаштирувчи информацион тизимни ташкил этиш.

- В) Экологик муаммоларни хал этиш
С) Барча кадастр турларининг вазифаларини белгилаб иш режаларини тузиш
D) Юкорида курсатилган барча жавоблар тугри.
71. ДКЯТ кайси объектлардан иборат?
А) Табiiй ресурслар (ер, сув, ер ости казилма бойликлари).
В) Геодезик тармок пунктлари.
С) Транспорт ва мухандислик коммуникация тармоклари.
*D) Юкоридаги барча жавоблар тугри
72. ДКЯТ маълумотлари асосан кайси максадлар учун фойдаланилади?
А) Иктисодий ислохатларни амалга ошириш.
В) Табiiй ресурслар ва кучмас мулкни бахолаш.
С) Барча келтирилган жавоблар тугри
*D) А,В жавоблар тугри
73. ДКЯТ кандай принциплар асосида юритилади?
А) Марказлашган рахбарлик
В) Кадастр маълумотларини кайта ишлаш
С) Геоинформацион технологияларни куллаш
*D) Юкоридаги барча жавоблар тугри
74. Утказиш мазмуни ва тартибига караб ер кадастри кайси турларга бўлинади?
А) Асосий
В) Жорий
С) Хукукий
*D) А ва В жавоблар тугри
75. Жорий ер кадастрининг асосий вазифалари нималардан иборат?
А) Ер майдонлари ва ер турларини таркибини аниклаш
В) Тупрокнинг унумдорлиги ва гумус катламини аниклаш
*С) Асосий ер кадастрида руй берган узгаришларни аниклаш ва хужжатларга тушириш
D) Ерларни иктисодий ва меъёрий бахолаш
76. Ер кадастри хужжатларига нималар киради?
А) Текст хужжатлари
В) Тушунтириш хати
С) Чизма ва картограммалар
*D) Юкорида барча хужжатлар киради.
77. Ер фонди ерлари неча тоифага бўлинади?
А) 2
*В) 8
С) 10
D) 100
78. Ўзбекистон Республикаси ер фонди турларини аникланг?
А) Кишлок хужалиги ерлари

В) Саноат, транспорт, алока, мудофаа макседи учун фойдаланидиган ерлар.

С) Урмон ва сув фонди ерлари

*D) Барча жавоблар тугри

79. Қандай ерлар кишлок хужалиги ерларига киради?

А) Хайдаладиган ерлар

В) Пичанзорлар ва яйловлар

С) Буз ерлар ва куп йиллик дарахтзорлар

*D) А,В, С пунктдаги барча ерлар

80. Қандай ерлар сугориладиган ерлар таркибига кирмайди?

А) Сугориш тармогига эга булган ерлар

В) Унумдор ерлар

С) Богли ерлар

*D) Лалми ерлар

81. Саноат ва транспорт ерларига қандай иншоотлар киради?

А) Саноат ва энергитика корхоналари

В) Темир йул, ички сув транспорти, автомобиль транспорти йуллари

С) Радиолаштириш, телеведение корхоналари

*D) А ва В жавоблар тугри

82. Сув фонди ерларига қандай объектлар киради?

А) Дарёлар, куллар

В) Сув омборлари ва каналлар

С) Овчиликка мулжалланган ерлар

*D) А ва В жавоблар тугри

83. Ўзбекистон Республикасида сугориладиган ер майдони, умумий майдонинг неча фоизини ташкил этади?

А) 50%

В) $\approx 33\%$

*С) $\approx 9,3\%$

Д) 20,0 %

84. Ер участкаларини ажратиш қандай амалга оширилади?

А) Вазирлар Махкамаси қарори асосида

В) Вилоят, туман ва шаҳар ҳокимлиги қарори асосида

С) Ер ресурслари корхоналари қарори асосида

*D) А ва В жавоблар тугри

85. Ўзбекистон Республикасида берилиш муддатига қараб ердан фойдаланиш неча турга булинади?

А) Умрбод

В) 1-2 йилга

*С) Доимий ва вақтинчалик

Д) Доимий, вақтинчалик ва умрбод

86. Ерга эғалик қилиш қайси пайтдан бошлаб фойдаланувчи шахсининг ихтиёрига утади?

*А) Вилоят, туман ҳокимлигининг ер ҳужжатларига кул куйилгандан кейин

В) Ҳокимнинг буйругидан кейин

С) Кадастр бошкармаси ер планини тузгандан кейин

Д) Барча жавоблар тугри

87. Узок муддатли ердан фойдаланиш неча йилгача берилади?

А) 1-5 йилгача

В) 10 йилгача

*С) 25-50 йилгача

Д) 100 йилгача

88. Нима учун ерга асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида каралади?

А) Ер инсон меҳнати натижаси эмас, балки табиат инъомидир

В) Ер кенглиги чекланган табиат маҳсулидир

С) Ер абадий ишлаб чиқариш воситасидир

*Д) Барча жавоблар тугри

89. Сувнинг халқ хужалигида ва қишлоқ хужалигида аҳамияти нимадан иборат?

*А) Қишлоқ хужалик экинлари ҳосилдорлигини оширувчи асосий қучдир

В) Сув – ҳаёт манбаидир

С) Қишлоқ хужалик экинларига қанча сув куйилса, шунча унумдорлиги ошади

Д) Барча жавоблар тугри

90. Асосий ер кадастрининг вазифаси нимадан иборат?

А) Ер майдонларининг табиий, хужалик, ҳуқуқий ҳолатлари малумотларини бирлашчи сифатида қабул қилиниш.

В) Ер кадастри ҳужжатларида маълумотлари ёритилиши

С) Ерларни баҳолаш ишларини бажариши

*Д) Юқорида келтирилган барча жавоблар тугри.

91. Буз ерлар деб нимага айтилади?

*А) Экин экиб келинган, аммо бир ва ундан ортиқ даврда ҳайдалмаган ерлар

В) Умуман экин экилмаган ерлар

С) Ҳар замонда сугориб турадиган ерлар

Д) Барча жавоблар тугри

92. Давлат ер кадастрининг объекти нима?

*А) Мамлакатнинг ягона ер фонди

В) Мамлакатдаги барча сугориладиган ерлар

С) Мамлакатдаги барча захира ерлар

Д) Юқорида келтирилган барча жавоблар тугри

93. Давлат ер кадастрини юритиш учун қандай тамойилларга амал қилинади?

А) Мамлакатнинг бутун ҳудудини тула қамраб олиш

В) Ер кадастрига доир ахборатларни ишлаб чиқиш

- С) Фазовий координаталарнинг ягона тузилишини куллаш
*D) Юкоридаги барча жавоблар тугри
94. Ер кадастрининг матн хужжатларига нималар киради?
*A) Давлат далолатномалари ва тушунтириш хати
B) График хужжатлар
C) Тупрок хариталари
D) Давлат далолатномалари, тушунтириш хати, график хужжатлар ва тупрок хариталари
95. Ёрдамчи ер кадастри хужжатларига нималар киради?
A) Ишчи дафтар
B) Ер эгалиги ва ердан фойдаланувчилар руйхати
C) Тушунтириш хатлари, картограмма ва диаграммалар
*D) юкорида келтирилган барча жавоблар тугри
96. Нима учун ерлар руйхатдан уткизилади?
A) Ер участкасига булган хукукни руйхатга олиш учун
B) Ер эгалиги ва ердан фойдаланувчиларни расмийлаштириш учун
C) Ерларни мухофаза килиш учун
*D) Ер участкасига булган хукукни руйхатга олиш, ер эгалиги ва ердан фойдаланувчиларни расмийлаштириш учун
97. Ерларни руйхатдан утказишда асосан кандай вазифалар куйилган?
*A) Ерларни хукукий ва хужалик ҳолатлари тугрисидаги маълумотларни туплаш, саклаш ва янгилаб туриш.
B) Бонитет балларини аниклаш
C) Ерларни мухофаза килиш
D) A ва B жавоблар тугри
98. Качон ер эгасига ердан доимий фойдаланиш учун хукукий хужжат топширилади?
A) Хар йилнинг бошидан бошлаб хужжатлар топширилади
B) Ер эгасига хокимият томонидан рухсат берилгандан сунг
*C) Давлат руйхатида расмийлаштирилгандан сунг
D) A ва B жавоблар тугри
99. Ер участкаларига эгалик килиш ва фойдаланиш шартномалари, сервитутлар кайси пайтда руйхатдан уткизилади?
*A) Суд қарори асосида руйхатдан уткизилади
B) Ижарага олиш шартномаси тасдиқлангандан кейин
C) Ер ресурслари чиқарган қарорлари асоси
D) Барча саволлар тугри.
100. Саноат корхоналар, темир йулар, электр линиялари ва магистрал қувурларни утказиш учун кандай ерлар ажратилади?
A) кишлок хужалигида қулай булган яхши ерлар
*B) Кишлоқ хужалигидаги яроксиз булган ерлар
C) Бутазор ва урмонзорлар
D) Юкорида келтирилган барча ерлар ишлатилади

«Ер тузиш иктисоди» умумий саволлар

1. Давлат ер кадастри қонунининг моҳиятини ёритиб беринг
2. Давлат ер кадастри юритиш халқ хўжалигининг қайси тармоқлари манфаатдор?
3. Ер кадастрининг таркибий қисмларининг узвийлиги деганда нимани тушунасиз?
4. Ер кадастрининг асосий тамойилларига таъриф ва тавсиф беринг.
5. Давлат ер кадастри қонунининг мақсади нималардан иборат.
6. Ер кадастрининг ягона давлат кадастрлар тизимидаги ўрни ва вазифалари тушунтириб беринг.
7. Давлат кадастрлари тўғрисида қонуннинг моҳияти ёритинг
Давлат кадастрлари тўғрисида қонуннинг қандай мақсад ва вазифаларини биласиз.
8. Ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни рўйхатга олиш нима учун керак?
9. Худудларининг рақамли кадастр ҳужжатларини тузиш ва расмийлаштириш қандай амалга оширилади?
10. Рақамли кадастр хариталарини тузиш вазифалари ва услубини ёритиб беринг.
11. Республика худудини кадастр майдонларига бўлишда қандай омиллар эътиборга олинади?
12. Кадастр майдонларини бўлиш қандай тамойилларга асосланади.
13. Ер участкаларига кадастр рақамларини қай тартибда берилади?
14. Давлат ер кадастрининг турлари, тамойиллари ва ҳужжатлари
15. Ўзбекистон Республикасининг ер фонди – ер кадастрининг объекти сифатида
16. Ер кадастри маълумотларини олиш услублари.
17. Ер кадастрини юритишда замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш.
18. Ерларни баҳолаш, иқтисодиёт тармоқларида унинг аҳамияти
19. Тупроқ бонитировкаси ва уни ўтказиш услубияти
20. Ерларни иқтисодий баҳолаш ва уни ўтказиш услубияти
21. Корхона, муассаса ва ташкилотларда ер кадастри
22. Ер турларининг сифат тавсифи.
23. Ерларни тоифаларга булиш ва бир тоифадан бошқасига ўтказиш тартиби.
24. Вилоятлар, Тошкент шаҳар давлат ҳокимияти органлари ер кадастрини юритиш соҳасидаги ваколатлари

25. Туманлар давлат хокимияти органларининг ер кадастрини юритиш соҳасидаги ваколатлари
26. Вилоят тобеълигидаги шаҳарлар давлат хокимияти органларининг ер кадастрини юритиш соҳасидаги ваколатлари.
27. Шаҳарлардаги тумнлар давлат хокимияти органларининг ер кадастрини юритиш соҳасидаги ваколатлари
28. Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат кумитасининг ер кадастрини юритиш соҳасидаги ваколатлари.
29. Фуқароларнинг узини узи бошқариш органларининг ер кадастрини юритиш соҳасидаги ваколатлари .
30. Ер участкалари бериш (реализация қилиш) масалаларини куриб чиқиш комиссияларининг ваколатлари.
31. Ерга булган мулкчилик, хусусий мулкчиликка таъриф беринг.
32. Ер участкаларидан чекланган тарзда фойдаланиш ҳуқуқи (севитут) моҳиятини очиб беринг.
33. Ер участкасига булган ҳуқуқнинг вужудга келиши.
34. Ер участкаларини бериш асослари
35. Ер кадастрининг иқтисодий тармоқларини ривожлантиришда қандай аҳамиятга эга?
36. Давлат ер кадастри юритиш бўйича қандай қонун ва қонуности меъёрий ҳужжатларни биласиз.
37. Ер кадастрида ҳужжатлар тузилиши ва таркибини ёритиб беринг.
38. Ердан фойдаланувчи, туман (шаҳар) ва вилоят ер кадастри ҳужжатларини расмийлаштириш қандай тартибда бажарилади?
39. Ер кадастрининг тамойилларининг узвийлиги қандай таъминланади.
40. Рўйхатга олишнинг миллий тизими нималардан иборат.
41. Ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни рўйхатга олиш учун қандай ҳужжатлар талаб қилинади?
42. Ер ресурсларидан фойдаланишни бошқаришда ер кадастрининг ўрни қандай?
43. Тупроқ бонитировкаси маълумотларидан фойдаланиш қандай услубларини биласиз?
44. Ерларни (иқтисодий) меъёрий баҳолаш натижаларидан фойдаланиш қўламини ёритиб беринг.
45. Маълумотлардан ердан фойдаланиш даражасини аниқлашда ва ердан фойдаланувчилар фаолиятини таҳлил қилишда қўллашда қандай замонавий услублардан фойдаланилади.
46. Худудларни рақамли кадастр ҳужжатларини тузиш ва расмийлаштириш масалалари
47. Индексли навбатчи кадастр хариталарини юритиш тартиби
48. Ўзбекистон Республикаси “Давлат ер кадастри тугрисида” ги қонуннинг амалдаги ижроси тугрисида маълумот беринг.

49. Ўзбекистон Республикаси “ Давлат ер кадастри тугрисида” конунда ерларни сифат жихатдан баҳолаш буйича қандай курсатмалар берилган?
50. Ўзбекистон Республикаси “ Давлат ер кадастри тугрисида” конунида ерларнинг қиймат баҳосини аниқлаш буйича қандай курсатмалар берилган
51. Ўзбекистон Республикаси “ Давлат ер кадастри тугрисида” конунида ер кадастри ҳужжатлари ҳақида қандай тушунчалар берилган ?
52. Ўзбекистон Республикаси Ер кодексида Ер кадастрини юритиш буйича қандай курсатмалар берилган ?
53. Давлат ер кадастри нимани аниқлаш учун асос булади
54. Ер кадастрини юритиш учун олиб бориладиган кузатувларнинг тури ва мазмунини ёритиб беринг.
55. Ерларни табиий, барқарор хусусиятлари ва ҳужалик шароитида фойдаланиш жараёнида олган фазилатлари буйича баҳолашга таъриф беринг.
56. Ерларни самарадорлик хусусиятларини, иктисодий унумдорлигини қиймат жихатидан улчаш услубларини ёритиб беринг.
57. Ер кадастрининг асосий принциплари
58. Туман ер кадастрини умумдавлат тизими буйича юритишнинг мақсади ва вазифаларини ёритиб беринг.
59. Ҳужалик, ёки алмашлаб экиш массиви буйича уртача балл бонитетини аниқлаш услубини ёритиб беринг.
60. Ерларни иктисодий баҳолашда қандай маълумотлар асос қилиб олинади.
61. Давлат кадастрларининг ягона тизимида ер кадастрининг ўрни,
62. вазифаси ва аҳамияти.
63. Мамурий туманда ер кадастрини юритиш тартиби.
64. Маъмурий туманда ер кадастрининг мазмуни
65. Мамурий туманда ер кадастрини ҳамда ерлардан фойдаланишнинг давлат назоратини ташкил этиш
66. Мамурий туманда ер кадастри ҳужжатлари
67. Мамурий туманда ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни рўхатга олиш тартиби
68. Мамурий туманда давлат ер ҳисобини юритиш тартиби.
69. Мамурий туманда ер сифатини ҳисобга олиш тартиби
70. Мамурий туман ер балансини тузиш тартиби.
71. Ҳозирги кунда ер кадастрининг қандай долзарб муаммолари мавжуд
72. Давлат ер кадастри тўғрисидаги конуннинг амалиётда қўлланилишида қандай муаммоларга дуч келиш мумкин.
73. Ер участкасиги бўлган ҳуқуқларни рўхатга олишда автоматлаштирилган тизимни яратиш зарурияти.
74. Компьютер дастурини ишлаб чиқиш учун маълумотлар тўплаш, қайта ишлаш ва бир тизимга келтириш тартибини тушунтириб беринг.

75. Рўйхатга олиш бўйича автоматлаштирилган маълумотлар банкини яратиш ва ҳаётга жорий этиш қандай ижтимоий-иқтисодий самара беради?

76. Ўз-ўзини бошқариш органларида ер кадастрини юритишнинг ҳозирги замон талаблари

77. Ер кадастрининг устувор илмий-услубий йўналишларига изох Беринг

78. Рўйхатга олишнинг замонавий усулларини қўллаш.

79. Ер фондининг тоифалар бўйича миллий ҳисоботини тузиш тартиби.

80. Ер фондининг ер турлари ва ердан фойдаланувчилар бўйича таксимланиши.

81. Туманда ер балансини тузишда электрон воситалардан фойдаланиш. Вилоят ер балансини ишлаб чиқишда электрон воситалардан фойдаланиш афзалликлари .

82. Республика миллий ер ҳисобини тузишда замонавий электрон дастурлардан фойдаланиш истикболлари.

83. Вилоятда ер кадастрини ташкил этиш ва юритиш тартиби.

84. Вилоятда юритиладиган ер кадастрининг мазмуни ва аҳамияти

85. Маъмурий туман ва шаҳар ер балансини қабул қилиш тартиби

86. Вилоят ер балансининг мазмуни ва уни тузиш шартлари

87. Вилоятда ер кадастрини ва ердан фойдаланишнинг давлат назоратини ташкил этиш тартиби.

88. Республикада ер кадастрини юритиш. Миллий ер ҳисоботини тузиш тартиби.

89. Республикада ер кадастрини ва ердан фойдаланишни давлат назоратини ташкил этиш вазифалари.

90. Республика бўйича ер балансини тузиш тартиби .

91. Жаҳон ер фонди таркибида Ўзбекистон Республикаси ер майдонларининг тавсифи.

92. Иқтисодиёт тармоқларида ер кадастри маълумотларидан фойдаланиш кулами.

93. Қишлоқ хўжалик корхонасининг ишлаб чиқариш фаолиятини таҳлил қилишда ер кадастри маълумотларини қўллаш кулами.

94. Ер тузишда ер кадастри маълумотларидан фойдаланиш кулами.

95. Мустақил давлатлар ҳамдўстлигида (МДХ) ер кадастрини юритиш хусусиятлари

96. Ривожланган мамлакатларда ер кадастрини юритишнинг илгор технологиялари.

97. Ер участкаларидан чекланган тарзда фойдаланиш ҳукуқи (севитут) мохиятини очиб беринг.

98. Ер участкаси гарови (ипотекаси).

99. Ер участкаларини юридик шахслар томонидан хусусийлаштирилиш тартиби

100. Ер участкалари мулкдорлари, эгалари, фойдаланувчилари ва ижарага олувчиларнинг мажбуриятлари

101. Кишлоқ хужалигига мулжалланган ерлардан фойдаланиш соҳасидаер участкаларини ижарага олувчиларнинг мажбуриятлари

102. Ер участкалари мулкдорлари, эгалари, фойдаланувчилари ва ижарага олувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоялаш.

103. Ер участкаларини юридик шахсларга корхоналар, бино ва иншоотлар қуриш учун реализация қилиш тартиби

104. Ер участкаларини фуқароларга яққа тартибда уй-жой қуриш ва уй-жойни ободонлаштириш учун реализация қилиш тартиби

105. Ер участкасининг доимий фойдаланиш ёки ижарага берилиши учун ҳақ тулиш тартиби

«Ер тузиш иктисоди» фанига оид глоссарий

аграр ислохот – ерга эгали қилиш ва ердан фойдаланиш тизимининг ўзгаришидан иборат бўлган давлат тадбири.

гидротехник тадбирлар - қуйидаги тўрт гуруҳдан иборат иншоотларни лойиҳалашни назарда тутати: сув оқимини ушлаб қолувчи; сув оқимини йўналтирувчи; сув ташлагувчи; жарлик остки иншоотлари.

давлат тузиш иктисоди – ерларнинг табиий, хўжалик, ҳуқуқий режими, тоифалари, сифат хусусиятлари ва қиммати, ер участкаларининг ўрни ва ўлчамлари, уларнинг ер эгалари, ердан фойдаланувчилар, ижарага олувчилар ва мулкдорлар ўртасидаги тақсимоли тўғрисидаги зарурий ҳамда аниқ маълумотлар ва ҳужжатлар тизими;

дарахтлар – битта кўп йиллик шохга эга бўлган ўсимликлар, бу шох «тана» (ствол) дейилади. Унинг баландлигига қараб катта ёшдаги дарахтлар қуйидагича туркумланиши мумкин: I – 25 м ≤; II – 16 – 25 м; III – 5 – 15 м.

ер тузиш иктисоди - ер таркибидаги узгаришларни уз вақтида аниқлаш, ерларга бахр бериш, салбий жараёнларнинг олдини олиш ва оқибатларини тугатиш учун ер фондининг ҳолатини кузатиб туриш тизими;

ер тузиш иктисоди – давлат ҳокимияти органлари, юридик ва жисмоний шахслар ўртасидаги ерга эгаллик қилиш, ундан фойдаланиш ҳамда уни тасарруф қилиш билан боғлиқ муносабатлар;

ер низоси – ер муносабатлари субъектлари ўртасидаги, хусусан ер участкаси ёки унинг бир қисмининг қайсидир шахсга мансублиги, шунингдек сервитутнинг белгиланиши ва ер участкасига бўлган ҳуқуқларнинг чекланиши борасидаги низолар;

ер ресурсларини бошқариш – жамият ва давлатнинг ер фондидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш учун мунтазам, огнли ва аниқ мақсадга қаратилган таъсир кўрсатишидир;

ер тоифалари - ер фондининг ер участкалари уларнинг асосий мақсад вазибалари буйича киритилган қисмлари;

ер тузиш – ерлардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишни ташкил этишга, ер ресурсларини ҳисобга олиш ва баҳолашга, қулай экологик муҳитни вужудга келтиришга ва табиий ландшафтларни яхшилашга, ер тузишнинг ҳудудий ва ички хўжалик режаларини тузишга қаратилган тадбирлар тизими;

ер участкаси – ер сиртининг қайд этилган берк чегарага, майдонга, жойлашиш манзилига, ҳуқуқий режимга ҳамда давлат ер кадастрида акс эттириладиган бошқа хусусиятларга эга бўлган қисми;

ер участкаси билан боғлиқ битимлар - жисмоний ва юридик шахсларнинг ер участкаларига бўлган ҳуқуқларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган ҳаракатлари;

ер участкаси билан боғлиқ битимлар - жисмоний ва юридик шахсларнинг ер участкаларига бўлган ҳуқуқларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган ҳаракатлари;

ер участкаси гарови (ипотекаси) – юридик ва жисмоний шахс томонидан ер участкасини ёки унга бўлган ҳуқуқни мажбуриятни таъминлаш шартини билан бошқа шахсга ўтказилиши;

ер участкасига бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказиш – юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкасига бўлган ҳуқуқларининг вужудга келиши, бошқа шахсга ўтиши, бекор қилинишининг давлат томонидан эътироф қилиниши ва тасдиқланиши юридик акти;

ер участкасига бўлган ҳуқуқларнинг чекланиши - юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкаларидан фойдаланиш бўйича ҳуқуқларининг давлат, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, муҳандислик коммуникацияларини қуриш ва улардан фойдаланиш, бошқа ер эгалари, ердан фойдаланувчилар, ер участкаларининг ижарага олувчилари ва мулкдорлари, шунингдек қонунда назарда тутилган ҳолларда аҳоли хавфсизлиги манфаатлари йўлида қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартибда чекланиши;

ер участкасини ижарага берувчи – ер участкасини белгиланган тартибда ижарага берган юридик ёки жисмоний шахс;

ер участкасини ижарага олиш- ер участкасидан ижара шартномасининг шартлари бўйича вақтинча ҳақ эвазига фойдаланиш;

ер участкасини ижарага олувчи – ер участкасини белгиланган тартибда ижарага олган юридик ёки жисмоний шахс;

ер участкасининг эгаси – ер участкасидан яқка тартибда уй-жой қуриш ва уй-жойни ободонлаштириш ҳамда деҳқон хўжалигини, шунингдек жамоа боғдорчилиги ва узумчилигини юритиш учун мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқида фойдаланувчи фуқаро;

ер фонди – ер сиритининг, хусусан сув объектлари тубининг Ўзбекистон Республикасининг давлат чегараси, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, туманлар, шаҳарларнинг маъмурий чегаралари ичида жойлашган қисми;

ердан оқилона фойдаланиш - қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар учун - ерлардан уларнинг мақсад вазифаси бўйича ерларнинг табиий-қишлоқ хўжалик жиҳатдан районлаштирилишини, ерларнинг кўп жиҳатли хусусиятларини инобатга олган ҳолда, табиатни муҳофаза қилиш талабларига риоя қилган ҳолда ҳудудни меҳнат унумдорлигининг ошишини ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг кўпайишини таъминлаш йўлида мақсадга мувофиқ ташкил этиб фойдаланиш, қишлоқ хўжалигидан бошқа мақсадларга мўлжалланган ерлар учун - ерлардан уларнинг мақсад вазифаси бўйича фойдаланиш, ер участкаларидан иморатларнинг табиатни муҳофаза қилиш ва шаҳарсозлик талабларини инобатга олган ҳолда максимал зичлигини таъминлаган ҳолда тежамли фойдаланиш;

ердан фойдаланиш коэффициенти - фойдаланиладиган ер майдонини умумийр майдонга нисбати

ердан фойдаланишнинг тежамли тизимини ташкил қилиш ва амалга ошириш – агросаноат мажмуасида ва умуман иқтисодиёт тармоқларида ер фондидан фойдаланишнинг аниқ мақсадга йўналтирилганлигини, ерни тежаш ва фойдаланишда юқори самарадорликка эришиш мезони бўйича давлат ер захирасини, ер тоифалари бўйича табақалаштирилган мезонни таъминлашдан иборат;

ерларнинг ифлосланиши – тупроқларда таркибида кимёвий бирикмалар, радиактив элементларнинг атрофдаги табиий муҳитга, тупроқ унумдорлигига ва инсон соғлиғига зарарли таъсир кўрсатадиган миқдорларда мавжудлиги;

ерларнинг ҳосилдан қолиши – ерлар хусусиятларининг табиий ва антропоген таъсирлар натижасида ёмонлашуви;

ерни муҳофаза қилиш - ерлардан белгиланган мақсадда, оқилона фойдаланиш, тупроқ унумдорлигини тиклаш ва ошириш, қишлоқ хўжалик оборотидан ва алоҳида муҳофаза этиладиган худудларнинг ерлари таркибидан ерларнинг асоссиз равишда олиб қўйилиши олдини олиш, уларни зарарли антропоген таъсирдан ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқий, ташкилий, иқтисодий, технологик ва бошқа тадбирлар тизими;

ерни рекультивация қилиш - бузилган ерларни вазифаси бўйича фойдаланиш учун яроқли ҳолга келтириш борасидаги техник, мелиоратив ва агротехник тадбирлар комплекси;

ерни рекультивация қилиш - бузилган ерларни вазифаси бўйича фойдаланиш учун яроқли ҳолга келтириш борасидаги техник, мелиоратив ва агротехник тадбирлар комплекси;

ерни ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш - ерлардан ер участкасига бўлган ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжатларсиз фойдаланиш;

ерни ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш - ерлардан ер участкасига бўлган ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжатларсиз фойдаланиш;

ернинг асосий мақсад вазифаси - ерлардан ер-кадастр ҳужжатларида акс эттирилгани каби мақсадларни кўзлаб фойдаланишнинг қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартиби ва шартлари;

иқтисодий-математик усул - қишлоқ хўжалик корхоналарининг оптимал ўлчамларини аниқлашда қўллаш, белгиланган мезон бўйича барча мумкин бўлган ечимлардан энг яхшисини танлаш имконини беради. Бунинг учун белгиланган ишлаб чиқариш йўналишидаги қишлоқ хўжалик корхонаси ер эгаллигининг мақсадли функция ва чеклашларни ўз ичига олган математик модели тузилади. Тайёрланган модель компьютерга киритилади ва махсус дастур бўйича ишлов берилганидан кейин тайёр натижа босмага чиқарилади.

иқтисодий-статистик усул - чуқурроқ асосланган натижаларга эришиш учун бу усул иқтисодий-статистик усул билан тўлдирилади. Шу мақсадда ўрганилаётган минтақада (вилоятда) жойлаштирилган, белгиланган ишлаб чиқариш туридаги барча (ёки кўпчилик) хўжаликларнинг иқтисодий фаолиятлари натижалари бўйича маълумотлар танланади.

капитал харажат - бир марта сарфланадиган харажат

капитал харажатлар самарадорлиги - соф даромаднинг ўсишининг капитал харажатларга нисбати

қишлоқ хўжалик ерлари - қишлоқ хўжалиги аҳамиятидаги ерларнинг бевосита қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун ёки ем-хашак базаси сифатида фойдаланилаётган ёхуд фойдаланилиши лозим бўлган асосий қисми, қишлоқ хўжалик ерлари ҳайдаладиган ерлар, кўп йиллик дарахтзорлар, бўз ерлар, пичанзорлар ва яйловлардан ташкил топади.

қишлоқ хўжалик ерлари - қишлоқ хўжалиги аҳамиятидаги ерларнинг бевосита қишлоқ, хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун ёки ем-хашак базаси сифатида фойдаланилаётган ёхуд фойдаланилиши лозим бўлган асосий қисми қишлоқ хўжалик ерлари, ҳайдаладиган ерлар, кўп йиллик дарахтзорлар, бўз ерлар, пичанзорлар ва яйловлардан ташкил топади;

мелиоратив ўрмон ва гидротехник тадбирлар - ер тузиш лойиҳаларида асосан схема тариқасида ишланади, кейинчалик ишчи лойиҳа сифатида ишланади ва амалга оширилади.

мелиоратив ўрмон тадбирлар. Мелиоратив ўрмон дарахтлари ўтқазуви тизимини лойиҳалашга қаратилган. Бу тизим таркибига қуйидаги асосий ўтқазувлар киради:

- далаларни ихота (ҳимоя) лайдиган ўрмон дарахтлари чизими;
- жарлик ва дара (балка) лар атрофидаги ўрмон дарахтлари чизими ва бошқалар.
- сув оқимини тартибга солувчи ўрмон дарахтлари чизими;

муаллифлик назорати – ер тузиш илмий лойиҳалаш институти мутахассислари томонидан лойиҳанинг тўғри амалга оширилишини назорат қилиб туриш.

нормал эрозия - рельеф ва метеорология омиллари таъсирида табиий ўсимликлар билан қопланган тупроқ юзасида вужудга келади. Сув ва шамол доим тупроқ ва тоғ жинслари заррачаларини бир жойдан иккинчи жойга, кўпроқ баландликдан пастликка қараб сураверади. Бу жараён инсониятнинг иштирокисиз жуда ҳам секин ўтади ва катта зарар етказмайди.

оптимал майдон - ер эгаллигининг (ердан фойдаланувчи) шундай ер майдонини оптимал деб ҳисоблаш керакки, бунда хўжаликнинг белгиланган ишлаб чиқариш йўналишида унинг максимал самарадорлигини, ер ресурсларидан оқилона фойдаланиш ва уни муҳофаза этишни таъминласин.

рекреацион фойдаланиш – ўрмон ва миллий боғ (парк) лар барпо қилиш, уларда оммавий дам олиш ва туризмлар ташкил қилиш билан одамларнинг жисмоний ва маънавий соғлиғини тиклашни, табиат манзараларидан баҳраманд бўлишини таъминлаш.

сервитут – юридик ва жисмоний шахснинг бир ёки бир нечта бегона ер участкаларидан келишув ёки суд қарори асосида белгиланадиган чекланган фойдаланиш ҳуқуқи;

соф даромад - бу ялпи маҳсулот қийматидан ишлаб чиқариш харажатларининг айирмаси.

статистик гуруҳлаш - статистик гуруҳлаш ёрдамида ер эгалари (ердан фойдаланувчилар) ер майдонларининг хўжалик самарадорлиги нисбий кўрсаткичларига (рентабеллик, ялпи ва товар маҳсулотлари ҳажми, 100 га қишлоқ хўжалик ерлари ҳисобига олинган ялпи даромад ва фойда, фондлар қайтиши ва бошқ.) таъсири таҳлил этилади. Оптимал сифатида корхоналар ер эгаларининг юқорида келтирилган кўрсаткичлари юқорилари тан олинади.

сув эрозияси - ёмғир ва эриган қор сувларининг оқиб тушиши натижасида пайдо бўлади;

суғориладиган ерлар - ерларни суғориш учун етарли миқдордаги сув ресурсларига эга суғориш манбаи билан боғланган доимий ёки вақтинчалик суғориш тармоғи мавжуд бўлган қишлоқ, хўжалиги ва бошқа мақсадларга мўлжалланган ерлар;

суғориладиган минтақа - суғориладиган ерларда ўрмон дарахтларини ўстириш дала экинлари, боғлар-узумзорларни «Гаримсел» ва кучли шамолларнинг салбий таъсиридан сақлаш, аҳоли пунктлари, йирик саноат корхоналари марказини қўқаламзорлаштириш ва қурилиш материали сифатида ёғочлар тайёрлаш имконини беради.

табiiй ўрмонлар – бу маълум бир шароитда табиат қонунига мувофиқ жойда вужудга келган ўсимликлар қоплами.

ташкилий – хўжалик тадбирлар - тупроқни эрозиядан сақлашга қаратилган ҳудудни ташкил этиш лойиҳасининг барча таркибий қисмлари ва элементларини ўзаро боғланган ҳолда жойлаштиришни назарда тутати.

тезлашган эрозия - нормал эрозия жараёни инсоннинг аралашishi натижасида кескин ўзгарди. Табiiй ҳолатдаги ерларни ҳайдаш ёки ўзлаштириш, ўрмон дарахтларини керагидан ортиқча кесиш, яйловларда чорвани меъёридан ташқари боқиш ва бошқа инсоннинг хўжалик фаолияти билан боғлиқ бўлган сабаблар эрозияни кучайтиради.

топография – ер сатҳини ўлчаш ва рельефларни аниқлаб уларни харита ва тархга тасвирлаш усулларини ўрганадиган фан.

трансформация – ер турларини бир турдан иккинчи турга ўтказиш

тупроқ сифатини нормаллаштириш - тупроқлар унумдорлиги, ерларнинг ифлосланиши ва бузилиши соҳасида нормаларни белгилаш; чуқур ҳайдаш; тупроққа ишлов беришни ва экинлар экишни қияликка кўндаланг қилиб ўтказиш, қор қатламини сақлаш ва ҳ. к). Бу тадбирлар махсус харажатни талаб қилмайди, тупроқда намликни сақлашга қаратилган ишлов беришлар киради, (яъни: эгатлаш – бороздование; микролиманлар барпо қилиш; ҳайдалган ерда валиклар ташкил қилиш; тупроққа «плоскорез» ёрдамида ишлов бериш; экинларни тасма қилиб жойлаштириш ва ҳ.к.).

Ўрмон - деганда табиий равишда пайдо бўлган ва муҳит бирлигида ри-вожланаётган экологик ва биологик ўзаро бир - бирови билан боғлиқ дарахтлар ўсимлиги ва бошқа организмлар тўда (уюшма) си тушунилади. Бошқача қилиб айтганда ўрмон – ўзаро боғлиқ ва бир – бировига, эгаллаган худудига ҳамда иқлимига таъсир қилувчи дарахтлар, буталар, ўт ўсимликлари, мох ва ҳайвонлар тўдаси (уюшмаси).

Ўрмон мелиорацияси – ўрмон ўтказувларини ташкил қилиш йўли билан атроф муҳитни ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг табиий шароитини яхшилашга қаратилган тадбир.

Ўрмоннинг тузилиши - ўрмон дарахтлари ўсимлиги қаватли жойлашади. Катта ёшдаги ўрмонларнинг юқори (чодир) қисмини тик дарахтлар (древостой) ташкил этади. У баландлигига кўра бир – бировидан фарқланувчи 2 – 3 қаватли дарахтлардан ташкил топган бўлиши мумкин. Юқоридаги энг биринчи қаватни ўрмон дарахтларининг бош насли – «ўрмон ташкил қилувчилар» эгаллайди. Ўрмон ташкил қилувчи бош насл ўрмоннинг номини белгилайди, яъни, ўрмоннинг номи ушбу насл номи билан боғлиқ (дубли, қарағайли, ельли ва ҳ.к.). Ўрмон дарахтларининг ҳаммаси ҳам ўрмон ташкил қилишга қобилиятли эмас. Иккинчи ва учунчи қаватларда одатда сояга чидамли дарахтлар насли ўсади (заранг - клен, арғувон – липа, қайрағоч – вяз ва ҳ.к.).

Ўхшашлик усули - оптимал ўлчамлари белгиланаётган хўжаликниқига ўхшаш табиий ва иқтисодий шароитларда ишлаётган ва бир хил ихтисосликка эга, илғор қишлоқ хўжалик корхоналари тажрибалари ўрганилади.

ҳисоб-конструктив усули - хўжалик ресурсларини баланслаш имконини ва ечимларини ишлаш билан биргаликда хўжаликнинг оптимал ўлчамига яқинлашишга ёрдам беради

хўжаликлараро ер тузиш ерларни қайта тақсимлаш, рационал ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларни шакллантириш, қишлоқ хўжалиги ва ноқишлоқ хўжалик мақсадлари учун ерларни олиш ва ажратиш, корхоналар ва фуқароларни ер билан таъминлаш, уни ижарага беришнинг асосий механизми ҳисобланади.

шамол эрозияси - шамол (ҳаво оқими) таъсирида пайдо бўлади. **эрозия** – бу сув ва шамол оқимлари таъсирида тупроқ ва унинг остки қатламларини емирилиши, емирилиш маҳсулотларини бир жойдан иккинчи жойга олиб бориш ва қолдириш жараёнларининг йиғинидиси.

эрозияга қарши қўлланиладиган тадбирлар -ташкилий-хўжалик; махсус агротехник; ўрмон мелиоратив ва махсус гидротехник.

МУСТАКИЛ ИШ (мавзулар, шакли, тури ва бошқа талаблар)

Тавсия этилаётган мустақил ишларнинг мавзулари:

- махсус ёки илмий адабиётлар (монографиялар, мақолалар) бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- Ер мониторинги, умумий тизимдаги ўрни ва бошқа мониторинглар билан боғлиқлиги.
- Ер мониторингини ўтказишда ташкилий масалалар.
- Туман ва вилоятларда ер мониторингини ўтказиш.
- Шаҳар ҳудудида ер мониторингини юритиш тартиби.
- Қишлоқ хўжалик ерларида ер мониторингини ўтказиш хусусиятлари

Юқорида баён этилган мавзулар бўйича талаба мустақил ишни бажаришда куйидаги масалаларни ўрганиши лозим

1. Мустақил иш мавзулари

№	Мустақил иш мавзуси	Ажратилган соат	Тавсия этилган адабиёт
VIII- семестр			
1	Ўзбекистонда аграр ва ер ислохотлари.	10	1,2,3
2	Ишлаб чиқариш муносабатларини тартибга солишнинг иқтисодий усуллари.	10	2,3
3	Хўжаликлараро ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий асослаш.	10	1,3,4
4	Хўжалиқда ички ер тузиш лойиҳаларини иқтисодий асослаш.	10	1,2,3,4
5	Магистрал йўллари ва бошқа умумхўжалик аҳамиятга эга инженерлик иншоотларининг жойлаштиришнинг иқтисодий асослаш	10	2,3,4
6	Қишлоқ хўжалигининг учун янги ерларни ўзлаштириш, ерларнинг бир турдан иккинчи турга ўтказиш (трансформациялаш) ва уларнинг сифатини яхшилашни иқтисодий баҳолаш	10	2,3,4
7	Ер тузишда иқтисодий математик усуллар	12	2,3,4
	Жами	72	

ТАВСИЯ ЭТИЛГАН АСОСИЙ ВА КУШИМЧА АДАБИЁТ, МЕЪЁРИЙ ХУЖЖАТЛАР РУЙХАТИ.

Асосий

1. Аvezбаев С, Волков С. Н. Ер тузиш иқтисоди. Т.: Янги аср авлоди, 2002.
2. Волков С.Н. Экономика землеустройства. М.: Колос, 1996.

Кўшимча

1. Аvezбаев С. Ер тузиш иқтисоди. Маърузалар матни. Т.: Маърифат, 2001.
2. Аvezбаев С. Экономика землеустройства. Конспект лекций. Т.: Маърифат, 2002
3. www.Tsure.ru; www.yerish.net; www.guz.ru; www.go.mail.ru; www.colibri.ru; www.zeml.ru; www.kadastr.ru; www.geosistem.kz.

«Организация и планирование работ по землеустройству»	Оленев А.А	1985 й	«Колос»
«Ер тузиш ишларини ташкил қилиш ва режалаштириш» маърузалар матни	М.Х.Сулаймонова	2001 й	ТИМИ
«Ер тузишни лойиҳалаш» дарслик. (лотин)	Аvezбаев С. Волков С.	2006 й	Молия
«Ер тузишни лойиҳалаш» дарслик.	Аvezбаев С. Волков С.	2006 й	О..Т. вазирлиги
Кушимча адабиётлар			
Ер тузиш ишларини ташкил этиш ва режалаштириш	Мурадуллаев Н	2007	Сам ДАКИ

К И Р И Ш

Республикамиз мустакилликка эришгандан кейин мамлакатимиз ерларининг кагта кисми кайта тузилди. Ер ресурслари Давлат кумитаси маълумотларига асосан 2000 йилнинг 1 июлигача Республикамизда тузилган 40 мингга яқин фермер хужаликларига ер ажратиш хужжатлари расмийлаштириб берилди, шу даврда қушимча 205 минг га томорка ерлари ажратилди.

Амалий жихатдан мамлакатимизнинг барча қишлоқ хужалик қорхоналари қайта руйхатдан утказилди; совхозлар тугатилиб, жамоа ва ширкат, фермер хужаликларига айлантирилди. Хозир эса жамоа хужаликлари қишлоқ хужалик ширкатларига айлантирилмоқда. 2000 йилга келиб 1873 та қишлоқ хужалик қорхонаси ширкат хужалигига айлантирилди ва уларнинг барчасига ер кадастри хужжатлари туплами ва гувоҳномалар берилди. Санациядан ночор чиққан хужалиқларда фермер хужаликлари ташкил этилиб, улар тугатилмоқда.

Юқорида қурсатилган ишларнинг барчаси ер тузиш асосида амалга оширилди. Шу даврда қатга ҳажмдаги план-харита материаллари янгиланди, ерларни сифат ва қиймат жихатдан баҳолаш ишлари бажарилди.

Ер тузишнинг иқтисодий моҳияти қадимдан маълум. У, ер тузиш уз табиати бўйича ер муносабатларини белгили даражада тартибга солувчи, ерларни қўйта тақсимлаш ва эгалликка олиш масалалари бўйича ҳар қил ижтимоий гуруҳларнинг узаро таъсирлари натижасида тарихий келиб чиқадиган ёки риўжланидиган ижтимоий ҳодиса эканлигидан келиб чиқиб аниқланади. Шу билан бир қаторда ер тузиш ерни реал иқтисодий вазиятга хужалик юритиш учун мослаш воситаси ҳисобланади, бу эса ер тузиш утказилган қишлоқ хужалик қорхоналарида ишлаб чиқариш самарадорлиги юқорилигини тушунтиради.

Ер тузишни ижтимоий-иқтисодий жараён сифатида ўрганадиган «Ер тузиш иқтисоди» илмий фани утган асрнинг 20 йилларида пайдо бўлди. Узининг предмети ва усуллари бўйича қўшни инженерлик-техник, ер улчаш, ҳуқуқий ер тузиш ишларини урганувчи «Ер тузиш техникаси» ва «Ер тузиш жараёни» фанларидан кескин фарқ қилади.

Ер тузишда утган асрнинг 30 йилларда биринчи қаторга қишлоқ хужалига ишлаб чиқаришини йирик жамоалар асосида қуриш ва юритишнинг ташкилий-хужалик ва иқтисодий муаммолари чиқди. Натижада, асосан иқтисодий мазмунга эга ва ер тузиш иқтисодини уз ичига олган янги фан - «Ер тузишни лойиҳалаш» пайдо бўлди.

Ер тузишнинг ривожланиши ва мазмуни кенгайтиши 60-70 йилларда мие фанларнинг табақаланишига олиб келди. Ер тузишни лойиҳалаш фани қаторига «Ер тузишда геодезик ишлар», «Ер тузиш ишларини режалаш ва ташкил этиш», «Ер тузишда иқтисодий-математик усуллар ва моделлаштириш», «Ер тузишнинг илмий асослари» фанлари қушилди. Аммо

буларнинг барчаси ҳам ер тузишнинг иктисодий мазмунини тула даражада очиб бермади, сабаби, улар узлари урганадиган предметларига ва усулларига эга эдилар. Шунинг учун 1990 й. намунавий укув режасига, кейинчалик эса «Ер тузиш ва ер кадастри» йуналиши буйича бакалаврлар тайёрлаш ва «Ер тузиш» мутахассислиги буйича магистрлар тайёрлашнинг Давлат таълим стандартларига куйидаги масалаларни камраб олувчи «Ер тузиш иктисоди» фани киритилди:

ер тузиш иктисоди илмий фан сифатида;

ижтимоий ишлаб чиқариш тизимида ер тузиш;

ер тузишнинг иктисодий самарадорлиги курсаткичлари ва улардан ерлардан фойдаланишни режалаш ва оқилона ташкил этишда фойдаланиш;

хужаликда ички ер тузиш иктисоди;

хужаликлараро ер тузиш иктисоди.

Мазкур фанни урганишга киришишда аввало, унинг предмета мазмунини, ер тузишни урганадиган бошқа фанлар орасидаги урнини аниқлаш керак. Кейин ер тузишнинг ижтимоий табиати, ижтимоий ишлаб чиқариш тизимидаги урни, ер тузишга объектив иктисодий конунларнинг таъсири, ер тузиш ривожланишининг тарихий ва ижтимоий-иктисодий конуниятлари очиб берилди; шу асосда ер тузишнинг ер муносабатлирини тартибга солиш механизмидаги, ватанимиз ер ресурсларини бошқариш тизимидаги, ерлардан оқилона фойдаланишни ва уларни мухрфаза қилишни ташкил этишдаги ахамияти аниқланади. Ер тузишнинг иктисодий самарадорлигини баҳолашнинг мохияти, турлари ва тамойиллари қуриб чиқилади, бундай баҳолашнинг мезони ва курсаткичлари белгиланади. Ер тузиш чизмалари ва лойихаларидаги ер тузиш ечимларини баҳолаш усуллари, уларни ташкил этиш ва молиялаш тартиби баён этилади.

Хужаликда ички ер тузишда, одатда, хар хил ижтимоий-иктисодий ва экологик-иктисодий самарадорликка эга худудни ташкил этишнинг қуплаб ечимлари пайдо булади, шунинг учун уларни курсаткичлар тизими ёрдамида туфи баҳолаш, қабул қилишга яроксизларини чиқариб ташлаш ва энг яхшисини танлаш ахамиятга эга.

Китобда хужаликлараро ер тузиш иктисодининг ер эгаликлари ва ердан фойдаланишларнинг оптимал улчамларини белгилаш, ташкил этилаётган ёки қайта ташкил этилаётган кишлок хужачик қорхонаси ишлаб чиқаришининг иктисодий самарадорлигини (рақобатбардошлигини) баҳолаш, даачат ва жамият эҳтиёжлари учун ерларни бериш ва олишнинг иктисодий оқибатларини ҳисоблаш усули, ер эгаликлари ва ердан фойдаланишлар қамчилиючарини тугатишнинг иктисодий самарадорлигини баҳолаш ва бошқ масалалар ҳам қуриб чиқилган.

Ҳисоблаш усуллари, асосан, реал амалиётдан олинган аниқ мисолларда баён этилган. Қиймат курсаткичларининг таққосланишини таъминлаш мақсадида уларнинг барчаси 1990 й. баҳоларида келтирилган. Зарур тузатишларни 16 илова маълумотларидан фойдаланиб амалга ошириш мумкин.

Дарслик кишлок хужалик олий укув юртларининг «Ер тузиш ва ер кадастри» бакалаврлар йуналиши ва «Ер тузиш ва ер кадастри» мутахассислиги буйича магистратурада ҳамда бошка олий укув юртларининг «Ер кадастри», «Шахар кадастри» мутахассиашкчари буйича таълим олаётган талабалари учун мулжалланган. Китоб Тошкент ирригация ва кишлок хужанигини механизациялаш инженерлари институтининг ер тузиш ва ер муносабатлари кафедраси мудир, и.ф.д., проф. С.Авезбоев ва ер тузиш буйича Москва Давлат университетининг ер тузиш кафедраси мудир академик, и.ф.д., проф. С.Н.Волковлар томонидан тайёрланган.

I боб

Ер тузиш иктисоди фан сифатида § 1. Ер тузишнинг иктисодий мохияти

Инсониятнинг мавжудлиги негизида озука, уй-жой ва бошка моддий эхтиёжларга булган талабни кондиришга каратилган онгли фаолият ётади. Унинг асосий шартлари орасида меҳнат предмети, кишлок, хужалигида эса бир вақтнинг узида меҳнат воситаси ва асосий ишлаб чиқариш воситаси хисобланадиган ер биринчи даражали ахамиятга эга, чунки у хар хил иш куруллари билан ишлов бериш ва уз унумдорлиги ёрдамида усимликларга таъсир ётади, махсулот етиштирилишига имкон яратди.

Ишлаб чиқариш жараёнини бошлаш учун ишчи кучини ер ва бошқд ишлаб чиқариш воситалари билан бомаш ва жамиятни аниқ ташкил этиш зарур. Шунинг учун ҳам жамиятнинг хар бир ривожланиш иогонасида ерни булиш, кушиш ва уни меҳнат жараёнида бошка ишлаб чиқариши воситаларига боғлаш ва мослаштириш давом этиб келган.

Дастлаб, бу жараён тасодифий характерга эга булган ва ибтидоий жамоада мевалар, кузикоринлар йиғаш, ов килиш, кейинчалик чорвачилик ва дех,кончиликда фойдаланиш¹ учун ерларни чегаралашда намаён булган; кейинрок эса у ерни таксимлаш ва худудни ташкил этиш буйича онгли фаолиятга ай-ланган. Бу фаолият кейинчалик Ер тузиш номини олган.

«Ер тузиш» номи биринчи бор рус тилида (Землеустройство) 1906 й. кайл килинган, ундан илгари ерни таксимлаш билан бог-лик булган ишлар чегар&чаш (межевание) деб аталар эди. Чегаралаш (межевание) деганда - копуний равишда ер мулкларини чегарапаш ва ерга булган хукукни расмийлаштириш тушунилган.

Шундай килиб, чегаралаш ёрдамида давлат ернинг хисобини олиб боришни йулга куйди, ер эгалари ва ердан фойдаланувчиларни соликка тортиш ва ердан фойдаланишни назорат этиш учун уларни руйхатга олди, уларнинг хукукларини химоя килди ва мулкчилик хукукининг бир одамдан иккинчи одамга утиши билан бошиқ ишларни енгиллаштирди.

Ушбу максаддан келиб чиқиб, чегаралаш уз ичига хужжат-ларни расмийлаштириш ва руйхатга олиш, ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерлари планини тузиш, ерларни улчаш ва бахолаш, ер майдонларини хисоблаш ва шунга ухшаш хукукий ва техник ер улчаш ишларини камраб олган.

Ер эгаларининг манфаатлари мавжуд чегараларни мустаҳкамлаш йули билан эмас, балки ерларни кайта таксимлаш орқдди кондирилган вазиятларда, яъни уларнинг хар бири олдинги ерига тенг, лекин хужалик юритишга кулай шаклдаги ва чегаралардаги ерларни олиши билан боглик ишлар мажмуи ер тузиш деб атала бошлади.

Бу вақтда ер тузишнинг иктисодий томони биринчи уринга ўрнига қўйила бошлади. Кейинчалик эса «Ер тузиш» ва «Чегаралаш» орасидаги фарк йуколди. Ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларнинг янгиларини

ташкил этиш, мавжудпарини қайта ташкил этиш ва уларнинг ҳудудларини тузиш ишлари ер тузиш лойихалари асосида амалга оширилганлиги учун чегаралаш учун ҳар табиий ва иқтисодий шароитларда ҳар хил табиий ва иқтисодий шароитларда ҳар хил мақсад ва вазифаларни кўзлаб ер мулкчилигини тузиш мақсадида ўтказиладиган мураккаб ер тузиш ишларининг бир булагига эди.

Бундан ташқари, ер тузиш жараёни нафақат нафақат ерларни, балки меҳнат ресурсларини, ҳудудни инженерлик жиҳозлаш объектларни ва ер билан боғлиқ бўлган бошқа ишлаб чиқариш воситаларини (ирригация ва мелиорация тармоқлари, йўллар, сув билан таъминловчи манбалар ва бошқ.) қамраб ола бошлади, натижада ер тузиш ишлари таркиби тез орада сезиларли даражада кенгайди. 1927 йили 20 ноябрда қабул қилинган «Ер кодексида» унга қуйидаги вазифалар юкланди:

- давлат ташкилотлари, корхоналари ва муассасаларига, шаҳарлар ва шаҳар типигаги посёлкаларга, дехконларнинг меҳнат бирлашмаларига ҳамда махсус шартлар асосида (ижара ва бошқа.) бошқа ташкилотларга, жамоаларга ва фуқароларга фойдаланиш учун ер ажратиш;
- махсус ер фондларини ташкил этиш ва бир фонд ерларини бошқасига ўтказиш;
 - давлат ва жамият эҳтиёжлари учун ерларни қайтариб олиш;
 - шаҳарлар чегараларини белгилаш;
 - ердан фойдаланувчи жамоалар ерларини булиш, айрим хужаликларга (оилаларга) ва уларнинг гуруҳларига ер ажратиб бериш, ердан фойдаланувчи жамоаларнинг барча ёки айрим ер турларини хутор ва оилавий участкачарга булиш;
 - яққа меҳнаткаш дехкон хужаликлари (оилалари) ерларини булиш;
 - айрим ердан фойдаланувчилар ерларининг бир неча жойда жойлашган булаклардан иборатлигини ва чегараларидаги камчиликларини, ер майдони шаклидаги ва бошқа ердан фойдаланишдаги ноқулайликларини тугатиш;
 - йулларни жойлаштириш, урнини узгартириш ёки тугатиш (бузиш), чорва молларини сугориш учун жой ажратиш ва ер турларини тубдан яхшилаш (мелиорациялаш) ишларининг амалга оширилиши сабабли, ердан фойдаланувчиларнинг урнини узгартириш;
 - кишлоқ аҳоли яшаш жойларини қайта режачаш;
 - волостлар (туманлар) чегарачарини белгилаш ва узгартириш.

Кейинчалик коллективлаштириш (жамоалаштириш) ва йирик кишлоқ хужалик корхоналари барпо этилиши натижасида ер тузиш ишларини каторига хужаликда ички ер тузиш кириб келди. Унинг мазмуни кишлоқ хужалик корхоналарида алмашлаб экиши жорий этиш, ишлаб чиқаришни, меҳнатни ва бошқадрувни оқилона ташкил этиш, ер турларини, алмашлаб экиш майдонларини жойлаштириш ва уларнинг ҳудудларини ташкил этиш ишларини уз ичига олган хужалик ҳудудини илмий асосда ташкил этишдан

иборат эди.

Шундай килиб, ер тузиш узида хукукий, техник, хужалик, ташкилий ва иктисодий мазмунга эга ишларни мужассамлаштирган мураккаб ишлар мажмуасига айланди.

Ер тузиш фанининг ривожланиши жараёнида ер тузишнинг айрим томонларини покори куйиш натижасида уни хар хил тушунишлар келиб чикди.

Дастлабки вакшарда ер тузишни, унинг мохиятини, вазифаларини ва мазмунини маъмурий-хукукий, ижтимоий-техник ва хужачик-ташкилий ишларидан иборат деб тушуниш устунлик киларди.

Проф. П.Н.Першин, И.Д.Шулейкин, А.Д.Шулейкин, С.А.Удачинлар ер тузишни бир томонлама тушунишнинг нотўғрилигини курсатишиб, ер тузиш тушунчасига унинг техник, хукукий ва иктисодий томонларини киритиш зарурлигини курсатишган.

Шунинг учун хам, академик С.А.Удачин «Ер тузишни лойиҳалаш» китобининг 4-нашрида ер тузишнинг иктисодий мохиятини курсатиб, шундай ёзган эди «...ер тузиш мамлакатимизда ер муносабатларини тартибга солиш, конгайтирилган социалистик ишлаб чикариш учун хар битта социалистик кишлок хужалик корхонасида ва бутун халк к ужи ни идя ердан ишлаб чикариш воситаси сифатида фойдаланишни окилона ташкил этиш буйича давлат тадбирлари тизимидир» (Землеустроительное проектирование /Под ред. Г.А.Удачина.-Изд. 4-е- М.: Сельхозгиз, 1962. С. 16).

Бу тушунча ер тузувчилар томонидан кабул килинган булишига карамасдан хукукшунослар томонидан танкидга учради. Ер тузишнг нисбатан туларок ва замонавий, унинг иктисодий мохиятини курсатиб турувчи тарифини профессорлар В.П. Троицкий ва С.А.Авезбаевлар беришган (Ер тузишнинг илмий асослари.-Т.: ТИКХМИИ, 1996. 24 б.). Улар ер тузишни куйидагича таърифлайдилар: «Ер тузиш - бу ижтимоий-иктисодий жараён бўлиб ердаи фойдаланиш, уни мухозафа килишни ташикил этиш, ер эгаликлари ва ердан фойдатнувчиларни, махсус фойдларнни ташкил килиш ва тартибга солиш,' кишлок хужачиги корхоначари ва дехкон хужаликчари худудларини ташкил килиш, табиий ландшафтларни яхшилаш ва мақбул экологик мухит яратишдир».

Ер тузишда хукукий, техник, ижтимоий-иктисодий, **ПИНКИ** шй-хужачик масачари ечилади. Бу масачачар ичида **ИКТИСОДИЙ** масалачар асосий хисобланиб, улар ер тузишнинг мохиятини очиб беради. Бундай хулосага куйидагилар сабаб бўладию.

Биринчидан ер тузиш кенг маънода ижтимоий ишлаб чикаришнинг бир кисми булиб, ер билан ажралмас боглик ишлаб чикариш воситагарини жойлаштириш ва худудни ташкил этишнинг ижтимоий-иктисодий жараёни сифатида намоён бўлади. Демак у ишлаб чикариш кучларининг ривожланиш даражаси билан ва ишлаб чикариш кучлариниш ривожланиш даражаси билан доимий борттик ва **объектив таъсир** этувчи иктисодий конунларга (киймат конуни, пропорционач ривожланиш конуни, вақтни тежаш конуни ва

бошк.) таъсирида булади.

Иккинчидан, маълумки, жамиятнинг ривожланиш конунлари одамларга тугридан-тугри эмас, бачки, уларнинг манфаатлари орқдди таъсир этади. Шунинг учун ҳам ер тузиш давлат макомига эга ва давлат ижрочилик ҳамда конунчилик хокимиятлари назорати остида фуқоролар манфаатлари йулида амалга оширилади. Сиёсий, ишлаб чиқариш, ижтимоий ва иқтисодий манфаатлар тизимида иқтисодий манфаатлар устиворликка эга Шунинг учун ҳам ҳар доим ер тузишнинг вазифалари бир томондан жамият, айрим жамоагар ва фуқоролар иқтисодий манфаатларининг бирлигини таъминлаш, иккинчи томондан эса, жамият манфаатларининг устиворлигини сақдаш тачабларига жавоб берадиган қилиб ерни тақсимлашдан иборатдир. Ер ҳар доим манфаатлар қарама-қаршилиги объекти булгани учун ер тузиш уни тақсимлаш ва фойдаланишни ташкил этиш механизми сифатида ҳамма вақт сиёсий қурашлар марказида булиб келди.

Учинчидан, ер тузишда ер, ердан фойдачанувчилар ва ер эга-лари орасида, улар орқали эса хатқ хужачиги тармоқдари (саноат, транспорт, қишлоқ хужачиги ва бошк.) орасида тақсимланади. Кени ер эгаликлари ва ердан фойдачанувчилар ерларида ички ер тузиш утказилади, ишлаб чиқариш объектлари, аҳоли яшаш жойлари, йулар, каналлар, ер турлари (хайдалма ерлар, дарахтзорлар, яйловлар ва бошк.). алмашлаб экиш массивлари ва бошқдчар жойлаштирилади. Бунда ер ҳар хил вазифачарни бажариши мумкин.

Ҳом ашё ва маҳсулотларни қайта ишловчи саноат қорхо-наларида ер биринчи навбатда меҳнат жараёни содир буладиган жой (базис) ҳисобланади. Бунда унинг тупроқ қатлами, ер ости бойликлари, урмон ва сувлари қабил хусусиятлари маҳсулот ишлаб чиқаришга деярлик таъсир этмайди. Қазилма бойлиқларни қазиб олувчи қон саноати қорхоналарида ернинг аҳамияти анча юқори булиб, у меҳнат жараёни содир буладиган жой ва қумир, руда, газ, нефт ва бошқа фойдачи қазилма бойлиқлар захирасига эга булган меҳнат предмета вазифаларини бажаради.

Қишлоқ хужачигида маҳсулот етиштириш жараёни гуфидан-тугри тупроқ унумдорлигига, ернинг сифатига ва фойдаланиш шароитига бортик. Унумдорликни ошириш мақсадида инсон ерга ҳар хил усулар билан таъсир этади: ирригация ва мелиорация ишларини амалга оширади, угатлар солади, тупроққа ишлов беради.

Ер тузишда бир томондан ер турлари ва алмашлаб экишии, қишлоқ хужалик экинларини уларга мое ерларга туги жойлаштириш ҳисобига тупроқнинг табиий ва иқтисодий унумдорлигидан яхши фойдаланиш учун шароит яратилса, бошқа тамондан табиатни муҳофаза этиш, ерни эрозиядан ҳимоялаш, тупроқ унумдорлигини оширишга қаратилган ишларни амалга ошириш натижасида ернинг ишлаб чиқариш хусусиятлари ошади. Шунинг натижасида дехқончилик маҳсулотлари, шу жумладан, қорва озукасини етиштириш қупаяди, қишлоқ хужалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ернинг иқтисодий аҳамияти ошади. Бу эса уз навбатида ер тузишнинг қатта иқтисодий аҳамиятга эга эканлигини қурсатади.

Туртинчидан ер тузишнинг асосий максоди ерда тартиб урнатишдан иборат булиб, унга худудни окилона ташкил этиш, жамоа ишлаб чиқаришини ва унинг айрим тармоқларини тугри жойлаштириш, хужачикни рационал таркибда чузиш ва юритиш хисобига эришилади. Ипшаб чиқаришнинг ташкилий таркиби ер масеивларининг худудий хусусиятлари (уларнинг хужалик мар-каз.чаридан узоклиги, майдони, шакли.булаклари ва ш.у.) ва сифати билан боғланади.

Ер тузиш лойихачарида кептирилган худуднинг ташкил этилиши булажак хужаликнинг асосини ташкил этади ва унинг иктисодий самарадорлигини белгичмайди. Бу эса қабул қилинган ер тузиш ечимларини чуқур иктисодий асослашни талаб этади. Шунинг учун ҳам ер

тузиш кишлок хужачигининг иктисодий самарадорлигини оширувчи омил хисобланади.

Бешинчидан, ер тузишда ер муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий механизмини жорий этиш учун ахборотлар асоси тайёрланади,

- ерларни бериш ва қайтариб олиш амалга оширилади, ер эгалликлари ва ердан фойдаланувчиларнинг ҳисслари ташкил этилади ва мавжудлари қайта ташкил этилади, уларнинг чегаралари белгиланади, ерларнинг сифати баҳоланади.

- ерга мулкчилик ва ижара ҳуқуқларини тасдиқловчи ҳужжатлар берилади, махсус ер фондлари ташкил этилади. Бунда ҳар бир ер булагига баҳога эга булиши керак, ҳамма ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар ер солиғи, ернинг ижара ҳақи, ундан ер давлат ва жамият эҳтиёжлари учун олинадиган булса туланидиган компенсация (коплама) миқдорлари, ердан оқилона фойдаланишни рағбатлантирувчи иктисодий чоралар тугрисида маълумот олади.

Олтинчидан, ер тузишнинг давлат мақоми унинг ер ресурсларини бошқариш тизимининг ҳар хил миқёсларида (республика, вилоят, туман) булишини такоза этади. Ер тузиш қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади:

- давлат ер кадастри ва ер мониторинга асосида ахборот таъминоти;

- ер ресурсларини муҳофаза қилишни ва ундан фойдаланишни режалаштириш ва баҳоратлаш (прогноزلаш);

- ердан фойдаланишни ва уни муҳофаза қилишни ташкил этиш;

- ердан фойдаланишни ва уни муҳофазалашни назорат қилиш.

Ер тузиш ишлари ер ресурсларини бошқаришнинг барча босқичларини топографик, Геодезик, аэрофотогеодезик, тупрок ва бошқа изланиш ва урганишлардан бошлаб қамраб олади. Уларнинг натижаларидан ерни хисобга олиш, руйхатдан ўтказиш ва баҳораш, ер ресурсларидан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш чизмаларини, ер тузиш чизмаларини тузиш ва ер тузиш лойихаларини ишлашда фойдаланилади.

Ер тузиш даъватининг умумий режалаш ва молиялаш тизимида қирганлиги учун, барча ер тузиш корхоналари ўз фаолиятларини ўз харажатларини ўзи қоплаш, фондида олиш ва самарадорлик таъминлари

асосида олиб боришлари керак.

Демак, ер тузишнинг иктисодий мохияти куйидагиларда намаён булади. У:

ижтимоий ишлаб чиқариш усулининг таркибий кисми хисобланади ва жамиятнинг объектив ривожланиш конунлари таъсирида булади;

жамиятдаги хар хил синфлар ва ахоли гуруҳдарининг иктисодий манфаатларини узида акс эттиради;

ерни оддий физик жисм сифатида эмас, балки, иш куроли ва меҳнат предмати, кишлок хужалигида эса асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ташкил этади, тупрокнинг иктисодий унумдорлигига таъсир этади;

кишлок хужалиги ишлаб чиқаришининг иктисодий унумдолигини оширувчи ва уни интенсивловчи омил хисобланади;

ер муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий механизмини яратиш учун зарур ахборотлар асоси хисобланади;

ер ресурсларини бошқариш тизимининг хар хил микёсларига киради, режалаштирилади, молиялаштирилади, ташкил этилади ва аник иктисодий вазиятда фаолият курсатади.

Ер тузишнинг иктисодий мохияти ушбу фаннинг ушбу фаннинг предметини, усулларини ва асосий вазифаларини белгилайди.

§ 2. Ер тузиш иктисоди фанининг предмети, усуллари ва вазифалари

Жамият ривожланиши жараёнида ер тузиш ердан оқилана фойдаланишни ташкил этишни, ер муносабатларини тартибга, ер сиёсатини камраб олувчи, аҳоли яшаш тизими ва одамларни кучириш масалалари, ирригация, мелиорация ва эрозияга қарши тадбирларни амалга ошириш, ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар ерларини руйхатга олиш ва майдонларини ҳисоблаш, геодезия ва хариташунослик ишлари билан боғлиқ ҳолда утказиладиган қуп қиррали фаолиятга айлйиганлиги сабабли, у мураккаб амалий ва назарий билимлардан иборатдир.

Шунинг учун ҳам ер тузиш фанининг турилиш даврида (XIX аср охири - XX аср боши) олимлар ер тузишни фанлар туркими ёрдамида ўрганиш зарурлигини кўрсатилган. Улар бу фанлар жумлачсига қуйидагиларни киритишган:

ер тузиш иктисоди, - у ер тузишни ижтимоий-иктисодий жараён сифатида, унинг моҳияти ва сабабларини, ер тузишнинг ердан фойдаланишга таъсирини ва ер тузишнинг иктисодий ер тузишнинг иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ усулларини излаб топишни ўрганади;

ер тузиш техникаси, - бу фан уз ичига булиш, улчаш ва ерларнинг майдонини ҳисоблаш ҳамда ер тузиш усулларини олади;

ер тузиш жараёни, - ер тузиш ишларини ер-хуқуқ меъёрларига ботик ҳолда кузгаш (бошлаш), утказиш, қуриб чиқиш, тасдиқдаш ва амалга ошириш тартиби тугрисида билим берадиган фан;

ер тузишни ташкил этиш, - ер тузиш ишларини режагаштириш ва ташкил этиш, уларни молиялаш ва оқилана утказиш масалаларини ёритадиган фан.

Бу фанлар туркумида «Ер тузиш иктисоди» фани асосий ҳисобланиб, у ер тузишнинг назарий масалаларини урганувчи фан ҳисобланган.

Ер тузиш иктисоди фани буйича биринчи дарслик 1925 йили профессор Ф.Г.Некрасов томонидан ёзилди. У «Ер тузиш асослари» деб аталиб 3 қисмдан (1. Иқтисод. 2. Техника. 3. Ташкил этиш.) иборат эди. Бу китобда биринчи марта ер тузишнинг иқтисодий моҳияти ва бу фан таркибига қирадиган масалар таркиби асослаб берилди.

Ер тузиш иқтисоди фани мазмунини белгилувчи асосий масалалар жумласига қуйидагилар киритилди:

ер майдонларини ҳудудий ташкил этиш турларининг ривожланиши;

ер тузиш усуллари (қишлоқлараро ва қишлоқдар ичида); ер тузиш турлари;

ер тузиш усулларини иқтисодий баҳолаш, унинг натижаларини аниқлаш ва баҳолаш.

Ер тузишнинг иқтисодий моҳиятини асословчи илмий ишлар жумласига 1925 йилда ёзилган профессор П.Н.Першиннинг «Ер тузишнинг ижтимоий-иктисодий назарияси» мавзусидаги илмий мақоласи, профессор

А.В.Чаяновнинг 1922 йилда ёзилган «Кишлоқ, хужалик корхонатрининг онтимал улчамлари» китобини, 1927 йилда ёзилган А.Н.Алеевскийнинг «Ер тузишнинг иктисодий самарадорлигини амалий аниқлаш тажрибаси» мавзусидаги илмий ишини, 1928 йилда ёзилган П.П.Снлюхинниш «Ер тузиш иктисоди буйича монография» асарини киритиш мумкин.

Амалиёт ер тузишга икки томондан: ердан фойдаланиш ва УНИ мухофаза этиш буйича амалий фаолият доираси ва шу соҳадаги илм-фан тармоги сифатида қарат зарурлигини кўрсатади.

Ер тузиш иктисоди фанининг махсус ер тузиш фанлари тизимидаги урни, ҳамда бу фанларнинг урганадиган предметлари орасидаги фарқ 1.1-жадвалда келтирилган.

Ер тузиш иктисоди фани узининг предмети урганишда куплаб усуллардан фойдаланади. Барча фанларда булгани каби бу ерда ҳам анъанавий назарий билиш усуллари кулланилади, яъни -илмий мушоҳада, индукция ва дедукция, таҳлил (анализ) ва хулоса (синтез) усуллари. Мушоҳада ёрдамида қонунлар очилади ва тузилади, уларнинг таъсир механизми аниқланади, урганилаётган объектнинг асосий томонларини қурсатувчи илмий тушунчалар, тоифалар (категориялар) белгиланади. Индукция фикрнинг хусусийликдан умумийликка ҳаракатини, дедукция эса умумий қоидалардан хусусий хулосапарга утишни билдиради. Амалий фаолиятда индукция ва дедукция усуллари кетя-кет яқинлашиш усулига айланади.

Масалан, хужалиқда ички ер тузиш лойиҳасини иктисодий асослашда олдинга ишлаб чиқариш булимлари ва хужалиқ марказларини, кейин - магистрат (асосий) йуллар ва ҳудудни ин-женерлик жиҳогзаш объектларини жойлаштириш, улардан кейин эса - ер турлари ва атмашлаб экишни, алмашлаб экиш массивлари ҳудудларини ташкил этиш баҳоланади.

Таҳлил (анализ) ва хулоса (синтез) усуллари урганилаётган объект и таркибий қисмларга булиш ва яна бутун холига келтириш билан боЕЛИК,

Мураккаб математик таҳлил жараёнида, асосан, айрим омилларнинг натижага таъсири аниқланади. Масалан хужалиқлар ерларининг майдонини аниқлашда, унинг хужалиқ ихтисослиги, ерларнинг жойлашгаи урни ва унумдорлиги, меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва бошқа шу каби омилларга боғлиқлигини баҳолаш мумкин. Бунда асосан иктисодий-статистик усуллардан (корреляцион-регрессной таҳлил, ишлаб чиқариш функциялари, дисперсной таҳлил ва бошқ.) фойдаланилади.

Ҳудудни ташкил этиш мураккаб жараён булганлиги учун уни урганишда математик моделчаш усулидан фойдаланилади. Изланишнинг тизимли усулларидан бири булганлиги учун, у математик белгилашлар, тенгламалар ва тенгсикликлар ёрдамида ҳудудни ташкил этишнинг қонуниятларини аниқлаш, унинг узғариш сабабларини очиш, ҳар хил шароитларда уни такомиллаштириш йулларини белгилаш ва шунинг ҳисобига ишлаб чиқаришнинг иктисодий самарадорлигини ошириш имконини беради.

Амалда математик моделлаш бошқа иктисодий-математик моделлаш бошқа иктисодий-математик усуллар (математик дастурлаш, классик дифференциал ҳисоблаш ва ш.ў.) билан тўлдирилади.

Ер тузиш иктисоди буйича изланишларда монографик усул ҳам кенг қўлланилади. Бу усулда айрим типик ёки узига хос объектлар, ходисалар, жараёнлар чуқур урганилади ва улар асосида илмий хулосалар ва тавсиялар қилинади.

Ер тузиш учун экспериментал лойихалаш ҳам катта Аҳамиятга эга. Бунда илм-фан, амалиёт ютуқлари ва илгор тажриба натижалари аниқ ишлаб чиқариш объектларида синаб кўрилади ва олинган натижалар асосида бошқа объектларни қайта ташкил этишнинг мақсадга мувофиқ йуналишлари тўғрисида хулоса чиқарилади.

Урганадиган предметдан келиб чиққан ҳолда Ер тузиш иктисоди фанига қуйидаги вазифалар юкланади:

ер тузишнинг иктисодий моҳиятини ва ижтимоий-иктисодий мшмупини очиш;

объектив иктисодий қонунларни урганиш, уларнинг ҳудудни пниқил этишда намаён булиш қонуниятлари ва шакллари аниқлаш, уларнинг ер тузишга таъсирини баҳолаш;

ер муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий механизмида ер тузишнинг урнини аниқлаш;

ер тузиш ечимларини иктисодий асослаш ва самарадорлигини баҳолаш усулларини такомиллаштириш;

ердан фойдаланишни яхшилашнинг энг самарали йулларини Гопиш;

ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар рационал шакллари, кишлок хужалик ишлаб чиқаришини юритиш ва унга мос ҳудудни ташкил этиш шакллари асослаш;

ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчидарнинг оптимал улчамларшш ва таркибини белгилаш, улар ривожланишининг уствор йуналишларини танлаш;

ер тузиш самарадорлигини ошириш йулларини аниқлаш.

Ер тузиш тушунчасини аниқлаш, унинг урнини ва ижтимоий ишлаб чиқаришдаги иктисодий аҳамиятини белгилаш учун аввало унинг объективлигини курсатиш ва ижтимоий-иктисодий мазмунини очиш зарур.

Назорат саволлари:

1. «Ер тузиш» ва «чегаралаш» тушунчаларининг бир-биридан фарқи нимада?

2. Ер тузиш нима ва унинг иктисодий моҳияти нималарда намаён булади?

3. Нима учун ер тузиш иктисоди мустақил укув-илмий фанлари каторига қушилади?

4. Ер тузиш иктисоди фанининг урганадиган предмети нима?

5. Ер тузиш иктисодининг асосий усулларини айтинг.

6. Ер тузишни урганадиган маҳсус файл ар тизимида ер тузиш иктисодининг урнини ва аҳамиятини асослаб беринг.

7. Ер тузиш иктисоди фанининг асосий вазифалари нимачардан иборат?

Ижтимоий ишлаб чиқариш тизимида ер тузиш § 1. Ер тузишнинг объективлиги ва унинг ижтимоий иктисодий мазмуни

Ер муносабатлари ерга эгалик қилиш ва ердан фойдаланиш билан боғлиқ одамларнинг ижтимоий муносабатлари булиб, утр ишлаб чиқариш муносабатларининг таркибий қисми ҳисобланади ва уз табиати буйича жамиятнинг иктисодий (пине ига қиради. Хар қандай жамиятда ҳам ер муносабатларининг асосини ер мулкчилиги ташкил этади.

Жамиятнинг ер тузумини белгили ер муносабатлари ва уларни тартибга солиш буйича жамиятнинг маълум сиёсий ташкилоти билан тавсифланувчи жамият ва давлат қурилиши тизими белгилайди.

Хар қандай давлат ер тузумига таъсир қилиш орқали ер сиёсатини олиб боради. Ер сиёсати ҳамма вақт жамиятни бошқарувчи гуруҳлар манфаатларини қўллаб олиб борилади ва давлатни ердан фойдаланиш ва унга эгалик қилиш, айрим ер эгалари (ердан фойдаланувчилар), ижтимоий гуруҳлар, синфлар орасидаги муносабатларнинг, ер тузумини тартибга солиш буйича фаолиятдан иборатдир.

Давлатнинг ер тузумига таъсир жараёни хар хил: ҳуқуқий, иктисодий ва ташкилий тадбирлар ёрдамида амалга оширилади.

Ҳуқуқий тадбирлар узида мажбуриятлар белгилаш ва давлат томонидан мажбурлаш тадбирларини муҳасамлаштиради.

Иктисодий тадбирлар ер муносабатларининг ривожланишини солиққа тортиш, кредитлаш, мақсадли молиялаш, субсидиялаш, ердан фойдаланишни режалаш ва бошқалар ёрдамида рағбатлантиради.

Ташкилий тадбирлар ер муносабатларининг ривожланишини янги ушлаштирилайётган ерларга аҳолини қўчириш, хар хил ширкатларни ташкил этиш, малакали мутахассислар тайёрлаш, моддий техник таъминотга, транспортга ва бошқаларга ёрдам қўриши орқали таъминлайди.

Давлат ер сиёсати хар хил сиёсий ва қўриқчилик ҳокимиятлари, ички ишлар, суд, молия, банк, хар хил қўриқчилар органлари томонидан амалга оширилиши мумкин. Лекин бу органларнинг жуда қўриқчи ташки ва ички сиёсатни олиб бориш билан боғлиқ вазифалари ҳам булганлиги учун, биринчи навбатда давлатнинг ер сиёсати вазифаларини ечиш учун, жамиятнинг сиёсий устуқурмасига қирадиган махсус ер тузиш органини ташкил этишнинг объектив зарурати тутилади.

Ер тузиш органларининг мақсади - ердан фойдаланишда тартиб ва аниқликни таъминлаш, ерга булган мулкий ҳуқуқларни муҳасамлаш, мулкий ҳуқуқларнинг бир шахсдан (ташкилот, муассаса) иккинчи шахсга утиш жараёнини енгиллаштириш, ердан мақсадга мувофиқ ҳолда фойдаланишни ва уни муҳофаза қилишни ташкил этишдир. Шунинг учун ҳам бу органларга ер кадастрини қўриш, ерларни ажратиш ва қайтариб

олиш, ер бахсларини ечиш, хужаликларда худудни ташкил этиш, ердан фойдаланишни режалаш ва назорат килиш хдмда ер конунларини хаётга жорий этиш вазибалари юкланади.

Шу маънода, давлат ва хукук нуктаи назаридан ер тузиш даалат органларининг ерни техник ва хукукий расмийлаштириш, ердан фойдаланиш (ерга эгалик килиш) хукукдарини белгилаш, таъминлаш ва мухофаза этиш, ердан фойдаланишни макеадли тартибга солиш буйича фаолиятларидан иборатдир. Бошкача айтганда, ер тузиш - бу давлат ер сиёсатини амалга оширишга каратилган, конуцда кузда тутилган жараён дир. Шунинг учун хам ер тузиш белгили маънода даалат унинг ёрдамида ер муносабатларини тартибга соладиган курул, восита хисобланади.

Ер тузишнинг давлат макоми маълум ер тузиш жараёнини, яъни иктисодий, техник ва хукукий томонларга эга ер тузишда иш юритишни белгилайди.

Ер тузиш жараёнининг хутсукий томони - ер тузиш ишини кузгаш, бажари ва юритиш тартибини; техник томони -хужжатларни тузиш, расмийлаштириш, бериш тартибини ва уларнинг мазмунини; иктисодий томони эса-ер тузиш ишларини ташкил этиш ва уларнинг технологияларини, бахоларини, молиялашни ва ш.у. аниқлайди.

Давлатнинг ер сиёсатини амалга ошириш ер тузиш органлари давлат хокимияти органлари таркибида булиб, улар билан ҳамкорликда харакат килса ёки давлат томонидан зарур хукуклар ва ваколатлар билан кафолатлансагина юкори самара беради.

Айрим вазиятларда ер тузумини тартибга солиш учун ер мини жараёнида амалга ошириладиган ва ер тузиш органлари и'мшшдии назорат килинадиган оддий хукукий, иктисодий ва ташкилий чоралар етарли булмади. Шунда давлат сиёсий Чоралирни куллаб, йирик аграр узгаришларни ёки ер ислохотини утказиб, ер фондини бошқаришни тўғридан-тўғри уз кулига олади.

Масалан, Фарбий Европада феодализмдан капитализмга ўтишда ер тузиш ёрдамида майда ер эгаликлари тугатилди. Англияда XV-XVII асрларда деҳконлар ерлари мажбурий тортиб олишиб, кишлок хужалиги билан шутулланувчи катта тадбиркорлик хужаликлари ташкил этилди. Германияда ва Россияда хам шу йул билан, ер тузиш ёрдамида, помешчиклар деҳконларга унумдорлиги паст ерларни колдириб, уз ерларини мустаҳкамладилар. Хозирги даврда хам хар хил кишлок хужалик дастурлари ва махсус ер конунлари ёрдамида ер тузиш утказишда ер тузиш давлат томонидан тартибга солинади.

Масалан, "АҚШ кишлок хужалигини кадйта куриш дастури" ва Япония давлатининг «Асосий кишлок хужалик » сиёсати тўғрисида» конунига асосан деҳкон хужаликлари у шамларини белгилаш жараёнида, уларнинг сони сезиларли лпражада кискарди. ГФРда кабул килинган «Ер эгаликлари ерларнинг бир неча жойда жойлашувини тулатиш тўғрисидаги» конуни 600 минг фермер хужалигининг тугагилишига олиб келди.

Ер тузишнинг давлат макоми Узбекистонда республикамиз ср

фондидан нафакат шахсий манфаатлар ва ишчи жамоалар мннфааглари, балки умумхалк манфааллари учун фойдаланиш шрурагидан келиб чикади. Шунинг учун ҳам ер тузиш ишлари самарадорлигини ошириш, ер ресурсларини бошқариш ва ан н икса улар мухофазаси учун оптимал шароит яратиш мақсадида ер тузиш хизмати узига мое ваколатга эга, тармоқдар бошқарувидан ташқарида ёки улардан юқорида булиши керак.

Шундай килиб, хар кандай ижтимоий-иктисодий формацияда ер нафакат табиий ресурс ва ишлаб чикаришнинг оддий моддий-техник омили сифатида, балки, энг аввало, ишлаб чикариш муносабатларидан ажратиш мумкин булмаган ва ер тузишнинг ижтимоий-иктисодий мазмунини курсатувчи ижтимоий-иктисодий алокалар объекта сифатида таксимланади ва тузил ад и.

Шу билан бир каторда ер тузиш тушунчасини факат давлат билан боглаш керак эмас. Бундай хулосага келишга куйидагилар сабаб булади.

Биринчидан, давлатнинг ер фондини бошқариш ва ер сиёсатини амалга ошириш соҳасида фаоллик даражаси кандай булишидан катъий назар, ер эгаликлари (ердан фойдаланувчилар) уз-уздан кайта ташкил булади, уларда ишлаб чикариш муносабатлари ва ишлаб чикариш кучлари ривожланиши билан боглик хар хил ички жараёнлар булиб туради.

Иккинчидан, давлат органларининг ер тузиш соҳасидаги қарорларини амалга ошириш билан бир каторда, ердан фойдаланувчиларда бозор қонъюктурасини ҳисобга олиш ва хужалик самарадорлигини ошириш мақсадида ерларни узлаштириш ва сифатини яхшилаш билан уз ерларини йирик, кулай шакли, ихчам ер массивларига айлантириш борасидаги хар хил иктисодий манфаатлар юзага кечади.

Учинчидан, ер тузиш ишлаб чикаришнинг ривожланиш даражасига мое худудни ташкил этишнинг аниқ шаклларида намаён булади. Мазмунан, бу ташкил этиш доимий ривожланишда булган ва аниқ хусусиятларга ва белгиларга эга, белгили қонунларга риоя қиладиган иктисодий ходиса ҳисобланади.

Бу назарий қоида куйидаги мисолда курсатилиши мумкин. Маълумки, дехқоччилик тизими узидан мавжуд табиий, тарихий ва иктисодий шароитларга нисбатан ишлаб чикариш кучларининг белгили ривожланиш даражасини акс эттиради. Худудни ташкил этиш ва ердан қишлоқ хужалигида асосий ишлаб чикариш воситаси сифатида фойдаланиш хар хил дехқончилик тизимларида бир-биридан фарк қилади.

Шунинг учун ҳам академик П.Н.Першин ёзган эди: «Умуман айтганда, хужалик хар хил тармоқларининг экстенсив тизимларига худудни ташкил этишнинг катта ер майдонлари, уларнинг тарқоқдиги ва уларда қам меҳнат ва ишлаб чикариш носитатари сарфи билан тавсифланадиган экстенсив турлари мое қелади. Хужаликнинг интенсив тизимига худудни ташкил этишнинг интенсив, яъни, катта харажатлар билан фойдаланиладиган ер гуруҳлари қуп булган ва аҳоли яшаш жойлари атрофида мужассам жойлашган, нисбатан қичик улчамларга эгаллиги билан ажралиб турадиган турлари мое қелади» (Першин П. Социально-экономическая теория темлеустройства. Введение в

экономику землеустройства. На аграрном фронте. Изд-во коммунистической Академии. М.: 1925 №5-6 стр. 41-51).

Академик С.А.Удачин айтганидек: «Хар кандай корхонанинг ишлаб чикариш жараёнида ишчи кучи ва ишлаб чикариш воситалари аниқ ташкил этилган ва жойлаштирилган булади, кишлок хужалигида ишчи кучи ва ишлаб чикариш воситаларини ташкил этиш ишланадиган ер массивларининг нихоятда кенглиги билан бошқ. Ишчи кучи ва ишлаб чикариш воситаларини ташкил этишдаги хар кандай узгариш, худуднинг ташкил этилишига албатта узгартириш киритиш заруратини школа этади. Бошқача айтганда, ишчи кучи ва ишлаб чикариш шартларини белгили тартибда ташкил этиш, маълум фаолият шартларини, ишлаб чикариш жараёнларини яратишни, уларга мос худудни ташкил этишни талиб этади» (Землеустроительное Проектирование /Под ред. С.А.Удачина Изд. 2-е, перераб. и доп. М.. Сельхозгиз, 1951).

Юқоридагилардан келиб чиккан холда, ер тузишга куйидагича таъриф бериш мумкин: «Ер тузиш - бу жамият ишлаб чикариш муносабатлари ва ишлаб чикариш шартларини такомиллаштириш ва ривожлантириш таъсирида утадиган, ер билан ажралмас боғлиқ ишлаб чикариш воситалари ва худудни белгили мақсад учун ташкил этишга қаратилган ижтимоий иқтисодийжараёндир. (лилий ишчилик (им тит к ишлаб чикариш нос и тал ар и ва худудни ни

давлат манфаатлари учун амалга оширилиши ва давлат органлари томонидан утказилиши мумкинлигига кузда тутилади.

Бу тушунча ер тузиш ва мелиорация тушунчалари фаркини чуқурроқ, англаш имконини беради.

Мелиорация объекти мелиорация жараёнида узгарадиган, белгили физик ва химик хусусиятларга эга ер жисм хисобланади. Мелиорациянинг максоди - аниқ ер участкасининг унумдорлик хусусиятларини яхшилаш, бу эса уз навбатида капитал ва йиллик, мелиорацияланган ерлардан фойдаланиш харажатларини галаб этади. Ер тузишнинг объекти эса худуд хисобланиб, бош максоди - унинг ташкил этилишини яхшилашдир. Ер тузиш жараёнида, биринчи навбатда, ернинг худудий хусусиятлари (ер турлари таркиби ва майдонлари, алмашлаб экиш массивлари, ва ер турларининг жойлашуви, чегаралари, ер массивлари шакли ва ш.у.) узгаради. Бундай узгариш хужалик фаолияти жараёнидан ажратиб қаралиши мумкин эмас; шунинг учун ҳам ер тузишга албатта иккига катта ахамиятга эга масала ечилади:

- худудни ишлаб чикаришга мослаш (маълум эҳтиёжлар учун ер ажратиш, ер турлари таркибини ва майдонларини белгилаш, ер массивларини шакллантириш, чегараларни жойлаштириш ва бошқ.);

- ишлаб чикаришни худудга мослаш (иқтисосликни, ернинг сифатига қараб экинлар таркибини белгилаш, хар хил турдаги алмашлаб экишларни лойихалаш ва ш.у.)

Худудни ташкил этиш хар хил объектларни қамраб олади. Техник

ташкил этишда ишлаб чиқариш воситаси сифатида - ер, иқтисодий ташкил этишда - ер эгалликлари ёки ердан фовдшаниш, ижтимоий ташкил этишда - ер эгаси (ердан фойдаланувчи) бундай объектлар хисобланади. Ер тузиш мелиорациядан фарқи уларок, нафакат техник, балки, иқтисодий ва ҳуқуқий томонларга ҳам эга. Шунга мисал равишда ер тузишда, нафакат ердан фойдаланишда тартиб урнатилади, балки, хужашк юритиганинг энг яхши усуллари белгиланади (мелиорация, ишлаб чиқариш қурилиши, йулларни жойлаштириш ва бошқ.).

Хатога йул қуймаслик учун юкорида келтирилган масалаларни ечиш ер тузиш органларининг иштирокида ёки улар билан келишилган холда утказилиши керак. Бу коида ишлаб чиқаришни худудий режалашга ҳам тааллуқлидир.

Мелиорациядан фарқли уларок айрим ер тузиш тадбирлари Катта моддий харажатларни талаб қилмаслиги мумкин (масалан, экинлар майдонларини танлаб жойлаштириш ва бошқ.).

Ер тузиш ижтимоий-иқтисодий жараён сифатида иқтисодий қонунларнинг таъсири остида ривожланади.

§ 2. Иктисодий конунлар ва уларнинг ер тузишга таъсири

Иктисодий назариядан маълумки, иктисодий конунлар умумий узига хос ва махсус конунларга булинади. Умумий крнугогарга куйидагилар киради: ишлаб чиқариш муносабатларининг ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиш даражасига мослиги конуни, меҳнат унумдорлигининг ошиб бориши, пропорционаллик (нисбий) конунлари.

Хар бир ижтимоий формация узига хос, конунлар тизимига эга булиб, бу конунлар ҳаётда бир биридан ажралган ҳолда эмас, балки, маълум тизимда таъсирларини утказди. Масалан, капиталистах жамиятда қушимча қиймат, рақобат, капиталистик 'жамгарма, фойданинг урта меъёри конунлари ҳаракатда булади.

Махсус конунлар ҳар хил ишлаб чиқариш усулларига минсуб булиши мумкин. Уларга товар ишлаб чиқариш шароитида таъсирини курсатадиган қиймат, иктисодий усиш конунлари ва бошқагар киради.

Иктисодий конунлардан назарияда ва амалиётда (|[^]o||даланиш жараёни куйидаги асосий босқичларни уз ичига олиди:

- конунни англаш (уни очиш, таърифлаш, бошқа конунлар билан алоқдеини аниқлаш);

- криуннинг намоён булиш шакллари аниқлаш; коиуннинг таъсир механизмини урганиш;

- конундан фойдаланиш шакллари аниқлаш.

МасаiaН, қиймат конунига асосан товар ишлаб чиқариш иирбошлаш ижтимоий зарур меҳнат сарфидан келиб чиқиб амалга оширилади. Айирбошлашда меҳнат сарфлари ижтимоий щрур мс\иат сарфидан кам булган товар ишлаб чиқарувчилар ютишади, меҳнат сарфлари юкори булганлар эса ютқдзишади. Бу товар ишлаб чикдрувчиларнинг табақалашувига олиб келади, уларни ҳаражатларни камайтиришга ва ҳаражатлар ошиб кетмаслиги учун доимий равишда меҳнат сарфини кузатиб боришга мажбур килади.

Аниқ иктисодий категориялар конунларнинг намоён булиш шакллари дир. Масатан, қиймат конуни баҳо иктисодий категорияси тарзида намоён булади ва у товар қийматининг пул шаклини курсатади. Давлат баҳони тартибга солиб, қуйиб юбориб, қиймат конуни механизидан фойдаланиб, ҳар хил товарлар ишлаб чиқаришни чеклаши ёки рағбатлантириши, ҳамда ишлаб чиқаришнинг ҳар хил соҳачари орасида ресурсларни қайта таксимлаши мумкин.

Ер тузиш ижтимоий ишлаб чиқариш усулининг таркибий қисми булганлиги учун, у ишлаб чиқариш муносабатларининг ишлаб чиқариш кучлари ривожланиш даражасига ва табиатита мослиги конуни таъсири остида булади. Бу шуни билдирадики, ер тузишнинг мазмуни, шакллари ва усуллари шу ривожланиш даражасига мое булиши керак. Қдгсман у ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерлари ҳудудларни таятқил этишни ер муносабатларига, фан ва техниканинг ривожланиш даражасига, кишлок

хужашгини юритиш тизимига, мавжуд ахоли яшаш тизимига мослайди.

Ахолининг усиши, фан ва техниканинг ривожланиши, товар ишлаб чиқарувчиларнинг рақобатлашуви (айниқса бозор иқтисодиёти шароитида) меҳнат унумдорлигининг ва умуман ишлаб чиқариш самарадорлигининг усишига замин яратади. Демак, ер тузиш бундай усишни таъминловчи ташкилий-худудий шароит яратиши керак. Хар қандай ер тузиш шакли ёки худудни ташкил этиш хужалик фаолиятининг самарадорлигига таъсир этади. Масалан, хужалик ва ишлаб чиқариш марказларини, ахоли яшаш жойларини, йулларни тугри жойлаштириш натижасида юқларни ташиш, одамларни ишга олиб бориш ва олиб келиш билан бошиқ харажатларни анча қисқартириш, ишлаб чиқаришни ташкил этишни яхшилаш мумкин.

Ишлаб чиқариш булимлари, алмашлаб экиш массив-ларининг оптимал улчамларини белгилаш, далаларга тугри шакл бериш натижасида меҳнатни ташкил этиш яхшиланади, машинагрикгор агрегатларининг айланишлари ва бошқа бефойда юршидари учун сарфланадиган вақт тежалади, кишлок хужалик машиналарининг унумдорлиги ошади, дала ишларини бажариш мулдатлари қисқаради ва ш.у.

Пропорционалик (нисбий) қонуни барча қуп функцияли ижтимоий - иқтисодий тизимларнинг таркибий қисмлари бир-бири билан балансланган аниқ булақлар ва нисбатларда булишини талаб этади. Бу қонун барча ишлаб чиқаришда, айнақса ер, меҳнат ва пул - моддий ресурслар биргалиқда ишлаб чиқариш жараёнида қатнашадиган кишлок хужалигида уз таъсирини утказади.

Амалиёт қурсатадики, улчамлари оптимал булмаган кишлок хужалик қорхоналари паст самарадорлиққа эга булиб, қупинча тирқаб кетади ёки қайта ташкил этилади.

Нисбийлик қонуни яна барча ресурслар балансланган булишини ва аввало хужалик иқтисослиги ернинг майдони ва сифа-ги, асосий ва айланма фондлар, меҳнат ресурслари билан боғлан-ган булишини талаб этади. Шунингдек, экин майдонлари тарки-би, озуқа ишлаб чиқариш ва истеъмол қилиш, махсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳам балансланган булиши керак. Бу эса ер гузиш лойиҳдларини иқтисодий асослашни талаб этади. Ишлаб чиқарувчилар қаттиқ рақобатлашадиган бозор иқтисоди шароитида ер тузишнинг ахамияти янаям ошади. Ернинг худудий ва унумдорлик хусусиятларидан яхши фойдаланиш, тупрок эрозияси жараёнларини тугатиш ва улар тагидаги ерларни узлаштириш хисобига махсулот етиштиришни анча қупайтириш мумкин. Транспорт, эксплуатация (фойдаланиш) ва амортизация, умумиш-лаб чиқариш ва умумхужалик харажатларини қамайтириш эвази-ги ишлаб чиқариш харажатлари қамаяди. Бу эса хужалиқни ра-қобатбардош қилади. Шунинг учун ҳам ери тузилган қорхоналар муваффақиятли ривожлшиш буйича қалта имқониятларга эга.

§ 3. Ер муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий механизми

Давлат томонидан утказилаёлган ер сиёсати ҳамма вақт ним жамият ер тузумига мое ер муносабатларини қарор топтиришга асослангандир. Уларни тартибга солиш ҳуқуқий ва иктисодий қисмлардан иборат маълум механизм ёрдамида амалга оширилади.

Ҳуқуқий қисми аввало ер қонунлари билан аниқланадиган ва бажарилиши мажбурий бўлган меъёрлар ва қоидаларни уз ичига олади. Уларнинг бажарилиши давлат ҳокимияти органлари, ер тузиш хизмати, суд маҳкамалари томонидан назорат қилинади.

Иктисодий механизм ер эгагари ва ердан фойдаланувчиларга маълум ер сиёсатини, ердан фойдаланишнинг устивор йуналиш-ларини амалга оширишга, ер мулкчилигининг асосий шакллари мустаҳкамлашга қаратилган моддий қораларга асосланади.

Иктисодий механизмнинг асосий элементлари жумласига қуйидагилар қиради:

- табақалаштирилган туловларни белгилаш;
- оқилона ерга эғалик қилиш ва ердан фойдаланишни иктисодий рағбатлантириш ва ерга нисбатан ҳужасизларча муносабатда бўлганлик, тупрок унумдорлигини пасайтирганлик учун иктисодий қораларни қуллаш;
- қишлоқ ҳужачиги ерларини бошқа мақсадлар (саноат, транспорт ва ш. у.) учун олишдан иктисодий ҳимоялаш;
- давлатнинг инвестиция ва кредит-молия сиёсати.

Ер тузиш тизими уз ичига белгили ер тузиш ишларини, ҳужжатларни, органларни олади ва ер муносабатларини тартибга солишнинг иктисодий механизмидан фойдаланишнинг асосий қуроли ҳисобланади. Масалан, ер тузиш даврида ер кадастри ва ер мониторинга маълумотларидан фойдаланган ҳолда, ер эғалиқлари ва ердақ фойдаганувчилар ерларининг майдонлари ва чегаралари, ерларнинг сифат тавсифи белгиланади ва улар ер солиғани ҳисоблашда ва ижара ҳақини белгилашда асосий ахборот маълумоллари базаси сифатида хизмат қилади. Бундан ташқари, ер тузишда ерлардан фойдаланишнинг махсус тартиби ва шароитлари, сервитутлар аниқланади, ер унумдорлигининг бошланғич ҳолатига тавсиф берилади, мелиорация, рекултивация, тупрокни эрозиядан саклаш тадбирлари белгиланади. Бу бошланғич курсаткичларни ҳудуддан фойдаланишнинг мавжуд ҳолати билан солиштириб, давлат ер эғалари ва ердан фойдаланувчиларга нисбатан иктисодий таъсир қораларини қуллаши мумкин.

Ердан рационал фойдаланишни иктисодий йўшлантириш мақсадида ер эғалари ва ердан ф. и. лаланувчилар белгили муддатга ер учун тулоалардан озод қилиниши, ер солиғини тулашда имтиёзлар олиши мумкин. Давлат ва маҳаллий ҳокимият ерларни тиклаш ёки рекултивациялаш учун бюджет маблағларини ажратиши, уларни вақтинча фойдаланишдан чиқаришда (консервациялаш) қоплама туловлар тулаши, экологик тоза маҳсулотлар учун

юкори бахо белгилаши, ер сифатини нншилагани, тупрок унумдорлигини оширгани учун ер эгаларини рағбатлантириши мумкин.

Шу билан бир каторда, тупрок унумдорлигини пасайтир-ганлиги, эрозия жараёнининг ривожланишига йул куйганлиги, ер ва табиатни муҳофаза қилиш бўйича қонунларни буянлига учун жарималар белгиланиши ва ерни қайтариб олишгача булган жазо чоралари қулланиши мумкин.

Ер тузиш жараёнида кишлок хужалик ерларини иктисодий химоялаш амалга оширилади. Масалан, нокишлок хужалик қорхоналари, ташкилотлари ва муассасаларига ер нжралиш ва ерларни қайтариб олиш, улар ерларини тартибга солиш (камчиликларни тугатиш) хужаликлараро ер тузиш ёрдамида амалга оширилади. Унда олинаётган ерларнинг таркиби ва қиймати аникланади, ер ажратиганинг ишлаб чиқаришга, аҳолига, ҳудудни ташкил этишга, ерни ва атроф муҳитни химоялашга салбий таъсирини тугатиш бўйича тадбирлар ишлаб чиқилади, ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларга етказилган ва қопланадиган зарар миқдорлари, кишлок хужалиги зарари ва уларни қоплаш усуллари аникланади ва асосланади.

Ер тузиш тизимида ишланадиган келажакни башоратлаш ердан фойдаланиш ва уни муҳофазалаш бўйича давлат ва минтақавий дастурлар, ер ресурсларидан фойдаланиш ва уни муҳофаза этиш чизмалари ҳамда ер тузиш чизмалари давлатимиз ва унинг айрим минтақдлари даражасида ишланадиган режа олди ва лойиха олди ишларининг умумий тизимига қиради. Улар ер ресурсларидан самарати фойдаланиш, тупрок унумдорлигини сақлаш ва ошириш, ерни муҳофаза этиш масалаларини бир-бири билан боғлиқ ҳолда ечишга қаратилган, улар яна ер муносабатларини тартибга солишга, ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларнинг устивор шаклларини ривожлантиришни қуллаб-қувватлашга қаратилган инвестиция ва кредит-молия сиёсатини амалга ошириш учун илмий асос ҳисобланишади.

§ 4. Ер тузиш хужалик механизмининг таркибий қисми сифатида

Халқ хужаликнинг ҳар қандай тармога, ҳар бир корхона, ташкилот ёки муассаса узининг жойлашуви учун ер талаб этади. Бунда ер нафакат бинолар, иншоотлар, йулар қуриш учун, балки, жуда қўл холларда асосий ишлаб чиқариш фаолиятини амалга ошириш, қишлоқ хужалигини юритиш, фойдали қазилма бойчиқларини қазиб олиш ва ш.ў. учун қерак. Шундай қилиб, ҳар қандай қорхонани ташкил этишнинг асосий шарти, унга ер тузиш қараёнида амалга ошириладиган ер ажратиш ҳисобланади.

Халқ хужалиги ривожланиши натижасида ерлар тармоқлар, қорхоналар, фуқаролар орасида қайта тақсимланади. Бунга айрим

2.1 жадвал

Ер тузиш ишларининг ер ресурсларини бошқариш вазифалари билан узаро алоқаси

Қр ресурсларини бошқариш вазифалари	Ер тузиш ишлари турлари
1	2
Ер ресурсларини бошқаришни ахборот билан таъминлаш	Топография, геодезия, картография, тупрок, геоботаника ва бошқа изланишларни утқазиш. Ер кадастрини амалга ошириш. Ер мониторингини олиб қориш.
Ер ресурсларидан фойдаланишни на уни муҳофаза этишни (қелажакни ва башоратлаш (прогнозлаш))	Башоратларни, республиқамиз ва унинг минтақаларида ердан фойдаланиш ва уни муҳофаза этиш режаларини ишлаш. Ер ресурсларидан фойдаланиш ва уни муҳофаза этиш қизмаларини ишлаш.
Ердан оқилона фойдаланишни на уни муҳофаза этишни ташкил қилиш (умумий масачалар)	Туман ер тузиш қизмаларини ишлаш. Хужалиқлараро ер тузиш. Маъмурий-худудий булинмалар қегараларини жойларда белгилаш. Махсус табиатни муҳофаза қилиш, рекреацион, тарихий-маданий мақсадлар учун ажратилган худудлар қегараларини белгилаш ва жойлаштириш. Қишлоқ. аҳоли яшаш жойлари қегараларини белгилаш ва узгартириш. Ҳар хил мақсадлар учун ер фондларини ташкил этиш. Хужалиқларда ички ер тузиш. Ердан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш билан ботик ишчи лойиҳаларини тузиш. Ер тузиш лойиҳаларини амалга ошириш устидан муаллифлик назорати.

<p>Хар хил максадлар учун ажратилган ерлардан окилона фойдаланишни ташкил этиш (хусусий масалалар)</p>	<p>Махаллий маъмурият тасарруфидаги худудларни ташкил этиш (кишлоқ аҳоли яшага жойлари чегарасида). Таморка ерлари фондини тартибга солиш. Ерларни инженерлик жихозлаш.</p>
<p>Ер ресурсларидан фойдаланиш ва уни муҳофаза этиш устидан давлат назорати, ер тортишув-ларини ечиш</p>	<p>Ер ресурсларидан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш устидан давлат назоратини олиб бориш. Ер тортишувларини ечиш. Ер муносабатларини ҳуқуқий ва иқтисодий тартибга солиш учун аҳборот тайёрлаш</p>

Назорат саволлари:

1. Нима учун ер тузиш объектив характерга эга?
2. Ер тузуми, ер муносабатлари, ер тузиш тушунчаларини тарифланг.
3. Иқтисодий қонунлар қандай гуруҳланади?
4. Ер тузишга ишлаб чиқариш муносабатларининг ишлаб чиқариш қучлари табиатига ва ривожланиш даражасига мослиги, меҳнат унумдорлигининг ошиб бориши, нисбийлик ва климат қонушининг таъсирини тушунтиринг.
5. Ер муносабатларини тартибга солишнинг иқтисодий механизмнинг қандай асосий элементлари бор?

III боб

Ер ислохотини ўтказишда ер тузишнинг роли.

§ 1. Ер мулкчилиги ва унинг ўзгариши

Ер тузумининг асоси ерга булган мулкчилик шакли ҳисобланади. Ерга мулкчилик ҳукуки учта элементдан ташкил топади:

- эгалик ҳукуки, яъни, ер участкасининг ҳақиқатдан ҳам мазкур шахсга қарашлилиги;

- фойдаланиш ҳукуки, яъни, мазкур ер участкасидан даромад олиш;

- тасарруф этиш ҳукуки (олди-сотди, гаровга қуйиш, совга қилиш ва ш.ў.), яъни, ер мулкдорининг ер участкасини уз хохишига қура тасарруф этиши.

Ер мулкчилигининг бир неча асосий турлари мавжуд: давлат, жамоа, хусусий.

Давлат мулки ерлари таркибига маҳатлий ҳокимиятлар тасарруфидаги ерлар қиради. Уларга асосан муҳофаа мақсадларига ажратилган ерлар, миллий бовдар, захирадагш ерлар ва бошқалар қиради. Давлат мулки ҳисобида яна бошқа тоифалардаги ерлар ҳам бўлиши мумкин, яъни, кишло Г хужалик, урмон, сув фондлари ерлари. Масатан, СССР давлатида ерлар мутлоқ давлат мулки ҳисобланар эди.

Ерга жамоа мулкчилиги асосан, кишлок хужалик ширкатлари ва ҳиссадорлик жамиятлари ерларидан ташкил топади.

Хусусий мулкдаги ерлар қаторига деҳқон хужаликлари ва хусусий тадбиркорлар ерлари қиради. Маълум туловлар эвазига ёки туловсиз ер мулкдори уз ерини ёки унинг бир булагини бошқа шахсларга фойдаланиш учун бериши мумкин.

Ер муносабатларининг ривожланиш тарихидан қуйидаги ердан фойдаланиш турлари маълум: доимий (абдий), узок муддатли, қиска, муддатли. Муддатли ердан фойдаланиш жумласига ер ижараси ҳам қиради.

Ер мулкчилигини тасарруф этиш ҳукуки уни сотиш, мерос :б қолдириш, совга қилиш, гаровга қуйиш, қорхоналар низом фондига қуйиш, ижарага бериш имкониятини беради.

Ер мулкчилиги тушунчасига сервитутлар ҳам қиради. Сервитутлар - бу бошқа ер мулкига булган қисман ҳуқуқ бўлиб, ер мулкдори манфаатига қараб эмас, балки унинг ер участкасининг жойлашувидаги хусусиятларига қараб белгиланади. Сервитутларнинг қуйидаги асосий турлари мавжуд:

- машинада ва пиёда утиш, молларни суюриш ва ҳайдаб ўтиш ҳуқуқлар;

- сугориш манбаларидан фойдаланиш ҳукуки;

- бегоналар ерларида ов қилиш, балик овлаш, урмонлардан Мрнхт қесиш ва бошқ. ҳуқуқдари;

- магастрал қувур ўтказгачлар, йўллар, электртармоқдари (ҳудудиарида иншоотлардан фойдаланиш ҳукуки);

- бегоналар ерларидан фойдаланиш ҳукуки (урмонда молларни боқиш, қурилиш материалларидан: кум, шағал, тупрокдан фойдаланиш, пичанзорлардан фойдаланиш).

Сервитутларнинг ер эгаларига маълум ноқулайликлар туғдиришини ҳисобга олган ҳолда, ер тузишда уларни қисқартиришга ҳаракат қилинади. Масалан, ер мулкдорига ноқулайликлар келтириб чиқарадиган унинг ҳудуди орқали утиш ҳукуки келиб чиқмаслиги учун, ҳар бир ер участкаси йул билан м.п.имнланади. Ерларнинг булақларга булиниб қолмаслиги учун, уларнинг чегаралари буйича жойлаштирилади.

Қандай ҳукукий мақомга эга булишидан қатъий назар ер участкалари аниқ чегараларга, майдонига ва жойлашган урнига ни булиши керак. Ер тузиш ер мулкчилигини шакллантириш ва улар ерларини қайта тақсимлашнинг асосий механизми ҳисобланади.

Ер тузишда амалга ошириладиган ер мулкчини ташкил этиш ва булиш буйича ишлар тизими 1 қизмада келтирилган. Ер тузиш учун ер мулкига эга булиш усуллари қатта аҳамиятга эга. Бошланғич даврларда у ҳудуд буйлаб одамларнинг қучиб юришлари даврида буш ер участкаларини эркин эгаллаб олиш йули билан яратилган булиб, давлат пайдо булиш даврида урушлар натижасида, ҳудудий мажораларни ечиш вақтида қайта тақсимланади, кейинчалик, мавжуд ишлаб чиқариш усуллари талаблари асосида ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар орасид булинади.

Қенг маънода ер мулкчилиги ҳукукига эга булиш, бу ҳуқуқнинг тугатилишининг асосий йуллари: мусодара қилиш (қонфискация), тортиб олиш (экспроприация), хусусийлаштириш (приватизация), даалат мулкига айлантириш (национализация), жамоа мулкига айлантириш (коллективизация) ҳисобланади.

Мусодора этишда ер участкаси ер эгаси хоҳиши билан ҳисоблашмасдан, ҳеч қандай туловларсиз, сиёсий мақсадларда, қилинган жиноят жазоси сифатида ёки бошқа сабабларга қура тортиб олинади. Масалан, 1917 йил 8 ноябрдаги Умумроссия II съезди қабул қилинган ер тутрисидаги «Декрет» га асосан Россияда ерга булган хусусий мулкчилик бекор қилинди. Ҳамма ерлар ҳеч қандай туловларсиз умумхалқ мулкига айлантирилди ва меҳнатқашларга фойдаланишта берилди.

Экспроприацияда давлат ва жамият эҳтиёжлари учун (автомобил ва темир йулларини, саноат қорхоналарини ва бошқ. қуриш) ерлар ҳақини тулаб, мажбурий олинади.

Приватизацияда давлат ёки жамоа мулклари ҳисобланган ерлар хусусий ер эгаларига тақсимлаб берилди. Национализация даврида тесқарисига ер ҳал қ ёки давлат мулкига айлантирилади.

Коллективизация даврида ерлар бирлаштирилиб, жамоа ёки давлат мулкига айланади. Бошқача айтганда, ерга булган мулк ҳуқуқининг бошқа шахсга утиши ҳамма вақт ҳам ерни қайтариб олиш ва ажратиб бериш билан боғлиқ.

Ер мулкчилигидаги туб узғаришлар ва ерларни қайта тақсимлаш, ер

ислохоти даврида амалга оширилади.

Ер ислохоти - бу ерларни бир хил ер эгалари ва ердан фойдаланувчилардан бошқаларига олиб бериш ва шунга мое равишда мамлакатимизнинг худудий тузилиши шаклларига узгартиришлар киритиш, ер мулкчилиги шаклларини узгартириш билан боғлиқ узига хос муносабатлар ва уларга мое устқурилмага эга ер тузумини қонуний расмийлаштирилган қайта қуришдир.

Ер ислохоти ҳамма вақт ҳам давлат томонидан тартибга солинади ва унинг назорати остида бўлади. У янги ер тузумига утиш учун амалга оширилади ва давлат ер сиёсатининг мужассамлашган қуриниши бўлиб, маълум ҳуқуқий, иқтисодий, техник ва ташкилий чоралар билан таъминланади.

Ер ислохотини амалга оширишнинг асосий механизми ер тузиш тизими ҳисобланади.

Ер тузиш ишлари

I. Ижтимоий-иқтисодий

Янги ер мулкининг пайдо бўлиши	Ерга мулк ҳуқуқини бериш	Ер мулкини бўлиш	Ер мулкини йирик-лаштириш
Ерни муҳофаза этиш	Ер мулкларини улардаги камчиликларни тугатиш ёрдамида тартибга солиш.	Ердан фойдаланувчиларни фойдаланувчиларни ташкил этиш.	Ердан фойдаланувчилар ерларидаги камчиликларни тугатиб, уларни тартибга солиш.
			Ерларни ижарага бериш

II. Техник

Демаркация (чеклараларни) белгилаш ва чегара чизигини ўрнатиш	Делимитация (ерларни ажратиш, бўлиш)	Комассация (майда ер бўлакларини катта массивларга бирлаштириш, ер эгалари ерларини бир массивга бирлаштириш)	Консолидация (ерларни бирлаштириш, йирик-лаштириш)
Картографик ва изланиш ишларини ўтказиш, план-харита материалларини янгилаш		Ердан фойдаланишни баҳолаш ва махсус ер фондларини ташкил этиш	Ерларни жойларда ажратиб

III. Ҳуқуқий

Ерлардан фойдаланиш максалларини ўзгартириш	Ер бериш	Ерларни қайтариб олиш	Сервитутларни белгилаш
---	----------	-----------------------	------------------------

IV. Ташкилий (маъмурий-ҳуқуқий) ва маълумотлар - ахборотлар

Ерга эгалик қилиш (фойдаланиш)	Ерларнинг ўрни, сифати ва майдони таъминисини маълумотлар тайёрлаш
--------------------------------	--

§ 2. Чет элларда ер ислохотини ўтказиш тажрибаси ва уларнинг мазмуни

Ер муносабатларини тубдан узгартириш барча ер ислохотларининг марказий бугани ҳисобланади. Улар узок вақтларгача жамият ривожланишининг пойдеворини яратади ва халқ фаровонлиги даражасига таъсир этади. Шунинг учун ҳам, ер ислохотини бошлашдан олдин жамият ривожланишининг ҳар хил босқичларида ва ҳар хил давлатларда утказилган шунга ухшаш ислохотлар тажрибаларини, уларнинг қонуниятларини, оқибатларини аниқлаш ва ислохотни ўтказишда уларни ҳисобга олиш учун чуқур урганиш керак.

Ер муносабатларини кескин, революцион узгартиришга қаратилган ер ислохотлари Латин Америкаси, Жанубий, Жанубий-Шарқий ва Марказий Осиё, Африкадаги ривожланаётган давлатларда утказилди. Ва аксинча, Ғарбий Европа, АКШда ер ислохотлари эволюцион тарзда, кескин ўзгаришларсиз, асосан иқтисодий қоралар ёрдамида амалга оширилди.

Латин Америкаси давлатларида ер ислохотлари 3 та йул билан утказилди: фуқаролар уруши натижасида, ҳарбий диктатуралар томонидан «Юкоридан» ва қонуний ҳаракатлар натижасида. Масалан, Мексика ва Боливияда ислохотлар фуқаролар урушидан кейин утказилди, Перуда уни ҳарбий ҳокимият утказди, Чили ва Коста-Рикада эса у қонуний йул билан амалга оширилди.

АКШ ва Ғарбий Европа томон югчанган давлатларда асосий ер эгалари ва кишлок хужалик маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар сифатида факат-оилавий ферматарни ташкил этиш гоёси олға сурилди. Аксинча собиқ иттифок давлати таъсири остидаги давлатларда устивор йуналиш кишлок хужалик кооперативларини (ширкатларини) ва бошқа жамоа хужалиқлари турларини ривожлантириш бўлди.

Латин Америкаси давлатларида ер муносабатлари ислохотларни ўтказиш даврида асосан йирик ер мулкчилигини қўпайтиришга қаратилди. Колумбияда 4% лендлорлар ҳозиргача 43% қишлоқ хужалик ерларига эгаллик қилишмоқда. Айни вақтда 66% деҳқонлар ерга эга эмас.

Гватемалада 88% атрофидаги фермерлар бори йўғи 16% фойдаланиладиган ерларга эга. Майдонлари 450 гектардан юқори фермалар эса барча хайдалма ерларнинг 34% ни эгаллаб туришибди. Уларнинг сони умумий фермалар сонининг атиги 1% ни ташкил этади. (Тисенхьюзен У.К. Анализ земельных реформ, 1971-1974 гг. в странах Латинской Америки. Доклад на семинаре ф \. I 7-14.06.1991-М.: ВАСХНИЛ, 1991. с. 6-9).

Ер билан етарлик даражада таъминланган давлатларда ер ислохотлари қатта аҳамиятга эга бўлмади. Масалан, Аргентинада аҳоли бошига тугри келадиган ер майдони қатта бўлганлиги учун деҳқонлар асосан унумдор тупроқли ерларда яшашади. Аксинча, Перуда кишлок хужалигида фойдаланишга яроқли ерлар кам бўлгани учун, қадимдан, мустамчақачилик даврида унумдор ерлар қаттиқ қўллик билан бой заминдорларга олиб

берилди, махаллий аҳоли орасида эса ишсизлик кенг тарқалиб, уларнинг қашшоқлашуви ва дискриминацияга олиб келди.

Латин Америкасида ер ислохотларини утказишга қуйидагилар сабаб бўлди:

дехконларга ер ажратиш ёрдамида ижтимоий мусолиштиликни сақдаш ва уларнинг йирик ер эгачари билан муносабатларида кескинликни юмшатиш зарурати;

иктисодий устириш, ички эҳтиёжлар ва экспорт учун кишлоқ хужалик маҳсулотларини етириштиришни қупайтириш шиаблари. Бунинг учун янги ерларни мустамлакатштириш, ер н.пнклари ва ердан фойдаланишларнинг янги шаклларини ташкил этиш амалга оширилди, натижада меҳнатга яроқли аҳолининг бандлиги ошди

Шу билан бир қаторда, қуп вазиятларда ислохотларнинг ВЯёсий мақсадлари иқтисодий мақсадлардан устун қуйилди. Масалан, Сачъвадор ва Никарагуада ер ислохотларининг муаффақияти фуқаролар уруши натижачарига боғлиқ бўлди.

Латин Америкаси давлатларидага ислохотлар қуйидаги усуллардан фойдаланиб утказилди:

- ерларни национализациялаш ва уларни дехконларга давлат қорхоналари ва кишлоқ, хужалик кооперативларини ташкил этиб бериш (Куба, 1959-1981 й, Никарагуа, 1979-1983 й);

- ерларни мустамлакалаштириш, яъни чегара хуудларида фойдаланилмайдиган ёки давлат томонидан хусусий шахслардан сотиб олинган ерларда асосан оилавий фермаларни тузиш (Бразилия, 1964-1969 й., Аргентина, 1940-1968 й.);

- қисман экпроприациялаш ёки ерларни сотиб олиш ва янги оилавий фермаларни ёки кишлоқ хужалик кооперативларини ташкил этиш (Боливия, 1953-1975 й., Гватемала, 1954-1969 й.)

Ер ислохотларини утказишда ҳамма вақт ҳам ер тузиш органлари тузилди ва мустақамланди, ерларни бериш ҳамда майда оилавий фермаларнинг ва нисбатан йирик ишлаб чиқариш ширкатларининг устунликлари ёки қамчиликлари туғрисидаги масала қуйилди.

Ширкатларнинг устунликларига қарамасдан Латин Америкаси даалатларида асосан шахсий фермерликка утиш амалга оширилди. Бунга қуйидагилар сабаб бўлди:

- ун қуқуматлар дехконларнинг қуллаб-қувватлашини изладллар, шунинг учун даалат ва ширкатлар тасарруфидаги ерларни бўлиб бериш рағбатлантирилди;

- ширкатларга ишлаб чиқаришни йулга қуйиш учун қредитлар, юқори малақали муахассислар (иктисодчилар, менеджерлар, бухгалтерлар) ёрдами қерак бўлиб, бундай муахассислар эса йуқ эди;

дехконлар ерни олғанидан бошлаб қар ташкилотларнинг қомийлигидан қутилиш ва муақиллик эришишдан манфаатдор эдил ар;

- ширкатларда даромадларни тақсимлашда тенгликка йу қуйилар, яъни, меҳнат қақи амалда қилинган меҳнатнин сарқига ва сифатига қараб

табакалаштирилмас эди;

тадбиркоррок дехконлар ерни мулк килиб, уни эрки тасарруф этиш, мерос килиб колдириш ва бошка операцияларн бажариш хукуки билан олишдан манфаатдор эдилар. Бунд ташкари, куплаб дехконлар ерга эгалик килиш ва ерда фойдаланиш хар хил шакллари тинлаш эркиалигини ишташарди;

-қўл мехнати куп булган, механизация етишмайдиган, кредитлар йўқ. шароитда кичик дехкон хужаликлари самарасизлиги қаттиқ мехнат ва фойда олиш иштиёки билан копланарди.

Шуни қайд этиш зарурки, дехконларни ер билан таъминлашда, айникса уларнинг ута кашшоклиги шароитида, ишлаб чиқаришда белгили даражада бирлашишлар жуда зарур. Кейинчалик, уларнинг даромадлари усганидан кейин, ишлаб чиқариш бирлашмалари агросервис ва маркетинг ширкатларига айлантирилади. Бундан ташкари, мехнат ва хак тулаш туғри ташкил этилганда йирик ишлаб чиқарувчиларнинг иктисодий манфаатларини кузлавчи, хар хил мулк шаклларидаги хужаликлар юкори унумли машиналар тизимини, замонавий тизимини, замонавий технологияларни куллаш хисобига майда корхоналарга нисбатан сезиларли устунликка эга булишади, бу майда товар ишлаб чиқарувчиларнинг инкирозга учрашига сабаб булади.

XX асрнинг бошларида Жанубий, Жанубий-Шаркий ва Марказий Осиё давлатлари Европа даалатлари мустамлакасида эди. Улар феодал жамиятлари булиб, асосан иктисодиётнинг асосан ривожланиётган ва феодал ер эгалари купчиликни ташкил этган аграр тармогига йуналтирилган эдилар.

Мустамлакачиликдан озод булиш, саноат ва кишлок хўжалигини ривожлантириш зарурати иктисодиётда туб У'Н'аришларни талаб этди. Бу давлатлар ер ислохотини утказишда иккн йулдан боришди:

- ерга хусусий мулкчлликка, ер ижарасига, тадбиркорликка каралилган кишлок хужалик корхоналарига ва шахсий дехкон I \ Ка гикларига асосланган капиталистик ер муносабатларини ривожлантириш (Хиндистон, Жанубий Корея, Покистон ва бошк.);

- кишлок хужалигини юритишнинг жамоа шаклларига Ушш, кооперацияни, социалистик ишлаб чиқариш муносабатларини ривожлантириш (Мулулистон, Хитой, Ветнам, Шимолий Корея).

Ислохотларни утказишда хар хил усуллардан фойдаланлллиди: ерларни умумхалк мулкига айлантириш, уларни »жепроприациялаш (мажбурий сотиб олиш) ерга эгалик килиш ва ердан фойдаланишни конуний чоралар ва иктисодий воситагар (кредитлаш, субсидиялаш, соликка тортиш) ёрдамида тартибга солиш. Хар хил давлатларда бу усуллар у3 хусусиятларига эга булди.

Масалан, Хиндистонда ерга эгалик килиш ва ердан фойдаланишнинг куйидаги турлари кенг таркалди (Жакоб А. Земельные реформы в Индии. Доклад на семинаре ФАО 7-14.06.1991.-М.: ВАСХНИЛ, 1991):

- давлат худудининг катта кисмини «хос» ерлар сифатида ер эгаларига (заминдорларга) берди. Улар бу ерларга эгалик килиб, уларга

мажбурий равишда катта ижара хаки белгиланди, бу уларнинг кашшокдашувига ва ижтимоий кескинликнинг мл.шишига олиб келди. Заминдорлар эса олдингидек яшашни димом эттиришар ва дехконларга максимал солик солишдан минфаатдор эдилар.

2. Мадрас ва Бомбейда инглизлар француз моделидан фойдаландилар. Бу модел дехконлар мулкини жорий этишга қаратилган бўлиб, Хиндистонда «райотвари» тизими номини олди. Бу тизимда ер тўғридан-тўғри давлат томонидан махсус ншртномага асосан дехконларга мулк килиб берилди. Унга асосан дехкон ер мулкдори деб тан олинди ва унга ерни ижарага бериш, гаровга куйиш, совға қилиш ёки сотиш ҳуқуқлари берилди. Дехкон - ер эгаси ҳуқуматга белгаланган ер солигини тулаб турган даврда ери тортиб олинишидан муҳофаза этилди.

Ер эгалигининг бошка тури («махалвари») Бирлашган провинцияларда Панжаб штата чегараларигача урнатилди ва тула кишлок билан шартнома тузишга асосланди. Бунда давлатга шахсий туланадиган солиқдардан ташқари жамоа ер солига ҳам туланади.

Бу тизимларнинг барчаси ҳам тула ҳаётга тадбик этилмади, сабаби улар юкоридан туширилган эди ва дехконлардан ҳамма фойдани ер солига тарзида олиб куйилишига олиб келди, уларда кишлок хужалиги ишлаб чиқаришини ривожлантириш иштиёқини тугдирмади. Ҳақиқатда ялпи маҳсулотнинг 50 фоизидан 70 фоизигача, бошка ноконуний йиғамлар ва туловлардан ташқари, факат ердан фойдаланганлик учун туланар эди.

Хиндистон мустақилликка эришганидан кейин янги ер ислохоти утказиш зарурати тугалди. Унинг асосий мазмуни куйидагилардан иборат булди:

- йирик ер эгаликлари (заминдорлар) тизимини бекор қилиш;
- ижарачилар ҳуқуқларини белгилаш, мустаҳкамлаш ва муҳофаза этиш;
- ер эгаликларининг максимал майдони чегарасини белгилаш;
- ер эгаликларини бирлаштириш.

Заминдорлар тизимини бекор қилиш штатларда қабул қилинган қонунлар асосида олиб борилди: унинг моҳияти давлат билан дехконлар орасидаги ердан меҳнатсиз даромад олувчиларни тугатишга қаратилган эди. Шундай қилиб, дехкончиликда феодализм қолдиқларини тугатишга ва кишлок хужалигини самарали ривожлантиришга замин тайёрлашга ҳаракат қилинди.

Берилган ерлари учун заминдорлар ер солиғи даражасини ва йиллик даромад миқдорини ҳисобга олувчи пул туловларини олишди. Шунга қарамадан заминдорлар тасарруфида жуда катт ер майдонлари қолди (ер эгалари уз қучлари билан ёки ёлланм ишчи қучи ва ижарачилардан фойдаланиб ишлов берадига томорка ерлари, кишлоклардаги ерлар ва мулкый «хос» ерлар).

Давлат собиқ ер эгаларидан 173 млн. акр (69,9 млн. га) шрпфдаги ерларни олди ва 73 млн. ер эгалари билан тўғридан-тўғри муносабатлар урнатди. Бу жараён хозирги вақтгача ҳам давом этмокда.

Кишлок хужалигини ривожлантириш ер ижарачиларининг хукукларини мустахамлаш билан ҳам боглик эди. Сабаби, улар шминлорлар тарафидан хар хил тайзикларга учрар ва хаттоки турмуш кечиретишлари учун хеч кандай манба олмасдан ижарага ни пи ерларидан хайдаб чиқарилар эди.

Барча ер эгалари ва ердан фойдаланувчиларга ер гымкаларига булган уз хукукдарини тасдиқлаш тавсия этилди (ер буйича китоблар, ижара шартномалари, ижара хакиниуи • уаашанлига туфисидаги патталар ва бошк.) Ер ислохоти ааарида ер хисоби ва ер билан боглик операцияларни руйхатга пппп йулга куилди. Бу ишлар солиқ инспекцияси томонидан ималга оширилди.

Катор штатларда ижара хакини ундириш ва шерикчиликни ижарачиликга тенглаштиришни тартибга солувчи конунлар кабул килинди.

Ижарачиларга ерларни мулк килиб бериш макседи, уларда ерни сотиб олиш учун етарлик маблаглар булмаганлиги сабабли, амалга ошмади. Бундан ташқари, йирик ер эгалари ислохотларни гтказишга хар томонлама тускинлик килдилар, уз ерларини саклаб қолинл учун хар хил конунни айланиб утиш йулларини нхлардилар.

Ер участкаларининг максимал майдоллларини чеклаш буйича конун йирик мулкдорлардан ортикча ерларини олиш ва уларни ерсиз дехконлар ёки майда ишлаб чиқарувчилар орасида гаксимлаш учун кабул килинди. Бу конун штатлар юрисдикциясида эди; уларнинг хар бири узига мое конунларни кабул килишиб, кейин уларни ягона умумдавлат сиёсатидан келиб чиқиб тузатишди.

Штатлар конутгларига асосан 7,2 млн. акр (2,9 млн.га) ерлар ортикча деб эълон килинди, улардан 4,4 млн. акри (1,8 Млн. га) қайта таксимланди, қолган қисми эса таксимланмай мчши ёки улар буйича суд жараёнлари олиб борилмокда.

Қайта таксимчанадиган ерлар майдони кутилганидан анча кам эди, сабаби, ерларнинг максимал меъёрлари киритилишини сезган заминдорлар уз ерларининг бир қисмини бошка шахслар номига утказиб куя бошладилар. Бундан ташқари, айрим ери эгаларига нисбатан ерларнинг максимам майдонлари буйичи имтиёзлар булиб, бу имтиёзлар уларнинг ерларини булишга тусқинлик киларди. Ислохотларни утказиш ташаббускорлари! яхши ташкиллашмаган эди ва ислохотларни утказиш учун зарур маъмурий механизм ишламади.

Мамлакатнинг катор штатларида (Панжоб, Харяна, Утар-Прадеш ва бошк.) бир вақтнинг узиде майда ер эгаларини йириклаштириш буйича ишлар бошланди. Бу минтакаларда авлодлар алмашган сайин ер участкаларининг булиниши, майдаланиши ва парчаланиши кучайиб борди. Бунинг асосий сабаби, урф-одатлар ва мерос қолдириш конуни эди. Шуниня учун ҳам, кишлок хужачиги унумдорлигини оширишга шароит, яратиш макседида ерларни комассиялаш (ер эгаликларининг бия неча булақдан иборат ер участкачарини бир массивга жамлаш! утказилди.

Умуман, Хиндистонда утказилган ер ислохотлари тажрибасидан

қуйидаги хулосачарни чиқариш мумкин:

1. Ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш уч сиёсий курсатмалар ва иктисодий чоралардан ташқари белгил ташкилий тадбирлар, махсус органлар ёки мавжуд органлар фаолиятини кенгайтириш зарур булади.

1. Ер эгаликлари таркиби, чегаралари ва уларга ажратилган ерлар майдонлари, ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларни руйхатга олиш, ер хисоби ва ердан фойдаланиш устидан назорат қилиш ва ерларни баҳолаш ишларини бажарувчи ер кадастри тугрисидаги тудга ва аниқ маълумотлар зарур булади ва шулар асосида иктисодий тадбирлар тизимини амалга ошириш мумкии (кредитлар бериш, солиққа тортиш ва бошқ.)

1. Ерларни ҳуқуқий тугри ва техник жихатдан мукаммат қайта таксимлаш ва ажратиш, улардан оқилона ва иктисодий самарали фойдаланишни ташкил этиш учун ер тузиш зарур.

Ғарбий Европада ер муносабатларининг асосини ерш булган хусусий мулкчилик ва фермер хужачиклари ташкил этади. Бу ер тузуми аста секин 1789 йилдаги француз революциясидан бошлаб ташкил топди. Ислохотларнинг асосий мазмуни ерга булган феодал ҳуқуқи тизимини бекор қилиш эди.

Буюк Британияда ерга хусусий мулкчилик жорий этилмади. Бу ерда катта ер эгалари ерлари чекланмаган ҳолда мерос бўлиб авлоддан авлодга утар ва улар бу ерларга тула эгалик қилишар, ер номигагина давлатники хисобланар эди.

Ғарбий Европа давлатларида ерга хусусий мулкчиликнинг ривожланиши қуйидаги масалаларни ечиш имконини берди:

йирик ер эгаликлари бузиш хисобига янги фермерлар ижтимоий катламни ташкил этиш;

фермерларнинг шахсий мустақиллигини ва ижтимоий , |миёг манфаатларини хисобга олган ҳолда, ерни ва етиштирилган махсулотни эркин тасарруф этишни таъминлаш;

фермерларнинг ишлаб чиқаришни устиришдан манфаатдорлигини ошириш хисобига, кишлок хужачиги унумдорлигини ошириш;

фермерларга кредитлари ва узок муддатли ссудалар олиш, шу жумладан, мулкидаги ерни гаровга қуйиш хисобига, имкониятини таъминлаш;

фермерларга ердан фойдаланиш, уни ижарага бериш, меросга қолдириш ва ш.ў. буйича қарор қабул қилиш эркинлигини бериш.

Ҳар хил давлатларда ерга мулкчилик ҳуқуқини олиш хар хил йўллар билан амалга оширилди. Бунда қисман ерларни экспликациялаш, ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларни иктисодий тарчибга солиш (табакдлаштирилган солиққа тортиш, субсидиялаш ва бошқ.) ер эгаликларининг максимал майдонларини чекловчи қонунларни қўллаш усулларида фойдаланилди. Барча вазиятларда ҳам Ғарбий Европада қарор

топган бозор муносабатлари ҳисобга олинди. Куплаб давлатларда (Франция Британия, Бельгия, Нидерландия, Швеция ва бошқ.) ер ресурсларининг эркин бозори булиб, уларда ер баҳоси таклифидан келиб чиккан ҳолда аникланади.

Фермерлар ерларини йириклаштириш, уларни бир йирик массив ҳолига келтириш ва сонини камайтириш мақсадида утказиладиган ерларни комассациялаш ҳамда фермаларни йириклаштириш бўйича ер тузиш ишларини утказиш катта аҳамиятга эга. Бу сони доимий камайиб бораётган фермерларни қўллаб-қувватлашга қаратилган даалат сиёсати натижасидир.! Масалан, Германия статистика маълумотлари ҳар йили 16,7 минг] фермер хужаликлари тугаб кетаётганлигини ва улардан фақат 0,1 % гина банкротлик асосида тугатилганлигини курсатади.

Швецияда 1950 йилдан 1990 йилгача булган даврда ер эгалари сони 300 мингдан 98 минггача қисқарди, бир ер эгасй) ишлов берадиган уртача ер майдони эса 12 гектардан 27 гектарг кутарилди.

Ғарбий Европа давлатларида ер муносабатларини тартибг солишнинг асосий механизми-фермерларни соликка тортиш, уларга кредит ва субсидиялар ажратишдир. Уларнинг асосийлар қуйидаги солик турлари ҳисобланади:

- даромад солиги;
- ер солиги (кучмас мулк учун);
- ер ёки бошқа кучмас мулкнинг бировдан бошқага утган лиги учун солик;
- капитал (қўчмас мулк) усганлиги учун солик. ■ Фермерларга субсидиялар ва кредитлар ажратиш тизи

уларни куллаб қувватлашга қаратилган ҳар хил давлат дастурлари ва кредит банклари, кишлок хужалик рента банклари, кишлокдарни ва ер ренталарини кредитлаш банклар кооператив банклари, жамгарма банклари, ер ва дехкон банклар ва ш.ў. ўз ичига оладиган ривожланган банк тармоқлари ка аҳамиятга эга.

Ер сиёсатини амалга оширишда, ер мажораларини ечишд ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларни руйхатд утказишда, ер ҳуқуқдарини муҳофаза этишда ер судларини аҳамияти катта.

Ғарбий Европа давлатлари ер сиёсатини таҳлил қилиш қуйидаги ҳулосаларни чиқаришга имкон беради:

қонун билан химояланадиган, ер мулкчилигининг турғун муносабатлари кишлок хужалиги ишлаб чиқарувчиларига махсулот ишлаб чиқаришни қупайтириш ва тупроқ унумдорлигини оширишдан шахсий манфаатдорликни беради;

ер сиёсати, албатта, уни амалга оширишнинг иктисодий механизмига асосланади (соликка тортиш, кредитлаш, субсидилаш);

ер қонунчилигини такомиллаштириш, албатта, муаммони ҳар томонлама ечишни таъминловчи аграр қонунларни мос равишда ўзгартиришни кўзда тутати;

бозор иктисодиёти шароитида ер муносабатлари ўзида давлат муассасалари ва хусусий қорхоналарни (ер банки, ер судлари, ер биржаси, ер

тузиш хизмати, ер тугрисида ахборот тизими, солиқ инспекцияси, рўйхатга олиш бюрolari, ҳар хил агентликлар) мужассамлаштирган ривожланган инфратизим билан таъминланади.

§ 3. Россияда ва Ўзбекистонда ер ислохоти ва ер тузиш

Ер тузишнинг асосий қисмларидан бири чегаралаш менежевание), яъни, ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар ерлари чегараларини белгилаш ва уларнинг ҳужжатларини расмийлаштириш ҳисобланади. 1649 йили Россияда чегаралашни расмий ҳуқуқий иш сифатида белгиловчи биринчи қонуний ҳужжат қабул қилинди.

Россияда 1861 ва 1906 йилларда, ерларни национализациялаш ва коллективлаштириш давларида ер ислохотлари ва улар билан боғлиқ катта ҳажмдаги ер тузиш ишлари утказилди.

1861 йилдаги ер ислохоти асосида утказилган ер тузиш ишлари Россияда капитализмнинг ривожланиши билан боғлиқ эди. Крепостной тизим қишлоқ хужашгининг ривожланишига тўсқинлик қилар, унинг товар маҳсулотлари етиштиришига ва интенсивлашишига йўл қўймас эди. Ижтимоий вазиятнинг кескинлашуви, Европадаги йирик буржуазия-демократик ва буржуазия-миллий қайта ташкил этишлар Россия ҳуқуматини крепостной ҳуқуқий бекор қилишга ва ислохотларни утказиш мажбур қилди.

Дехқонлар ислохоти барча ерларга мулкчилик ҳуқуқи помещчикларга тегишли деган қоида асосида ўтказилди. Дехқонларга белгили микдорда ер ажратилишига қарамасдан улар помещчикларга қарам эдилар, яъни улар помещчиклар йилига белгили муддатларда текин ишлаб бериши қарам эднй Помещчик билан бирга ерни сотиб олиш тугрисидаги ҳужжат қул қуйгандан кейингана дехқон унинг мулкдори ҳисобланар эди. Сотиб олиш фақат помещчик розилиги билангина амалга оширилар, улар бу қарамни чўзишга ҳаракат қилишар эди. Натижада 1861 йилги ислохотлардан 20 йил кейин ҳам собиа помещчик дехқонларининг 1/7 қисми помещчикларга мажбури ишлаб беришчилар бўлиб қолдилар.

Ислохот дехқонлар фойдаланаётган ерларнинг сезиларли даражада қисқаришига олиб келди, сабаби, помещчиклар дехқонларни ислохотларгача фойдаланиб келган ерларида ажратиш, меъёрлардан ортиқ қисмини қирқиб олиш ҳуқуқига эга эдилар.

Мамлакат бўйича бундай қирқиб олинган ерлар майдони дехқонлар ерларининг 20% ташкил этди. Асосан, унумдор жойлашган, ўрни қулай ерлар қирқиб олинди. Натижада дехқонлар помещчикларга тула иқтисодий қарам бўли қолдилар, сабаби, қарам ерли, номигагина шахсий қарамликдан қутилган дехқон оиласини боқиш учун узининг собиқ хужайинига ишлаб бериши зарур эди.

Ўзларининг қарам ва сифати ёмонлашган ерларин дехқонлар ернинг бозор баҳосидан анча юқори бўлган баҳоларда сотиб олишга мажбур эдилар. Уларнинг катта қисмида пу маблатари бўлмагашши учун давлат сотиб олиш баҳосининг 80% ни қоплади ва бу пулларни помещчикларга тулади. Бу қарз

(фоизи билан) дехконлар 49 йил ичида хазина кайтаришлари керак эди. Ерларни сотиб олиш буйича туловл дехконлар буйнида 1905-1907 йиллардаги революцияга кадар юк булиб ётди. Революция даврида улар бу туловлардан озод килинди.

Крепостной карамликдан кутилган дехконларнинг ерлари тузишда куйидаги ишлар бажарилди:

ер участкаси майдонини ва унинг учун туловлар (ишлаб чиқаришлар) микдорини аниклаш;

низом хужжатини тузиш;

сотиб олиш буйича туловларни аниклаш;

жойида ер участкаларини ажратиш;

дехкон ерларини помешчик ерларидан ажратиш ва чегаралаш.

Дехконлар ерларини ажратиш буйича ер тузиш ишларини бажариш учун помешчиклар уз хисобларидан хусусий ер тузувчиларни таклиф этишлари ёки бу ишларни узлари бажаришлари мумкин эди. Давлат эса помешчиклар харакатини назоратлаб ва дехконларни улар билан келиштирувчи расмий шахсларни махаллий дворянлардан, улар билан келишган холда тайинлаш билан чекланди. Буларнинг хаммаси, асосан, дворян-ер эгалари манфаатларини кузлаб килинди. Шунинг учун хам, айрим холларда, дехконлар помешчиклар ер улчовчиларига ишонишмасдан, ўтказилган ўлчаешларнинг тўғрилигини текшириш учун уз хисобларидан ер тузувчиларни чакиришди.

Хамма ер тузиш ишлари «Ер турларини белгилаш ва чегаралашдаги ва дехконларнинг сотиб олинган ерларини ажратишдаги чегаралаш ишлари тартиби тўғрисида»ги меъёрий хужжат асосида олиб борилди. Ерларни геодезик асбоблар хамда тасвирга олиш кузда тутилмади, ер ажратиш олдин ўтказилган. Бош ёки махсус чегаралашларнинг планлари асосида па оширилди. Ерлар жойларда чегараланди.

Дехконларнинг оғир аҳволига карамасдан ислохот Россиянинг тез ривожланишига замин яратди, уни феодал крепостной давлатдан капиталистик давлатга айлантди. Аммо, крепостнойчилик қолдиқларининг кўплиги янада ривожланишга, айниқса қишлоқ хўжалигида, тўсқинлик килди, натижада янги ўзгаришларни амалга ошириш зарурати тугалди.

Столипин ер тузиши 1905 йилдаги революциядан кейин ўтказилди. Унинг мақсади дехкон жамоалари ер эгаликларини аста секин тугатиш ва уни хусусий ер мулкига айлантдириш эди.

Ерлари кўплаб полосалардан иборат, майда натурал хўжалик ва ерларни доимий қайта бўлишлар билан боғлиқ жамоа ер эгалиги энди давлатни озик-овқат махсулотлари билан таъминлай олмас эди. Қишлоқлардаги табақалашув, дехконларнинг «бақувват хўжаликлари» ривожланиши бўлинмайдиган, доимий ерга эгалик қилишни, машиналар ва илғор дехкончилик тизимларидан фойдаланиш эса - ер участкаларининг йириклаштирилишини ва ундаги шаклий ва бошка камчиликларни тугатишни талаб этади.

Бундай шароитда ҳукумат анъанавий жамоаларни химоя қилиш

сиёсатидан дехконларга ажратилган ерларда хусусий мулкчиликни жорий этиш, дехкон ер эгаликлари улчамларига куйилган барча асосий чеклашларни олиб ташлаш, йирик, бой дехкон хужашкларига давлат ерларини хусусий мулк килиб сотиш йули билан уни батамон тугатиш сиёсатига утди.

Товар дехкон хужаликларини ривожлантириш учун П.А.Столипин ҳукумати хуторлар ва отрублар ташкил этиш, кишлоқлар ерларидаги полосалар тарзида ердан фойдаланишни тугатиш билан боғлиқ ер тузиш тадбирларини ўтказишни ташкил этди. Бу катта харажатларни талаб қилди. 1906 йилдан 1913 йилгача ўтган 7 йил ичида ер тузиш ташкилотларига 63 млн рубл, дехконларга ер тузишда нафақа ва ссудалар бериш учун эса 22 млн рубл ажратилди. Агар буларга мелиоратив ишларга ва агрономия ёрдамни беришга ҳамда Дехкон ва давлат банклари маблағлари ҳисобидан ассигновацияларни ҳам қўшсак, ҳукуматнинг умумий харажатлари 100 млн рублдан анча ошиб кетди. (Кофод А. Русское землеустройство. Изд. 2-ое.- Сельский) вестник 1914-СПб. С. 145).

Министрлар Кенгаши раиси П.А.Столипин Давлат Думасида аграр ислохотларни амалга оширишдаги ер тузишнинг роли ҳақида гапириб «Ҳукуматнинг ер тузиш ташаббуси нафақат иқтисодий, балки чуқур ижтимоий ва сиёсий аҳамиятга эга» деди.

Хуторларни ва отрубларни тузиш Столипин ер тузишида ихтиёрий ёки мажбурий тарзда дехконларга ажратилган эскидан хайдаладиган ерларни чегаралаш ҳамда мамлакатнинг шарқий мустамлака минтақаларига: Ўрта Осиё, Қозоғистонга, дехконларни кўчириш жараёнида амалга оширилди.

Дехконларни кўчириш аграр ислохотларнинг бир бўлаги эди. Биринчи йилларда кўриб борганларга нафақа берилди, темир йўл транспортида юришда имтиёзлар ва жамоадан чиқиш эркинлиги белгиланди. Шунинг учун ҳам кучириш ҳаракати Россиянинг барча марказий губернияларини камраб олди. Агар 1905 йилгача ҳар йили ургача 70 минг одам кучган булса. 1906-1911 йилларда - 500 минг одам кўчирилди. Бироқ 1909 йилдан бошлаб кўчирилганларнинг кўплари ҳаёт учун зарур шароитлар етишмаслиги натижасида олдинги жойларга қайтиб кела бошлади. Давлатдан зарур ёрдамни ола олмасдан ёки кам унумли ерларда хўжалик юрита олмасдан, купчилик кучирилганлар охири оқибатда хонавайрон булишиб, кишлоқлардаги чорикорлар ва шаҳарлардаги ишсизлар каторига кушилишди. Ўргача Россия бўйича 1910 йилда кўчирилганларнинг 30-40%, 1911 йилда эса 60% қайтиб келишди.

1917 йилда революциядан олдинги 10 йил ичида хуторлар ва отрублар учун 16 млн. десятина ер ажратилди ва бу ерларда 1612690 дехкон хужаликлари жойлашди. Бу умумий дехкон хужаликлари сонининг 10,5% ташкил этар эди.

Ислохот Россия кишлоқ хужалигининг белгилли ютуқларга эришишига олиб келди. Янги машиналар ва меҳнат куроллари, хўжалик юритишнинг илғор тизимлари кенг кулланила бошлади, экинлар майдонлари кенгайди.

Ислохотнинг биринчи йилларида қишлоқ хўжалик маҳсулотлари хажмининг узиши хўжаликларни тубдан хўжаликларни тубдан узгартириш натижасида сезиларли даражада булмаган булса, кейинги йилларда у кескин ушди. Масалан, 1904-1910 йилларда ўртача йилик дон етиштириш 1895-1900 йилларга нисбатан 19%, 1911-1912 йилларда эса - 34% ошди.

1865 йили октябр ойида Тошкентнинг Россияга қўшиб олинганлиги расмий эълон қилинганидан кейин, Ўзбекистан ҳудудини мустамлакага айланттириш бошланди. Бу ерда Туркистон генерал губернаторлиги тузилди ва 1867 йили 14 июлда барон фон К.П.Кауфман биринчи генерал губернатор этиб тайинланди.

Чор ҳукумати 1886 йилдан бошлаб Туркистонда ер муносабатларига узгартириш кирита бошлади. Жумладан, кўчманчи туманларда ерлар давлат мулки деб эълон қилинди, ўртоқ туманлардаги ерлар ерлик аҳолига хусусий мулк қилиб берилди, ердан ва сувдан фойдаланиш шакллари аниқданди, одамсиз воқиф ерлар барча солиқлардан озод қилинди, одами бор воқиф ерлари шу ерда хақиқий ишлайдиган одамларнинг мулки деб эълон қилинди. Бу ерлардан йиғиладиган солиқлар тўғри давлат хазинасига тушиши керак эди.

Кўчманчилик туманларида ерлар давлат мулки деб эълон қилинганлиги рус кўчманчилари бу жойларни тезлик билан эгаллаб олишига имконият туғдирди. 1869 йилдан бошлаб Россиядан деҳқонларни кўчириб келтириш бошланди. Уларга ҳар бир одам бошига 30 десятина ер ажратилди. Кейинчалик бу курсаткич 10 десятинага туширилди.

Сирдарё вилоятида 1909 йилга келиб 40 минг кучириб келтирилган одам булиб, уларнинг ерлари 203 минг десятинали ташкил этди. Ҳаммаси булиб Туркистонда кучириб келтирилган рус деҳқонлари 326 посёлкада жамланиб, 248,5 минг одамни ташкил этди.

Кучириб келтирилганларга ер текинга берилиб, асосан, уларга кенг ва унумдор ерлар ажратилди. Улар 5 йилга солиқлардан озод қилинди ва кейинчалик ҳам солиқлар бўйича имтиёзларга эга бўлдилар. Уларга қурилиш учун текин ёғоч, 25-100 сум микдорида пул ссудаси, уруғликлар берилди.

Ўзбекистоннинг аҳоли зич яшайдиган туманларига руслар кўчирилмади. 1888 йилдан бошлаб ўртоқ аҳоли куп булган Сирдарё, Самарканд, Фаргона вилоятлари ерлари харитага туширила бошлади ва ерлар фойдаланиладиган ва фойдаланилмайдиган қисмларга ажратилди. Фойдаланиладиган ерларга даромаднинг 10% микдорида солиқ белгиланди.

Чор ҳукумати ер ислохотини утказишда қишлоқ хўжалигини хусусий мулкчиликка асосланган товар хўжаликлари асосида ривожлантиришни ва Туркистонда пахтачиликни ривожлантиришни уз олдига мақсад қилиб қўйган эди. Бунинг учун эса янги ерларни узлаштириш ва сугориш зарур эди. Бу йуналишда ишлар бошлаб юборилди. 1900 йилга келиб Мирзачулда 57 минг десятина ер сурориладиган булди.

Янги ерларни узлаштириш, сугориш ва бошқа тадбирлар ҳаммаси асосан пахтачиликни ривожлантириш! а қаратилган эди. Бунинг учун қўйидаги давлат тадбирлари қўзда тугилди:

1. Солиқдарни (натура) махсулот шаклидан пул шаклидан ўтказиш. Бу ўз навбатида деҳқонларни асосий товар махсулот бўлган пахта экишга мажбур этар эди.

2. Пахтачиликда солиқларни камайтириш.

3. Туркистон ва Бухорони Россиянинг Европа қисми билан боғловчи темир йўлини қуриш. Бу олиб кетилаётган пахта харажатларини камайтирар ва Россиядан арзон буғдой олиб келиш имконини берарди.

4. Чет эллардан олиб келинадиган пахтага солиқни кўпайтириш.

5. Пахта тозалаш ва еғ тозалаш заводларини қуриш.

6. Пахтачилик бўйича тажриба, уруғчилик ва агрономик ишларни ташкил этиш.

Бу тадбирлар Ўзбекистонда пахтачиликнинг ривожланишига асос бўлди.

1917 йил 25 октябрдаги революциянинг ғалабаси ер муносабатларининг туб ўзгаришига олиб келди. Совет ҳукумати фаолиятининг бошланишида қабул қилган «Ер тўғрисидаги декрет»га асосан барча ерларга хусусий мулкчилик бекор қилинди, яъни «Барча ерлар, шу жумладан, давлат кабинет, монастыр, черков ва хакозо, мулкчилик, жамоа, деҳқон ерлари умумдавлат мулкига айлантирилди». Совет ҳукуматининг биринчи йилларида ер тузишнинг бош вазифаси бу декретни асосида олиб борилди. Барча ишлар 1918 йил 19 февралдаги Бутунроссия марказий ижроя кўмитасининг (БМИК) «Ерни ижтимоийлаштириш тўғрисида» ги декрети асосида амалга оширилди. Бу декретга асосан 1919 й. 14 февралда «Социалистик ер тузиш ва социалистик деҳқончиликка утиш чорачари тўғрисида»ги. БМИК тасдиқдаган курсатмалар ва РСФСР Ер кодекси (1922 йил 30 октябр) қабул қилинди. Бу ҳужжатлар ер тузиш органлари учун асосий қулланмалар булди ва уларга асосан ер ислохоти ўтказилди.

1918-1927 йиллардаги ер тузиш ишларининг асосий мазмуни меҳнатқаш деҳқонларга ер ажратиш, жамоа хўжаликларини (коммуналар, қишлоқ хўжалик артеллари, совхозлар) ер билан таъминлаш, ердан фойдаланишдаги энсиз ва иолосалиқни тугатиш ва ерларни алмашлаб экиш далаларига бирлаштиришга қаратилган эди.

1927-1932 йиллардаги коллектиалаштириш даврида ҳам ер тузиш катта аҳамиятга эга булди. Бу даврда ер тузиш органлари иштирокида хусусий деҳқон хужачиклари оммавий равишда жамоа хужаликларига бирлаштирилди, янги давлат хужаликлари - совхозлар тузилди. Мутахассислар етишмаслиги ва жамоа хўжачиклари ерларини зудлик билан ташкил этиш зарурати натижасида ер тузиш соддалаштирилган усулда (ер курсатиш деб номланган) ўтказилди.

Ер курсатиш жараёнида янги хужаликларнинг ер майдонлари ва чегаралари аниқчанди. Унда худудда ҳеч қандай изланишлар ва хариталаш ишлари олиб борилмади, олдинги йилларда тайёрланган план-харита материалларидан фойдаланилди. Бу ишлар йирик жамоа хужалигига асосланган янги ер тузумига ва каттик марказлашган бошқарувга утишни тезлаштирди.

Кейинчачик, 80 йиллар охирларигача ер тузишнинг огарлик маркази аста секин жамоа ердан фойдаланувчиларини ташкил этиш ва мустахкамчашдан, ердан фойдатнишни режачаштириш ва ташкил этишга, хужаликлар худудини ташкил этиш томонга узгара бошлади. Бу даврда ер муносабатлари эволюцион тарзда ривожланиб борди.

Ер тузишнинг Россиядаги ривожланишини тахлил этиш куйидаги хулосагарга келиш имконини беради:

1. Барча ижтимоий-иктисодий формацияларда ер тузиш давлат кулида ерга мулкчилик хукукини мустахкамлаш ва жамиятни бошқарувчи синфлар манфаатлари йулида ердан фойдачанишни ташкил этиш, давлат ер сиёсатини хаётга тадбик этишга каратилган курол хисобланади.

2. Ер ислохотларининг муваффакияти факат давлат янга ер тузиш органларини ташкил этган ва мавжудлариний мустахкамчаган, мос конуний асос яратган, ер тузишни ва кадрлар тайёрлашни молиялаган такдирдагина таъминланган.

3. Бошланишида улчашлар, ер ажратишлар, ерларни чегарачаш ва ер мулкчилиги хукукини бериш буйича факат техник ва хукукий максадларни кузлаган ер тузиш, кейинчачик мураккаб ва куп киррачи ижтимоий-иктисодий ходисага айланди. Ер эгачари ва ердан фойдачанувчиларнинг иктисодий манфаатлари нафакат уларнинг хукукларини мустахкамлаш ҳимоя қилиш йўли билан кондирилади. Ерларнинг жойлашгаи ўрни ва унумдорлиги, шакли, ер турлари таркиби ва ш.ў. билан боғлиқ саволлар қонуний пайдо бўлади. Шу билан бир қаторда ер тузиш ташкилий-хўжалик мазмунига эга бўлади ва тузилаётган хўжаликларнинг иқтисодига тўғридан-тўғри таъсир эта бошлайди.

4. Ер тузиш давлатнинг аграр ва иктисодий сиёсати куроли сифатида ҳар хил иқтисодий, ташкилий ва техник чоралар: инвестиция сиёсати, иктисодий ва сиёсий рағбатлантириш, одамларни кўчиришни ташкиллаштириш, ерларни мелиорацияциялаш ва ш.ў. билан мустахкамланади.

§ 4. Бозор иктисодиёти шароитида ер тузишнинг ахамияти

Бозор иктисодиёти шароитида ер тузишнинг мазмуни ва вазифалари кескин узгаради. Бунинг сабаби шундаки, ер нафакат асосий ишлаб чиқариш воситаси, худудий асос, табиий ресурс, балки, у товарга айланади. Ер тузишнинг янги вазифагари пайдо бўлади. Улар жумласига куйидагилар киради:

ер участкачарининг жойлашган урнини, майдонларини ва чегараларини белгилаш, уларнинг сифат ва кийматлари тавсифини аниқлаш билан бозор ер фондини ташкил этиш;

барча ерларни бахолаш, ерга булган талаб ва таклифларни аниқлаш р бозори фаолиятини кузатиб бориш;

ер билан боғлиқ ишларни (булиш, кушиш, бериш, олиш ва бошк.)

базариш, ерга булган хукукдарни тасдиқдовчич хужжатлар бериш
ер эгалиги ва ердан фойдаланиш билан боглик ўзгаришларни
рўйхатдан ўтказиш

ерга булган мулккий хукукдарнинг амалга оширилишини иктисодий ва
хукукий чорачар ёрдамида таъминлаш, ерлардан фойдаланишнинг махсус
тартибини ва шароитларини белгилаш;

мулкчилик хукукини бериш, соликка тортиш, иктисодий
рағбарлантириш иктисодий жазолаш чорачарини куллаш учун зарур
маълумотларни тайёрлаш;

Ерларни товар айланишига кушиш конуний (хукукий) ва иктисодий
асос яратишни, ер бозорининг мураккаб имфратизимини (руйхатга олиш ва
кадастр хизмати, ер банклар ер судлари ва ш.у.) яратишни, ер кадастри, ер
мониторинга ва ер тузиш тизимларини қайта ташкил этишни талаб этади. Ер
тузиш ишлари таркиби кенгайди, ер тузиш жараёни ва хужжатлар
мураккаблашади, ер тузиш хизматининг мақсади ва вазифалари узгаради,
малакали кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини
ошириш зарурати тугилади.

Бозор ва ер муносабатларини тартибга солиш, ер эгаликлари ва ердан
фойдатнувчилар ерларидаги камчиликларни тугатиш, ер билан боглик олди-
сотди ва бошқа операцияларни ўтказиш учун бозор ер фонди ташкил
этилади. Бунда, ер: участкаларини сотиш ва сотиб олиш, ер мулкчини булиш,
янги ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар ерларини ташкил этиш ва
мавжудлари ерларини тартибга солиш, ерларни бериш ва қайтариб олиш,
уларнинг худудларини тузиш билан боглик барча операциялар ер тузиш
лойиҳаларига асосланиши керак.

Назорат саволлари:

1. Ер мулкчилиги нима ва у қандай элементлардан ташкил топади?
2. Ер мулкчилигининг қандай асосий турлари мавжуд?
3. Сервитутлар нима ва уларнинг қандай асосий турлари бор?
4. Ер мулкчини ташкил этиш ва қайта таксимлаш билан боглик ер тузиш
ишларини санаб беринг.

7. Чет элларда ер ислохотларини ўтказишда қандай усуллардай
фойдаланилди?

8. Ер ислохотини ўтказишда ер тузиш қандай аҳамиятга эга?

9. Россияда ва Ўзбекистонда ўтказилган асосий ер ислохотлари,
уларнинг муваффақиятли ёки муваффақиятсизлигини белгилаб берган
сабаблар.

10. Бозор иктисодиёти шароитида ер тузишнинг мазмуни қандай
ўзгаради?

Хорижий манбалар

2. Волков С.Н. Экономика землеустройства. М.: Колос, 1996.

Қўшимча

«Организация и планирование
работ по землеустройству»

Оленев А.А

1985 й

«Колос»

КУРС ИШЛАРИ МАВЗУЛАРИ 1-ТОПШИРИҚ

ХЎЖАЛИК МАРКАЗЛАРИ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ БЎЛИМЛАРИНИ ЖОЙЛАШТИРИШНИ ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАШ

Хўжаликда ички ер тузиш лойихасининг бу қисмида қуйидаги масалалар ечилади:

-хўжалик ҳудудида жойлашган барча аҳолии яшаш жойларининг келажакдаги ривожланишини ва хўжаликдаги мавқеини белгилаш ёки аниқлаш;

-хўжаликнинг ташкилий ишлаб чиқариш тузилишини ишлаб чиқариш бўлимларининг турларини, сонини, ўлчамларини, уларнинг ер массивларининг ва чегараларининг жойлашишини асослаш;

-хўжалик ишлаб чиқариш марказларини (умумхўжалик ховлилари, чорвачилик фермалари, ердамчи корхоналарни) жойлаштириш.

Худудни ташкил этишни такомиллаштириш, асосан капитал харажатлар билан боғлиқ. Шунинг учун шундай ҳолатда ер тузуш самарадорлигини тўғридан –тўғри қилинган инвестиция самарадорлиги билан аниқланади.

Капитал харажатларнинг умумий ҳажми қуйидаги харажатлардан ташкил топади:

- янги уй-жой ва маданий маиший қурилишлар, ҳудудни инженерлик жиҳозлаш, сув тармоқлари, оқова сувлар, электр тармоқларини қуриш;
- чорвачилик комплекслари, турли хил омборхоналар, устахоналар, гаржлар, бошқа ишлаб чиқариш қурилишлари учун;
- аҳолининг турмуш шароитини яхшилаш, ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаш, меҳнат унумдорлигини ошириш мақсадида шароитларни тامينлаш ёки қайта жиҳозлаш учун;

Йирик қишлоқларда қуришда юқори кўрсатилганларга қўшимча оқова сувларини чиқариш, радиолаштириш, телефонлаштириш тармоқлари, асфальтлашда бошқа шунга ўхшаш харажатлар ҳисобга олиниши мумкин.

Кичик қишлоқларда (ижарачилар фермерлар, жамоаларга мўлжалланган) биринчи навбатда уй-жой қурилиши ва инфратизимнинг ҳаётий зарур элементлари баҳоланади. Уларнинг тахминий қурилиш баҳолари қуйидагича;

- ёғоч устунлардаги электр тармоқларини қуриш - 1 км 2000 минг сўм;
- 50 метргача чуқурликдаги артезан кудуқларини қуриш 1метр қазилганга 7200 сўм;
- босимли сув тармоғини қуриш 1 метр узунлиги 2300 сўм;
- сув босимини яратувчи жиҳозлар ва минора 6300 минг сўм;
- газ ўтказувчи тармоқларини қуриш 1 км 3000 минг сўм;
- иссиқлик ўтказувчи тармоқларни жиҳозлаш – 1 км 720 минг сўм.

Янги бино ва иншоотларни қуриш, агар улар Янги ерларни эгаллаган бўлса, қишлоқ хўжалик харажатларининг камайишига олиб келади. Бу ҳар бирига ердан олинган соф даромаднинг қурилишлар ерлари майдонига кўпайтмаси сифатида аниқланади.

Йиллик ишлаб чиқариш харажатлари турларига қуйидагилар киради:

1. Амортизация ажратмаси ва бинолар, иншоотлар, жиҳозлар ва бошқа асосий фондлардан фойдаланиш билан боғлиқ харажатлар;
2. Ишчиларни ва юкларни ташиш учун кутган транспорт харажатлари;
3. Маъмурий бошқарув ходимларнинг иш ҳақи, лойихани амалга оширишда ўзгарадиган умум ишлаб чиқариш ва умумхўжалик харажатларининг бошқа элементлари;

4. Ишлаб чиқаришнинг йириклаштириш ва ихтисослаштириш даражасининг ўзгариши билан боғлиқ қўшимча ишлаб чиқариш харажатлари. Лойиха ечимларини таққослашда куйидаги ҳолатлар юзага келади.

Икки ечимда ҳам чорвачилик маҳсулотлари қиймати ва моллар бош сони тенг бўлганлиги сабабли, таҳлилда фақат капитал харажатлар (К) ва ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатлари (С) ўзгаради. Баҳолаш мезони сифатида келтирилган харажатлар минимумидан фойдаланиш керак, яъни $KE_n + C \rightarrow \min(E = 0.07)$ – капитал харажатларнинг самарадорлик коэффициенти. Лойиханинг асосий иқтисодий кўрсаткичлари куйидаги жадвалда келтирилган.

Жадвал 1.1

Хўжалик марказлари ва ишлаб чиқариш бўлимларини жойлаштиришни иқтисодий асослаш

Т.р	Курсаткичлар	1-Ечим	2-ечим
1.	Янги қурилишлар ва қишлоқларни ободонлаштириш учун харажатлар $A_0 = 408.32 + 7,48 * N$		
2.	Аҳолии яшаш жойлардаги сақлаб қолинадиган иморатлар қиймати		
3.	Чорвачилик фермасини қуриш бахоси $(372,6 + 2,66 * P)$		
4.	Ишлаб чиқариш иморатларининг сақлаб қолинадиган қиймати		
5.	Уй-жой ишлаб чиқариш қурилишига кетган қўшимча харажатлар қиймати		
6.	Уй-жой ва ишлаб чиқариш қурилишига қўшимча капитал харажатлар		

2. Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатлари

1.	Аҳолини яшаш жойлари тагидаги ерларининг майдонларини ҳисоблаш $S_1 = 4,9 + (1,24 \frac{n}{C} s)$		
2.	Ишлаб чиқариш марказлари тагида ерларни майдонларини аниқлаш $S_2 = 0,38 + 0,08 P_1$		
3.	Мавжуд аҳолии яшаш жойлари ва ишлаб чиқариш марказлари эгаллаб турган майдон, га		
4.	Қўшимча қурилишлар учун ажратиладиган ерлардан олинмайдиган соф даромад (0,35 Δ)		
5.	Амортизация ажратмаси (3%)		
6.	Фойдаланиш (эксплуатация) харажатлари (5%)		
7.	Транспорт харажатлари: -юкларни ташиш учун -ишчиларни ташиш учун		
8.	Мамурий бошқарув ходимларининг йиллик иш ҳақи фонди		
	Жами йиллик харажатлар		
	Келтирилган харажатлар		

Бу ерда, N - умумий аҳоли сони;
P_k - фермадаги сигирлар сони, бош;
P - фермадаги қора моллар сони, бош;

S_{пр.} – томорқа учаскаси майдони, га;
C – бир оиладаги ўртача одамлар сони;
ΔS - қўшимча қурилишлар майдони.

Янги аҳолини яшаш жойлари ва ишлаб чиқариш қурилишлари харажатларини ҳисоблашда (1,2,3) иловалардан фойдаланилади.

Транспорт харажатларини ҳисоблашда 4 – иловадаги маълумотлардан фойдаланилади.

Ишлаб чиқариш бўлимларининг сони ўзгариши билан боғлиқ ҳолда умумишлаб чиқариш ва умумхўжалик харажатлари ҳам сезиларли даражада ҳзгврвди. Бу харажатларнинг энг кўп қисмини йиллик маъмурий-бошқарув, ёрдамчи ходимлар ва мутахасисларнинг меҳнат ҳақи фонди ташкил этади. Бу фонд харажатлар жадвали, бандлар сони ва мансаб эгалари сони миқдоридан келиб чиқиб ҳисобланади.

Ишлаб чиқаришни йириклаштириш ва ихтисослаштиришнинг ҳар хил даражаси маҳсулот таннархига ва меҳнат сифатига сезиларли таъсир этади. Ихтисослашган йирик хўжаликларда ишлаб чиқаришни тўлиқ механизациялаш, меҳнатни илмий асосда ташкил этиш, машиналар ва механизмлар мажмуини қўллаш, малакали кадрларни тайёрлаш ва бунинг ҳисобига меҳнат унумдорлигини ошириш имкониятларини ошириш имкониятлари бор. Маҳсулот турлари бўйича таннархлар (уларни ишлаб чиқариш ҳажмини ҳисобга олган ҳолда) яхши ечим бўйича ишлаб чиқариш харажатларнинг тежалишини кўрсатади.

Сут ва чўчкачилик фермаларида ишлаб чиқаришни йириклаштириш натижасида ишлаб чиқариш харажатларининг кўпайиши В.Я Заплетин томонидан таклиф этилган ифодалар ёрдамида тахминан аниқлаш мумкин. Демак, сутчилик фермалари учун бир бош ҳисобига меҳнат сарфларининг баҳоси қуйидагига тенг:

$$a_k = 77 + \frac{2210}{P_k}$$

Бунда P_k - сигирлар бош сони.

Чўчкачилик фермерлар учун бу кўрсаткич:

$$a_c = 6.44 + \frac{20}{P_c}$$

Бунда P_c - чўчка гўшти етиштириш ҳажми, йилига минг ц.

Масалан, 100 бош сигирга мўлжалланган сут фермасининг умумий харажатлари $(77 + \frac{2210}{100})100 = 9910$ сўмни, 100 бошга мўлжалланган икки фермада эса – 19820 сўмни ташкил этади.

200 сигирга мўлжалланган сут фермасида харажатлар $(77 + \frac{2210}{200})200 = 17610$ сўмга тенг бўлади, яъни улар, улар биринчи ечимга нисбатан 2210 сўмга кам.

Дехқончилик тармоқларида йириклаштиришнинг самарадорлиги маҳсулотлар таннархини табақалаш ва экинларнинг жамланиш даражаси учун тузатишлар киритиш йўли билан ҳисоблаш мумкин:

$$C_n = C_o K_k$$

бунда C_n – бўлинмадаги таннарх (ишлаб чиқариш харажатлари);

C_o – хўжаликдаги таннарх;

K_k – ишлаб чиқариш бўлинмасида экинлар майдонларига боғлиқ ҳолда таннарх ўзгаришини тавсифловчи коэффициент.

Далачилик тармоқлари самарадорлик концентрациясини ҳисоблаш қуйидаги – жадвалда келтирилган. Янги хўжаликлар ташкил қилинганда, бир ёки икки жойда уй – жой ва ишлаб чиқариш фондлари бўлмаганда бошқа иқтисодий вазият юзага келади. Бу вазиятда ишлаб чиқаришни йириклаштириш ҳисобига капитал харажатларнинг ва ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатларининг нисбий кам миқдорини таъминловчи иккинчи ечим яхши ҳисобланади.

1.2 Жадвал

Янги уй-жой ва ишлаб чиқариш қурилишлари ечимларини иқтисодий асослаш, (минг сўм)

Т.р	Кўрсаткичлар	1-Ечим	2-Ечим
1.	Капитал харажатларга талаб-хаммаси Шу жумладан: Уй-жой қурилиши учун Ишлаб чиқариш учун		
2.	Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатлари ҳаммаси Шу жумладан: Хўжалик марказлари майдонларидан олинмайдиган соф даромад - амартизация ажратмаси - юкларни ташиш учун транспорт харажатлари - ишчиларни ташиш учун транспорт харажатлари - иш ҳақи фонди		
3.	- ишлаб чиқаришни йириклаштириш даражаси пасайиши ҳисобига соф даромадни камайиши Келтирилган харажатлар		

1.3 Жадвал

Капитал харажатларнинг мутлоқ самарадорлиги кўрсаткичлари ҳисоби

Т.р	Кўрсаткичлар	1-Ечим	2-Ечим
1.	Трактор далачилик (ем-хашак етиштирувчи) бригадирлар сони		
2.	Лойихавий даврлардаги сигирлар бош сони		
3.	Қурилиш учун нисбий капитал харажатлар, бошга сум $\left(2.66 + \frac{372.6}{p}\right) K; K \quad K_1 = 0.3; K_2 = 0.4; K_3 = 1.0$		
4.	Қурилиш ва такомиллаштириш учун харажат (техника ва жиҳозлар боҳосини қўшиб) минг сўм		
5.	Подани яратиш учун харажатлар, минг сўм		
6.	Жами йиллик харажатлар, минг сўм		
7.	Йиллик ўртача бир сигирдан олинадиган сут, кг		
8.	Сигирларнинг ўртача йиллик бош сони		
9.	Сут сотиш ҳажми, йиллик минг сўм (1 ц. 6000 сўм)		
10.	Гўшт сотиш ҳажми минг сўм (100 кг сутга 3 кг)		
11.	Ишлаб чиқариш харажатлари, бир бошга минг сўм		
12.	Умумий ишлаб чиқариш харажатлари, минг сўм		
13.	Соф даромад, минг сўм		
14.	Соф даромаднинг ўсиши, минг сўм		
15.	Капитал харажатлар самарадорлиги коэффициенти		
16.	Гўнг чиқаришининг кўпайиши, т (1 сигирдан 1 йилда 9 т.)		
17.	Органик ўғитлар бериш ҳисобига олинадиган қўшимча деҳқончилик маҳсулотлари баҳоси, минг сўм (1 тонна гўнг учун 700 сум)		

Юқорида кўрсатилганидек. Иккала ечимда ҳам моллар бош сони ва тупроқлар сифати бир хил, шунинг учун уларни солиштиришда қўшимча маҳсулот қиймати ҳисобга олинмайди. Шунга қарамасдан ер тузиш йилидаги моллар бош сонидан лойихасидаги кескин ўзгариши мумкин. Шу сабабли лойихани ишлашда пул маблағларини қаерга йўналтириш. (фермерларни техник қайта қуроллантиришга, такомиллаштиришга, қайта жиҳозлашга ёки янгидан қуришга), чорвачиликнинг қандай маҳсулдорлигига эришиш кераклиги ва ш.у. масалаларкелиб чиқади. Буларнинг ҳаммаси юқорида келтирилган кўрсаткичларни ер тузиш ечимларининг самарадорлигини баҳолаш ва хўжаликка улар бўйича тавсиялар бериш имкониятини берадиган кўрсаткичлар билан тўлдиришни талаб этади.

Хўжаликда капитал маблағлардан фойдаланишнинг учта йўли бор:

Ишлаб чиқаришни фермадаги моллар бош сонини кўпайтирмасдан эски жиҳозларни алмаштириш асосида замонавийлаштириш, бу эса маҳсулот таннархининг пасайишига олиб келади;

Моллар бош сонини хўжаликнинг имкониятлари ҳисобига аста – секин тўлатиб бориб, бир вақтнинг ўзида моллар бош сонини ўсиши ва ишлаб чиқариш харажатларининг камайиши шароитида фермаларда ишлаб чиқаришни кенгайтириш, такомиллаштириш ва техник қайта қуроллантириш;

Янги фермаларни куриш ва моллар бош сонини наслчилик хўжаликларидан маҳсулдор молларни сотиб олиш ҳисобига тўлдириш.

Агар маҳсулот сифатининг яхшиланишини ҳисобга олмасак (сутнинг ёғлилик даражасининг кўтарилиши, жуннинг сифати ва ш.у.) ер тузиш самарадорлигини жадвалда кўрсатилган усул билан аниқлаш мумкин (фермаларнинг ҳар хил жойлашиши, ишлаб чиқариш бўлимлари сони, ем – хашак базасини ташкил этиш билан).

Агар ечимлар бўйича ишлаб чиқариш марказларини жойлаштиришда, моллар бош сони ўзгарадигин бўлса, натижада маҳсулот қиймати ҳам ўзгарса, яхши ечимни танлаш мезони келтирилган харажатларнинг 1 сўми ҳисобига соф даромаднинг максимал ўсиши бўлади.

$$\Delta \frac{CD}{KE + C} \rightarrow \max$$

1.4-Жадвал

Капитал харажатларнинг нисбий самарадорлиги кўрсаткичларини ҳисоблаш, минг сўм

Т.р	Кўрсаткичлар	1-Ечим	2-Ечим
1.	Бир марта сарф қилинадиган харажатлар		
2.	Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатлари –ҳаммаси ш.ж - янги қурилишлар эгаллайдиган майдонлардан йуқотиладиган соф даромад - амартизация ажратмаси - фойдаланиш(эксплуатация) харажатлари - транспорт харажатлари - маъмурий - бошқарув ходимларининг иш ҳақи фонди - ишлаб чиқаришнинг йириклаштириш даражаси пасайиши ҳисобига соф даромад камайиши		
3.	Йиллик ишлаб чиқариш харажатларининг кўпайиши		
4.	Моллар бош сонининг ўсиши, маҳсулот таннархининг камайиши ҳисобига соф даромаднинг ўсиши		
5.	Келтирилган харажатлар		
6.	Келтирилган харажатларнинг 1 сўми ҳисобига соф дараомаднинг ўсиши		

2- ТОПШИРИҚ

МАГИСТРАЛ ЙЎЛЛАРНИ ЖОЙЛАШТИРИШНИ ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАШ

Қўшимча капитал харажатларни талаб этадиган йўл тармоқларини жойлаштириш ечимларининг иқтисодий тахлили йўл ва йўл иншоотларини жойлаштириш ва куришнинг кўда тутилган чизмаси техник нуқтаи назардан асосланиб бўлингандан кейин амалга оширилади. Улар ўзларининг ўлчамлари бўйича транспорт воситалари ҳаракати жадаллиги ва кутилаётган юк айланишига мос бўлиши керак. Хўжаликларда ички ер тузиш лойиҳаларида, асосан, йўлларни жойлаштиришни иқтисодий асослашнинг умумлаштирилган ҳисоб-китоблари қилинади. Бу жойлаштириш ҳар хил ишлаб чиқариш жараёнларига ва хўжалик ҳудудини ташкил этишга таъсир этади. Аниқроқ асослаш ишчи лоиҳаларда смета-молия ҳужжатларини тайёрлаш вақтида бажарилади.

Йўлларни лойиҳалашда қуйидаги иқтисодий кўрсаткичлар ҳисобга олинади:

-йўл ва иншоотларини йиллик харажатлари ва йўлларни қуриш учун, фойдаланиш, ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатлари ва йўлларни қуриш, фойдаланиш, ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш шароитларининг ўзгариши билан боғлиқ зарарлар; Капитал харажатларнинг иқтисодий самарадорлиги коэффиценти (қопланиш даври).

Одатда капитал харажатларнинг мутлоқ самарадорлиги коэффиценти катта бўлган ечим қабул қилинади. Бу коэффицент маълум меъерий даражада ҳам катта бўлиши керак:

$$E_a = \frac{C_x - C_d}{K}$$

бунда E_a ва E_m - капитал харажатларнинг ҳисобланган мутлоқ, ва меъерий самарадорликлари коэффицентлари;

(C_x ва C_d - лойихалашгача ва лойиха бўйича ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатлари ва йўлларни қуриш, улардан фойдаланиш, ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш шароитларининг ўзгариши натижасида кўриладиган зарар;

K - йўл ва йўл иншоотларини қуриш учун капитал харажатлар.

Агар E_a қиймати меъерий қопланиш муддатидан катта бўлса (транспорт ва алоқа тармоқлари учун у 0,05 га тенг), ички йўлларни қуриш учун сарфланадиган капитал харажатлар самарали ҳисобланади ва хўжалик ҳудудида уларни жойлаштиришнинг бу ечимини кўриб чиқиш учун қабул қилинади.

Ҳар бир ечим бўйича капитал харажатлар миқдорини ҳисоблаш учун йўлларнинг узунлигини техник тоифаларини ва бир км узунлигининг йўллар қопламаси конструкцияси турларига боғлиқ бўлган нисбий капитал харажатларини билиш керак. Кўрсатилган қийматларни бир-бирига кўпайтириб, йўлларнинг умумий қурилиш баҳоси аниқланади. Унга йўл иншоотларини қуриш (кўприklar, ўтиш жойлари, сув қочирадиган ва сув ўтказадиган иншоотлар ва бошқалар.) харажатлари қўшилади. Шу йўсинда йўлларни ва йўл иншоотларини такомиллаштириш учун харажатлар ҳам ҳисобланади. Ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатлари ва зарарлари қиймати (C) қуйидаги ифода ёрдамида аниқланади.

$$C = C_1 + C_2 + C_3 + C_4 + C_5$$

Бунда C_1 - йўл ва йўл иншоотларининг қурилиш баҳосидан амортизация ажратмаси;

C_2 - уларни сақлаш ва таъмирлаш учун йиллик харажатлар (эксплуатация харажатлари);

C_3 - юкларни ташиш харажатлари;

C_4 - йўлларни қуриш учун олинандиган қишлоқ хўжалиги ерларидан олинмайдиган маҳсулот (соф даромад);

C_5 - йўл йўқлиги натижасида маҳсулот исрофгарчилиги тупроқларнинг жипслашиши, ўсимликларнинг топталиши, маҳсулотларнинг табиий ташишдаги бузилиши ва ш.у. келтириб чиқарадиган).

Амортизация ажратмаси ва йиллик фойдаланиш (эксплуатация) харажатлари капитал харажатлар миқдрога ва йўлларнинг техник тавсифига боғлиқ бўлади. Хўжаликларда ички ер тузиш лойихаларида йўллар ва йўл иншоотларини қуриш, улардан фойдаланиш ва уларни такомиллаштириш билан боғлиқ капитал ва ишлаб чиқаришнинг йиллик харажатларининг нисбий меъеридан фойдаланиш мумкин (Волков С.Н. Экономическая эффективность внутрихозяйственного землеустройства. Учебн.пособие. -М.: МИИЗ, 1990. С 52-53). Юкларни ташиш харажатлари.

Яхшиланган қопламалар учун

$$C_3 = (0.22 + 0.04R)W$$

Ўрта қопламалар

$$C_2 = (0.22 + 0.07R)W$$

Ёмон қопламалар учун

$$C_1 = (0.22 + 0.10R)W$$

Бунда, W – ташиладиган юкларнинг 1 – классга ўтказиб ҳисобланган ҳажми, Т;

R – юкларни ташиш учун масофа, км.

Маҳсулотнинг автомобил транспорти билан ташишнинг умумий таърифлари асосида олинган юкларни 1 классга ўтказиш коэффициентлари.

II класс учун 1,24; III – 1,66; IV – 2 га тенг 1 қабул қилиниши мумкин.

Йўлларни қуриш учун олинадиган қишлоқ хўжалик ерларидан маҳсулот олинмаслиги натижасида қўриладиган зарар (C_4) йўл учун ажратиладиган ер полосаси кенлиги ва узунлигига боғлиқ. Йўл тагидаги майдонни ва 1 га ердан олинадиган ялпи маҳсулотни (ер турлари, экин майдонлари таркиби, маҳсулотни сотиш баҳоси ва унумдорликка боғлиқ) бўлган ҳолда, C_4 нинг қайбый қиймати аниқланади.

Ҳудди шундай усул билан йўллар эгаллаб турган майдондан олинмайдиган соф даромад миқдори ҳам аниқланади. Бундай соф даромад ялпи маҳсулот ва қишлоқ хўжалик экинларини етиштириш учун сарфланалиган ўртача ишлаб чиқариш харажатлари орасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Йўл йўқлиги натижасида маҳсулотлар исрофгарчилигини 3д қуйидаги асосий элементларга бўлиш мумкин:

- маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайишига олиб келувчи, дала йўллари атрофидаги машиналар юриб босиб ташланган ер учаскаларда экинларнинг пайҳон бўлиши натижасида ҳосилдор ерлар майдонларнинг камайиши (P_1).
- дала йўлларига туташ ерларнинг чанг босиши натижасида унумдорлиги пасайиши (P_2).
- йўллар йўқлиги ёки уларнинг камлигидан қишлоқ хўжалик техникаси ва транспорт воситаларининг далалар бўйлаб қатновлари натижасида келиб чиқадиган тупроқларнинг жипслашуви сабабли ҳайдалма ерлар унумдорлигини пасайиши (P_3).
- Ишлаб чиқариш технологиясининг бузилиши, дала ишларининг вақтида бажарилмаслиги, маҳсулотнинг ўз вақтида олиб кетилмаслиги, маҳсулотларни ташишдаги исрофгарчиликларнинг ўсиши ва маҳсулот сифатининг пасайиши сабабли маҳсулот таннархининг ўсиши (P_4).

$$P_1 + P_2 = 4,073WL$$

Бу ерда, L – қопланмаган дала йўллари узунлиги, км;

W – қиймат кўринишида маҳсулотнинг чиқиши (соф даромаднинг), 1 га сум;

4.073 – ҳисоблаш коэффициенти;

Йўл йўқлиг сабабли тупроқларнинг жипслашиши натижасида ҳайдалма ерлар унумдорлигининг пасайиши (P_1) М.Э. Каинг маълумотлари бўйича аниқлаш мумкин.

Умумлвштирилган ҳисоб-китобларни бажаришда далалар бўйлаб қатновларнинг ўртача масофасининг қисқаришини ечимлар бўйича далаларнинг ўртача шартли экинлари орасидаги фарқ сифатида аниқлаш мумкин.

Ишлаб чиқариш технологиясининг бузилиши, дала ишларнинг ва маҳсулотларни олиб кетишнинг ўз вақтида бажарилмаслиги, деҳқончиликда меҳнатни таўкил этиш шароитининг ёмонлашиши (P_4) натижасида маҳсулот таннархининг жами ўсишини А.К.славицкий томонидан таклиф этилган хўжаликдаги ички йўлларни қуриш самарадорлиги кўрсаткичига тенг қилиб қабул қилиш мумкин. Ортиқча намланган минтақалар учун 16-20% (ўртача 18%), анча намланган - 12 – 16 (19), кам намланган 8 – 12% (ўртача 10%) тенг.

Йўл тфрмоқларини жойлаштиришни техник таснифи

Ечимлар	Йўллар	Узунлиги, км	Ташиладиган юклар, т	Бир кеча кундузда автомобиллар ҳаракати жадаллиги	тоифаси	Ер кўтармаси кенлиги, м	Юриш қисми кенлиги, м	Ажратил адиган ер полосаси, м
1	Х-к маркази	3,5	1500		5	8	4	10

Йўлларни жойлаштиришни иқтисодий асослаш учун бошланғич маълумотлар ва меъёрлар

Кўрсаткичлар	Ер тузиш йилига	Ечимлар	
		1	2
<p>Йўллар тагидаги майдон ҳаммаси</p> <p>Шу жумладан:</p> <p>Дала йўллари</p> <p>Магистрал йўллари</p> <p>Йўл иншоотлари</p> <p>Қурилиш учун нисбий капитал харажатлар, минг сўм</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1 км кўтарилган, қўшимчалар билан мустаҳкамланган дала тупроқ йўлларини - 1 км хўжалиқдаги ички асосий (магистрал) асфальт-бетон йўлларни <p>Қурилиш баҳосидан % ҳисобида амортизация меъёри:</p> <ul style="list-style-type: none"> - дала йўллари - асфальт-бетон йўллари - темир-бетон кўприклар <p>йиллик фойдаланиш (эксплуатция) харажатлари, 1 км йўлга, минг сўм:</p> <ul style="list-style-type: none"> - дала йўллари - кўтарилган, қўшимчалар билан - мустаҳкамланган дала йўллари - асфальт-бетон йўллари <p>1 га ҳайдалма ердан соф даромад, минг сўм хўжалиқ ҳудудида юкларни ташишнинг ўртача масофаси , км</p> <p>Дала бўйлаб ҳаракатларнинг ўртача масофаси , км</p>			

Аннотация

Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида ер тузиш иқтисодини утказиш давлат тадбирлар тизимидаги киради. Бунда ер тузиш иқтисодини умумий мониторинг тизимидаги ўрнига алохида этибор каратиш лозим. Ер тузиш иқтисодини вазибалари, асосий йуналишлари, утказиш асослари ва тузилмасини мукамал ўрганиш бўлғуси мутахассисда назарий, услубий ва амалий куникмаларини яратади.

Ер тузиш иқтисодини ўтказишнинг ҳуқуқий асослари «Ер кодекси» ва «Давлат ер кадастри» тўғрисидаги қонунда уз ифодасини топган. Ер тузиш иқтисодини таркиби, мақсади, ўтказиш тамойиллари ҳозирги кунда маълум даражада шаклланган. Талабаларда ер тузиш иқтисодини тизими, хусусан ер тузиш иқтисодини асослари фанини мукамал ўзлаштириш мақсадида амалиётда кулланиб келинаётган йуриқномалар, меъёрий ҳужжатлар ва услубий кўрсатмалар асосида дарсларни олиб бориш ижобий самара беради.

Фойдали маслаҳатлар

Талабалар “Ер тузиш иқтисоди” фанини чуқур ўлаштиришлари учун назарий ва амалий машғулотларда бериладиган материаллар ўзаро уйғунлашган бўлишлари керак. Буни самарали амалга оширишда ҳозирги замон ўқув қуроллари ва ёрдамчи техник воситалардан кенг фойдаланиш ҳамда янги информсион педагогик технологияларни тадби қилишлари муҳим аҳамиятга егадир.

«ЕР ТУЗИШ ИКТИСОДИ»

фанидан

ТАЛАБАЛАРНИНГ РЕЙТИНГИНИ АНИКЛАШ МЕЗОНИ

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 25 августдаги 333-сонли буйруғини ижро этиш учун институт ректорининг 2010 йил 25 сентябрдаги “Институтда талабалар билимини баҳолашнинг рейтинг тизимига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида ” 318 А/Ф сонли буйруғи билан низом ижро учун қабул қилинган. Шу низомга асосланиб кафедрада ўқитиладиган фанлардан талабалар билимини баҳолаш ва 2010-2011 ўқув йилидан бошлаб рейтинг тизимига ўзгаришлар киритилган. Низомга биноан талабанинг семестр давомидаги умумий ўзлаштириш кўрсаткичи ҳисобланган 100 балл назорат турлари бўйича қуйидагича тақсимланади(3а-сонли кафедра мажлис баёни, 16.11.2010 й.):

якуний назоратга – 30 балл;

жорий ва оралиқ назоратларга - 70 балл. (ЖН-40 балл, ОН- 30 балл)

Шунингдек жорий баҳолашлар учун 22 балдан пастини, ОБ лар учун 16 балдан пастини, жами 55 баллдан паст балл олган талабалар қониқарсиз баҳо олган деб ҳисобланади.

Ҳар бир баҳолашни ўтказиш учун тегишли жадвалдаги ЖБ ва ОБ шакли тасдиқланган.

Талабаларнинг семестр давомидаги узлаштириш курсаткичи 100 баллик тизимда бутун сонлар – билан баҳоланади.

ЖОРИЙ НАЗОРАТ

Ажратилган балл $-40 \div 22$ балл

Талабалар билимини баҳолаш қуйидаги тартибда бажарилади.

- 1.Талабанинг дарсга фаоллиги.
2. Мустақил ишни бажариши.
- 3.Берилган топшириқларни бажариши.

Жами:40 ÷22балл.

ОРАЛИК НАЗОРАТ:

Ажратилган балл-30÷17 балл
1.-оралик назорат -15÷8 балл
2.- оралик назорат -15 ÷9 балл.

Оралик назоратлари ёзма ва оғзаки шаклида қабул қилинади.

ЯКУНИЙ НАЗОРАТ

Ажратилган балл-30÷17 балл.

Талаба фан бўйича жорий ва оралик назоратларга ажратилган умумий баллнинг 55% ини тупласа, фанни узлаштирган деб ҳисобланади. Талаба хошишига кура якуний назоратга кирмаслиги мумкин.

МУСТАКИЛ ИШ:

Фан бўйича ажратилган мустақил иш соатлари,ушбу фандан берилган топшириқларни бажариш асосида амалга оширилади.

Талабанинг жорий назоратлардан тупланган умумий бали 70 баллдан ошмайди. Талабанинг билими қайдномадаги узлаштириш курсаткичи бўйича «кониқарли» деб баҳоланади.

Т.р	Фаннинг номи	Макс балл	Баҳолар			
			қониқарсиз	қониқарли	яхши	аъло
1	Ер тузиш иқтисоди	100	0-54	55-70	71-85	86-100